

Pápa mezőváros a magyar sajtóban 1841–1842-ben

ROVATUNKBAN RENDSZERINT történeti értékű dokumentumokat, naplókat, visszaemlékezéseket szoktunk lábjegyzetekkel ellátva közzétenni a forrásismeret bővítése, új kutatási eredmények népszerűsítése céljából. Az idei évben — Petőfire, a pápai diákra emlékezve — a magyar nyelvű reformkori sajtó Pápara vonatkozó 1841–1842. évi híryanagából válogattunk. A válogatásba olyan veszprémi cikkeket is teljes egészében felvettünk, amelyek pápai híreket is tartalmaztak. Ezek megvilágítják Veszprém vármegye két legfejlettebb mezővárosának egymáshoz való viszonyát, a két település kapcsolatát.

Egy-egy közlemény a következő elemekből áll: sorszám, a megjelenés ideje, a közlemény megnevezése (címe). A cikk szövege után a forráshely megjelölése (szerző, cím, folyóirat neve, évfolyama, lapszáma, megjelenés dátuma, oldalszáma) következik.

A korabeli közlemények helyesírását modernizáltuk: a hosszú és rövid magánhangzókat a mai helyesírás szerint írtuk át. A lábjegyzetek a szöveg megértését, a tudósítók életrajzi adatainak a megismerését szolgálják. A kiegészítéseket szögletes zárójelbe tettük. (– HUDI JÓZSEF)

1.

1841. január 24.

Tudósítás a pápai jogászbálról

Pápa, főhó¹ 14-kén 1841. Szeretett Jósim! Tán bámulni fogsz, midőn soraimat innen veszed; de ha a' csinos belépti jegyet a' *pápai jogászok tánczvigalmába* megmutatnám, szó nélkül értenél. Igen már három hét előtt egy hozzánk érkezett levél az egész győri jogászkart tiszta barátságot jelelő szavakkal hívá meg a f.[olyó] h.[ó] 13-kán tartandó vigalomba, 's mi — mert Győrött, fájdalom, idén azt nélkülözni kénytetünk² — először szintén levéllel, tegnap pedig hosszú kocsivonallal³ adtunk barátunknak választ. Hogy szívesen, igen szívesen fogadtatánk, fölösleges mondanom: de ne gyötörj kérdéseiddel; engedj a *griff* terebére⁴ sietnem; a' vigadók sorába vegyülnöm. —

¹ értsd: január hó

² értsd: kénytelenítettünk

³ t. i. kocsikkal érkeztek Pápara

⁴ A bál helyszíne a Fő téri Griff fogadó, a Pápai Nemzeti Casino székháza volt.

Nemzeti színű szövettel bevont lépcsőkön haladánk fel, 's a' bemenetnél díszes nyomatú⁵ *táncz rendet*, hölgyeink virágcsomót is nyervén, a' nemzeti lobogókkal egyszerűn, de csinosan ékített kisterembe léptünk. Hullámozott már a' vegyes néptömeg, — 's most az úgynevezett *Linzerekkel* ellátott hangászkar a' *Rákóczy-menetet*⁶ kezdé. Következtek a' jogász- (Linzer F-től), Caecilia- (Strausstól), *pozsoni*- (Lannertól) 's egyéb keringők, szintúgy kedvesek a' halló érzékeknek, mint ingerlők az ifjú-hölgy-csoport lábaira nézve.

Szűnőra után Rózsavölgyi *Censurája*, mellynek szívrázó hatását N y A-l 's többek nemzeti magány-táncza egészíté ki, zendült meg. Ezt követé a' bokor-táncz, mellynek vezérletét azonban illőbb lett volna a' vendégeknek átengedni. A' *Kalugye-vágtató* pedig bizton kimaradhat vala. A' Veszprém, Vas, Sopron, Győr megyékből összegyűlt hölgyek társalgási nyelve magyar, öltözete — ej nem ez kölcsönze dísz nekik, magukban lényegült a' kellem.

Kérded, hogy mulattam? Félek, nehogy el nem érhető élvek után sóvárgó lelkedet felizgassam: de mivel jó író, kinek sorai a' leírt helyzetbe varázsolni tudnának, nem vagyok, — pótol-d-ki hiányomat, festésem gyengeségét, 's helyezd magadat azokba képzeted élénksége által, 's elégítsd ki a' költővel, ki szomját nectarral csillapítja, vágyaidat. Keringtem, míg eltikkadva csak szemlélni valék képes a' röpülök fogyatlan dízsorát. Némellyek ifjúinknak vigalmait egészen ószerűsíteni akarnák, nem gondolva-meg, hogy a' korszerű, felsőbb érdekekkel nem ellenkező változások soha sem káros befolyásúak A' magyar, tagadhatlan, komolyan nemes, méltóságos érzelmeket fejt-ki: de mondd, nem bélyegzi-e egyszerismind az ős harcziak tespedését? 's a' frisse is bár sűrög-forog, de csak keskeny körben: míg ez, nézd, az örök haladás leghűbb képe.

Tartsuk meg a' magyart; tartsuk vele a' multtak annyi édes és keserű emlékét; örököljük őseink szebb nemesi érzelmeit, de mellette legyen a' mosti jel, miképp' hanyagságukból ellenben kiépülve haladunk! De jel, tekints a' melléktérmekekbe, a' pápai szép casinóba, melly a' vendéggörnek nyitva állt, 's nézd a' két szomszéd város ifjait csengő poharakkal kezeikben; halld a' legmelegebb barátság szózatát ajkaikról lezengeni; olly barátságnak, melly tér's vallás tekintete nélkül forrasztja egygyé a' szíveket, jelenleg ugyan nem nagy jelentőséggel, de ez ifjak egykor tágabb pályára lépnek ki, hol a' haza, közboldogság érdekei forognak fenn; 's a' most alkotott baráti viszony nem lehetend-e egykor alapja az annyira kívánatos együttérzésnek?! Szüksége van egybefont szívekre, hazánknak.

⁵ A táncrendet a reformkorban a főiskolai nyomdában előre kinyomtatták.

⁶ értsd: Rákóczi-indulót

De olly igen elmerültem, hogy csak most veszem észre, miképp' az élvadás és kései már mulvák, hogy minden letűnt, képzelt élvezet, csak — de édes — emléke a múltnak. Társaim indulnak; Isten veled; tiszteld P–ch, a' czivódó P–r, H–y, M–ch, P y barátinkat, 's mindnyájokat, igen egész Szombathelyieket. Jövő héten új vigalom ajánlkozik kéjeivel; tudósítanálak (rövidebben is) róla! Csókol barátod

—th B—.

FORRÁS: *Táncz. Pápa, főhó 14-kén 1841. = Honművész 9 (1841) 7. sz. (január 24.) 56.*

2.

1841. február 4.

Tarczy Lajos válasza a Természettanát ért vádakra

*Végválasz, Tatai úrnak, Természettanom' ügyében.*⁷

Orosz-Század' 1840-iki 96-dik számában Tatai úr⁸ — a' helyett, hogy értetlen bírálatára tett czáfolataimra felelne — könnyebbnek találá, gorombaságainak bőségszarvából adni a' t. közönség előtt egy exament.

T. úr e' szempontból valóban kitűnő osztályzatot érdemel. Kifejtett physikai tudományára nézve pedig méltó-e a' tisztelt úr illy osztályzatra, azt a' dologhoz értő t.[isztelt] olvasó közönség' ítéletére bízom. Hozandó ítéletében azonban, könyörgök, méltóztassék a' következő körülményekre figyelmezn.

⁷ Tatai András Tarczy természettanának I. kötetét a *Századunk* c. folyóirat 1840. évi 21–27. számaiban ismertette. Észrevételeire Tarczy a *Figyelmező* 1840. évi 30., 31., 37. és 39. számában válaszolt — Tatai szerint „igen illedelmetlenül”. A Természettan II. kötetét Tatai a Balásfalvi Orosz József szerkesztette Századunkban recenzeálta. TATAI András: Tarczihoz, természettana' ügyében. = Századunk 3 (1840) 96. sz. (november 30.) 765–768. Erre született meg Tarczy végső válasza.

⁸ TATAI ANDRÁS (Hegyközszentmiklós, 1803. november 24. — Kecskemét, 1873. április 20.) református főiskolai tanár. Lelkészi és tanári oklevelet szerzett. Debrecenben végzett, Pesten és Bécsben folytatta tanulmányait, majd egy évet Jénában és Göttingenben töltött. 1831–1856 között a kecskeméti főiskolán, 1856–1858 között a pesti teológiai akadémián, 1858-tól haláláig ismét a kecskeméti főiskolán tanított. Sokoldalú, művelt tanár volt, aki tudósként egyik szakterületen sem alkotott korszakalkotót. A vita idején a természettudományi tárgyakat tanította. Görög, latin nyelvtankönyvet, fizika, mértan, természettan tankönyvet írt. Egyházi beszédei is megjelentek nyomtatásban. Kecskemét város képviselő-testületének is tagja volt. A kecskeméti egyházmegye tanácsbírónak, a dunamelléki egyházkerület pénztárnokának választotta. 25 éven át töltötte be a pénztárnoki tisztséget. A teológiai ortodoxia híveként tartották számon. FARKAS 1873. 614–624., SZINNYEI XIII. 1909. 1338–1340. (Szinyei tévesen a dunántúli egyházkerület pénztárnokának nevezte.)

1) Mondá bírálataiban Tatai úr, hogy én physicámban *szilárd 's kemény* szavakat egynek vettem. Én tagadám ezt, 's könyvem §§-ra is hivatkozom. Tatai úr e' czáfolatra mélyen hallgat.

2) Mondá Tatai úr, a' *nehézség* és *súly* physicámban megkülönböztetve nincsenek. E' vád' igaztalanságát is munkámra hivatkozva kimutattam. Tatai úr e' pontra nézve is bölcsen hallgat.

3) Előadásomat népszerűtlennek állító vádját is okokkal visszautasítám. Tatai úr ezekre sem felel semmit.

4) Rosszal[l]á Tatai úr, hogy természettanomban a' térbenlét' eszméjének meghatározása hiányzik. E' vádat, mint egybe nem tartozó dolgokat összezavaró és 's nemzeményét visszautasítam, 's erre Tatai úr szinte mélyen hallgata.

5) Kimutatom, hogy a' vonzalom' minden tüneteit rendszeres munkában nem szabad egyszerre egy helyen előadni, 's azért Tatai úrnak e' tárgybani vádja dologhoz nem értést mutató. Erre is mélyen hallgat Tatai úr.

6) Megmondám, az emelcső elméletét miért nem lehet, nem szabad $P = MC$ -re visszavinni; megmondám, hogy Tatai úrnak a' mozzanatról adott meghatározása hibás: Tatai úr mélyen hallgat e' pontra nézve is.

7) Mondá Tatai úr: „a' mathematicumok — physicámban — hív kiiratoknál nem egyebek.”⁹ E' valóságos rágalom' tárgyában felszólítam őt, hogy legalább az astronomiai részben, melly igenis *Littrow*' könyve¹⁰ után dolgoztatott ('s e' könyvet T. úr is bírja) mutassa ki e' vádjának valóságát, különben hazugnak kénytelen leendek őt nyilvánítani. Tatai úr erre nézve is mélyen hallgat.

8) Mondá Tatai úr, physicámban a' kifejtetlen képletek lapi rendenvannak.¹¹ Erre válaszolom, hogy a' temérdek képlet közt csupán *kettő* van a' felsőbb analysisből kölcsönözött, 's így kifejtetlen; 's azért Tatai úr' e' vádja vagy értetlenségének vagy azon szemtelenségnek tulajdonítható, melly szerinte — mi célból, maga legjobban tudja — olly munka' bírálataira vetemült, mellyhez elegendő előkészülete nincs. Tatai úr e' szavaimra is mélyen hallgat.

Láthatni ezekből, hogy Tatai úr, azon rágalmaival, mellyekre felelésre általam első válaszomban felszólítattam, legkevesbet sem gondolva, midőn a' dolog' érdemére felelni nem tud, nem tudhat, tanyaszerű gorombaságokkal akar

⁹ A matematikai képletek egyszerű másolásával, vagyis az eredetiség hiányával vádolni Tarczyt durva sértésnek számított.

¹⁰ LITTROW, J. J.: Vorlesungen über Astronomie. I–II. Theil. Wien, 1830. A kétkötetes művet a könyvtárrendezés során Borsos István is felvette a református nagykönyvtár katalógusába. Vö. BORSOS 1901. 232.

¹¹ értsd: laponként előfordulnak

diadalt aratni. Ám örüljön az illy diadalnak — az „amo te sed non pro te”¹² féle barátainak körében! nem irigylem.

Ezeket megjegyezvén, ’s mindazokat, melyeket szóban forgó válaszában 12. szám alatt elmondott, ’s melyeket e’ példabeszéddel „*mást beszél Bodó né mikor a’ bor’ árát kéri*” legjobban jellemezhetni, végre melyeket holmi „otromba” „Luftballon” stb. szavakkal szép szerénységgel ’s magyarsággal föl cifrázott, *teljesen semmiknek* ’s így válasza érdemetleneknek nyilvánítván, ez ügy’ elítélését a’ t.[isztelt] részrehajlatlan olvasó közönség’ elébe bocsátom.

Tetszett azonban Tatai úrnak a’ már megrovottakat újakkal tetézni, melyeket, bár magokban véve, kisszerűségök miatt, figyelmet sem érdemelnek, csak azért nem hagyok szó nélkül, hogy ez által T. úr felületes és gondolatlan írásmódja annál világosabban kitűnjék. Illyenek e’ következők:

a) „Dicsekvésnek tartom Baumgartner szebb helyeit szóról szóra lefordítani.” Nem igaz, ezt nem mondtam.

b) „Naptárban cikkek roszaltatnak.” Mind? Nem igaz; sőt az 1841-iki Mezei naptárban álló természettudományi cikkem a’ *Figyelmezőben*, sőt a’ *Hírnökben* is érdemen felül dicsértetett, *Walther* által is javulást nyert.

c) „Én külföldön publicum’ költségén tanultam.” Nem igaz.¹³

d) „Mikor a’ Baumgartnerféle előadást védő szavakat irtam, már akkor félig aludtam.” Nem igaz; sőt mikor ezt, sőt az egész ellenbírálatot írtam, igen élénk ’s jó kedvű valék. Hanem annyit mondhatok Tatai úrnak, hogy igen igen szegény bírálatainak megcáfolására álmos ész is elég volna.

e) „A’ kifejtés nélküli mathem.[atikai] formuláknak a’ tanulókkal megmutatása igen helyes és szükséges” Nem igaz; ezt sem mondtam soha.

Így beszél mindent össze — kohol — rágalmaz — sajnálatos eviczkelések közt a’ kecskeméti physicus hős — a’ dilettant mathesisnek *Nagy Károly*¹⁴’s *Vállas*¹⁵

¹² Amo te sed non pro te (latin) = Szeretlek téged, de nem térted — a kifejezéssel a vitapartner érdekből szövődött barátságaira utal.

¹³ Tarczy 1831 őszétől Bécsben, majd Berlinben az „egyházkerület akaratából”, vagyis támogatásával tanult, hazatérését követően 1833-ban foglalta el tanári állását Pápán. TRÓCSÁNYI 1981. 177–178.

¹⁴ NAGY KÁROLY (Révkomárom, 1797. december 6. – Párizs, 1868. március 2.) magyar matematikus, csillagász, egy kisbolygó felfedezője. 1836-tól gróf Batthyány Kázmér gazdasági ügyeinek vezetője, ő tanította meg a grófot magyar nyelvre. Részt vett a reformkor társadalmi-kulturális küzdelmeiben. A szabadságharc után Bécsben, majd Párizsban élt.

¹⁵ VÁLLAS ANTAL (Pest, 1809. május 18. – New Orleans, USA, 1869. július 20.) mérnök, matematikus, egyetemi tanár, az MTA levelező (1837), majd külső (1858) tagja. Az első magyar tudós volt, aki 1840. augusztus 29-én a Magyar Tudós Társaság tizenegyedik nagygyűlésén ismertette a dagerrotípia készítésének módját. 1841-ben röpiratban szorgalmazta a pesti műegyetem

által méltányosan lehur[r]ogatott föltalálója. Csak rajta!.....'s hősiük illy fojtásos durrogatásai után leteszi kulcs-puskáját, kijelentvén, hogy miután én válasszomban őt annyira legyaláztam, physicám' 2-ik kötetére ígért bírálatát visszahúzza, annyival inkább, mivel — úgymond — physicámnak 2-ik kiadását készítem. Ezt sajnálom, mert olly ember, ki *Baumgartner*¹⁶ sőt *Galilei*¹⁷ is megigazítja, mondhatott volna olyakat, mellyekből én szegény, ki azon nagy emberekhez képest igen parányi pont vagyok, tanulhattam 's így a' 2-dik kiadást javíthattam volna! Egyébiránt ezen okok ép[p]en nem elegendők sőt nem is okok a' visszalépésre; mert az csak világos, hogy kinyomtatott bírálatát nem csupán számomra készíti. — Azonban, ha bírálatot írni kedve elment, ám legyen — de legalább fényes tudományosságából juttasson valamit a' szegény magyar literatúrának; írjon ön is, 's ne csak a' más részét rágja, hadd álljon literatúránkban is egy természettan, melly önállású, eredeti, teljes, kifejtett képletekkel gazdag, világos, a' műszavak' magyarosításától irodalmunkat visszaretentő, 's mint „Luftballon” szerzője nevét a' jég' határáig emelő legyen.

Írtam Pápán, Télhó' 17. 1841.

FORRÁS: *Tarczy [Lajos]: Végválasz, Tatai úrnak, Természettanom' ügyében. = Athenaeum 5 (1841) 15. sz. (február 4.) 237–239.*

3.

1841. február 6.

A Pesti Hírlap tudósítása Kocsi Sebestyén István kollégiumi professzor temetéséről

felállítását, részt vett az Iparegyesület munkájában. 1848–1850 között mennyiségtant tanított a pesti tudományegyetemen, de az önkényuralom kezdetekor állásától megfosztották. 1851-ben kivándorolt Amerikába.

¹⁶ ALEXANDER GOTTLIEB BAUMGARTEN (Berlin, 1714. július 17. – Frankfurt an der Oder), 1762. május 26.) német filozófus, az esztétika tudományának úttörője, a hallei, majd frankfurti egyetem tanára. Esztétikai felfogása nagy hatással volt Herderre. Korai halálát tüdőgümőkór okozta. Esztétikája magyarul is olvasható: Alexander Gottlieb BAUMGARTEN: Esztétika. Ford. Bolyai Gábor. Atlantiszt Könyvkiadó, Budapest, 1999. (Mesteriskola)

¹⁷ GALILEO GALILEI (Pisa, 1564. február 15. – Arcetri, 1642. január 8.) itáliai fizikus, csillagász, matematikus, természettudós, a Pisai Egyetem tanára. A fizikában az elsők között honosította meg a kísérleteket és méréseket, amellyel lendületet adott a természettudomány fejlődésének. A csillagászatban az elsők között használt távcsöveket a csillagászati jelenségek és égi objektumok megfigyelésére.

Pápa, télhó 30. Folyó hó 25-kén szenderült el, végső elgyengülésében, életének 80-dik évében Kocsi *Sebestyén* István, a' pápai ref.[eformátus] főiskolában a' papi tudományoknak 20 évig volt érdemdús oktatója, 's 29-kén a' tanuló ifjúság tisztelkedése mellett, igen számos gyülekezet kíséretében, néhai tiszt-társa prof.[esszor] Márton István¹⁸ sírja mellé takarított. Tanítói érdemeit a' deréknek hirdeti számos tanítványinak hálája; 's ha egy Gesenius¹⁹, Paulus²⁰ és Wegscheider²¹ neveivel együtt világszerte nem emlegettetik neve: nem érdemeinek hiánya, hanem mindez tekintetben szűkebb hatásköre okozá. Kéziratban maradt több munkái közül különösb említést érdemel számos másolatokban — mondhatni közkezezen — forgó „Apologetica.” Nyomtatásban jelent meg „Messiologiája” Budán 1835., 's a' magyar academia által ívenként három arany tiszteletdíjjal, nyomtatás végett, még 1836-ban elfogadott „Hebraizáló Etymologus” nem Sebestyén *Lászlóé*, hanem *övé*. Áldás emlékére!

FORRÁS: N. N.: *Vidéki levéltárca. Pápa, télhó 30.* = *Pesti Hírlap* 1 (1841) 11. sz. (február 6.) 83.

4.

1841. február 20.

Tudósítás a vidéki lakodalmások botrányos pápai viselkedéséről

Vidéki levéltárca.

Pápa, télutó 7. E' napokban városunk egyik utcáján két násznép találkozott, két különböző faluról. Egyik násznép vőlegénye puskával köszönti a' mellette szánon elsuhanó másikat, 's úgy arczon lövi, hogy arczát a' vér azonnal elönteni. Orvos hívatik, kéznél a' segély; de a' szegény vőlegény egyik szeme

¹⁸ MÁNDI MÁRTON ISTVÁN (Iszkaszentgyörgy, 1760. november 23. – Pápa, 1831. szeptember 21.) nyelvész, tanár, filozófus, a pápai református kollégium rektor-professzora, az intézmény újjászervezője. Sírja ma is az Alsóvárosi temetőben található.

¹⁹ HEINRICH FRIEDRICH WILHELM GESENIUS (Nordhausen, 1786. február 3. – Halle an der Saale, 1842. október 23.) világhírű német orielantista, lexikográfus, hebraista, evangélikus teológus, egyetemi tanár. Héber szótárát ma is használják.

²⁰ HEINRICH EBERHARD GOTTLÖB PAULUS (Leonberg, 1761. szeptember 1. – Heidelberg, 1851. augusztus 10.) német teológus, racionalista Biblia-kritikus, aki természetes magyarázatokat kínált Jézus bibliai csodáira. 1811–1844 között a heidelbergi egyetemen az exegézis és egyháztörténet professzora volt.

²¹ JULIUS AUGUST LUDWIG WEGSCHEIDER (Küblingen, 1771. szeptember 27. – Halle, 1849. január 27.) német evangélikus teológus, a dogmatikai racionalizmus képviselője; 1806–1810 között a rintelni, 1810-től a hallei egyetem teológia professzora volt.

aligha lát többé világot. Minek a' puska ember kezébe, ki nem ért hozzá? kivált részeg ember kezébe? Hány szerencsétlenség kell még, hogy valahára okuljon, 's veszélyes szokásairól lemondjon a' nép? Kap egy rozsdás pisztol[y]t a' tudatlan, nem tudja, hogy meg kell tisztítani; nem tudja, mennyi lőpor kell belé; nem tudja, hogy kemény fojtással közelről embert is agyon lőhet; és elszakad a' cső, elsodorja a gondatlan lövő kezét, vagy ostobaságának emberélet esik áldozatul. – Nagyon kíváncsi, hogy falukban illy lakodalmi vigalmak alkalmával történni szokott lövöldözések eltiltassanak.²²

B.

FORRÁS: B.: *Vidéki levéltárca. Pápa, télutó 7. = Pesti Hírlap 1 (1841) 15. sz. (február 20.) 115.*

5.

1841. március 15.

A Pápa környéki puszták haszonbéri hirdetése

(99)

(1)

Puszták' bérbeadása.

Somlyó-Vásárhelyi királyi alapítványi uradalomhoz²³ tartozó, Pápa mezővárosához közel fekvő *Léherti* pusztá, melly 170 hold szántóföldből és 91 85/64 hold rétből minden épület nélkül, — továbbá szinte Pápa' vidékén fekvő *Thémai* pusztá, melly 596 pozsonyi mérő alá való szántóföldeket, 150 kaszás rétet közönséges legeltetési joggal és több gazdasági épületeket foglal magában. A *flyó évi május' 13kán* reggeli 10 órakor Somlyó-Vásárhelyen a' tisztartói írószobában tartandó árverés' útján 1841 évi october 15ő napjától kezdve 6 egymás után következő esztendőre árendába adatnak. Ez árverésre szükséges bánatpénzzel ellátva kiki illően meghívatik.

(3)

FORRÁS: *Puszták' bérbeadása. = Hirnök 5 (1841) 29–30. sz. (április 15.) [4.]*

²² Az érvényben lévő helytartótanácsi és vármegyei rendeletek már régóta tiltották a lakodalmakban a lövöldözést, de azokat a falusi lakosság nem tartotta be.

²³ Somlővásárhely a középkorban a Szent Lambertről elnevezett bencés apácakolostor birtoka volt, uradalmukat a pozsonyi klarissza apácák örökölték. A szerzetesrendek feloszlása (1782) után a klarisszák uradalma a katolikus egyház céljait szolgáló Vallásalap kezelésébe került. A mezőváros történetéről: ILA–KOVACSICS 1964. 351–353., MÁRKUSNÉ VÖRÖS 2002.

6.

1841. március 17.

Sebestyén Gábor viszontválasza az őt ért bírálatokra

Különös megkeresés következtében adjuk a' következő „Visszatorlás”-t:
Pápa, tavaszelő 7.

Miután egy veszprémi közlő, több hírlapokban (Hírnök 16. – 's Világ 17. sz.[ám] a.[alatt]) hivatalomnál fogva megnevez, és vármegyei közgyűlésben mondott beszédemből azt a' ferde tanúságot vonja ki: „mikép lehet a' szentírás 's polgári törvénykönyvünk szavait értelemcsavaró csonkításokkal egyoldalulag balra magyarázni, vagy mikép verheti meg az ember önmagát, épen az általa bemutatni szándéklott állítmányok ellen fordítható idézetek összehalmozásával; vagy mikép lehet szent tárgyat is gúny és nevetség tárgyává tenni!” — nehogy elhallgatásom megegyezésnek²⁴ magyaráztassék, ép[p]en a' közlőnek tulajdon szavaival felelek, hogy *ezen állítása hamis ráfogás és rágalom*. Azért is ennek egész ünnepélyességgel ellene mondok. Általános leszólásra általános visszatorlás elég.

Ha már belé kapott K. úr, kár volt specifikumokat nem említeni; de hiszen más útra tartá fen[n] a' bővebb megmutatást: noha ennek a' gyűlésben akkor lett volna helye 's ideje. Ám tessék beszédemet taglalás alá venni: én szavamnak mindenkor ura leszek. Örömmel veendem az okos észrevételeket; mert, vagy okok által meggyőzetem — 's ekkor én tanuló; vagy pedig nekem adatik alkalom, annak helyén 's idején, magamat bővebben kifejezhetni — 's ekkor K. úr tanulhat. Scire aliquid laus est, pudor est nil discere velle.²⁵

— „E' gyűlés — úgy mond továbbá K. úr — megtanított bennünket, hogy a' protestans az auctoritásra²⁶ nem sokat ad, azaz ha ellene bizonyít valamit; ad pedig sokat, ha mellette harczol.” — Ismét egy ferde tanúság! hiszen nyilván is ki volt mondva, hogy a' vitatás alatti ügy nem a' protestansok ügye, a' honnan a' felhívott auctoritások sem protestansok mellett, — hanem, mint ellenfél fegyverei, az ellenfél ellen használtattak. Az auctoritást pedig auctoritása válogatja;

²⁴ értsd: egyetértésnek

²⁵ Scire aliquid laus est, pudor est nil discere velle. (latin) = Dicséretes tudni valamit, szégyen semmit sem tanulni.

²⁶ auctoritas (latin) = felhatalmazás, érvényesség, határozat

mert lehet auctoritas, mellynek kevés, vagy éppen semmi az auctoritása. Fide, sed cui, vide.²⁷

— Szabad legyen azonban nekem is K. úr közlésére azt a' jegyzést tennem, hogy midőn K. úr, noha magát piszkálódások barátjának nem tartja, mégis ezt mondja : „e' dicsőséget mi örömet átengedjük azoknak, kik a' dologhoz nem értő, de adandó jelszerinti fölkiáltásokra előlegesen megtanított nagy sokaságot begyűjték' stb. — és hogy részletesebben szólhatna némelly apostolokról's előleges tanácskozásokról stb.“²⁸ — ezen mondása hasonló rágalom lévén azon állításhoz, melly ellen kikel, — maga esik azon hibába, a' mivel mást vádol. Turpe est doctori, quum culpa redarquit ipsum.²⁹

Sebestyén Gábor³⁰ m.[aga] k.[kezével], t.[ekintetes] n.[emes] Veszprém vármegye tisztí főügyése.

FORRÁS: Sebestyén Gábor: Különös megkeresés... = Pesti Hírlap 1 (1841) 22. sz. (március 17.) 178.

²⁷ Fide, sed cui, vide. (latin) = Bizzál, de nézd meg jól, kiben!

²⁸ Sebestyén Gábor lapalji megjegyzése: „Itt alkalmasint azt érte K. úr, mi a' „Világ” 16. száma alatt egy másik párt embere által így adatik elő: „Az egyik fél feszült iparral minden módokat megkísértve készült. Pápán előleges tanácskozásra gyűltek össze, hol elhatározzák a' pesti's borsodi határozatok pártolását. Beparancsolák a' rokonértelmű nemes helységek előljáróit. E' synodusból kizárták volt főbíró Cs--s [Cseresnyés – H. J.] urat; mert, mint mondák: e' tárgyban az ellenféllel tart; ki ezen kizáratást neheztelve, irt az illető főnöknek, hogy ezt ezentúl tenni ne merje stb.” Nyilván kimondom, ebben sincs egy szó igaz is: ez is mind egy betűig *hamis ráfogás és rágalom*. Kár! hogy némelly közlő urak — egyik részről úgy, mint a másiktól — olly mendemondákat és sértegetéseket szőnek tudósításaikba, mellyek méltó fájdalmat's ingerültséget okoznak. Oh mi szép! ha a' nyilvánosság barátja — egyszersmind az igazságnak's Hiedelemnek is barátja. S. G.”

²⁹ Turpe est doctori, quum culpa redarquit ipsum. (latin) = Szégyen az orvosra, ha visszahozzák rá a hibát. — Sebestyén Gábor lapalji jegyzete: „Jó volna, ha közlő urak becsületes nevüket kitennék. Tudom én, hogy nem az a' kérdés: ki? — hanem: mi? de mégis hiszem, hogy akkor jobban meggondolnák, mit írnak: legalább olly szemeszöktébe nem írnának valótalanságokat. Történt dolgot bátran álörcczátlanul ki lehet mondani. A' nyilvánosság mezején nem illik titkolózni. S. G.”

³⁰ SEBESTYÉN GÁBOR, kocsí (Debrecen, 1794. február 14. – Pest, 1864. április 4.) ügyvéd, Veszprém vármegye tisztségviselője. 1820-tól tiszteletbeli, 1827-től rendes alügyész, 1837-től főügyész, 1843/44-ben, 1847/48-ban a megye konzervatív országgyűlési követe. 1850-től a soproni főtörvényszék ülnöke, 1855-től a soproni úrbéri törvényszék ülnöke. 1862-ben nyugalomba vonult. Több színművet írt, kiadta a Magyar nóták gyűjteményét (1823–1832) 15 füzetben. Költeményei, cikkei, tanulmányai jelentek meg a magyar szépirodalmi és tudományos folyóiratokban, cikkei a hírlapokban. SZINNYEI XII. 1908. 815–818.

7.

1841. május 27.

Tudósítás ifj. Balogh János színtársulatának pápai előadásairól³¹

Pápa. — Tavaszhoz 10-kén érkezett városunkba egy vándor színésztársaság ifjabb *Balogh* János³² igazgatása alatt, 's 12-én meg is kezdte mutatóványait. Érkezésükön örvendettünk; mert városunk illy vendégektől igen ritkán látogatattik. Első mutatóványul adatott a' moori vásár. — 13-án Enzio király. — 15-én ikrek. — 17-én Lignerolles Luiza. Henri szerepében *Győrök*³³ műkedvelő lépett fel. — 18-kán enzersdorfi postalegény mulattata. — 19-kén Rózsa, Szigligeti Eduardtól. Rózsa (*Balogné*)³⁴ csinnal; Toldi szerepében ismét *Győrök* elég nyomtérősen. 20-kán Zolky, a' vén diák. *Boer*³⁵ a' címsszerepben szép színészi tehetséget fejte ki. Játék végén előtapsoltatott. — 22-én Markitta, a' vén hímzőleány. — 24-én a' „két feledékeny” igen tetszett. — 25-kén hegyi lélek. — 27-én a' fiatal házasok. Lengey (*Boer*) igen helyesen; Róza (*Balogné*), Harmos (*Balog*). — 28-kán „Parlagi Jancsi.” — A' címsszerepben *Boer* kielégített. — 29-kén „a' veszedelmes nagynéne.” *Balog* (*Emerling*) szerepe jellemét meglehetősen felfogta.

A' társaság ez után Szombathelyre utazván a' színház tavaszutó 8-áig zárva volt. E' hónap 8-án adatott, gazdag és szegény'. Antony (*Boer*) hatott. — 9-én „Borsszem Jankó”. — 12-kén a' száműzött. *Boer* (*Bernárd György*) érzéssel. — 13-án Ö-rökké. — Mathilde (*Balogné*) és Ferdinand (*Boer*) helyesen. — 15-kén „peleskei nótárius” *Balogné* jutalmára.³⁶ E' darab hely szűke's kevés személyzet

³¹ A pápai színháztörténet az 1841. évből nem ismer színtársulatot, ifj. Balogh János társulatának szereplése új adat. Vö. NÁDASDY 1981. 24.

³² Ifj. Balogh János színész, színigazgató. 1811-ben Debrecenben lett színész, az 1830-as években többször állt vidéki kistársulatok élén. Hebegése miatt általában olyan komikus szerepeket játszott, amelyekben a beszédhibája komikumforrás volt. SZÉKELY 1994. 52.

³³ GYÖRÖK GYÖRGY (Pápa, 1815. április 25. – Tiszaabádszalók, 1888. szeptember 27.) köz- és váltóügyvéd, újságíró, szerkesztő. Az 1850-es években Devecserben volt jegyző, 1857–1858-ban szerkesztette a Színműkedvelők Évkönyvét. 1861-ben Balatonfüredre költözött, Balaton-Füredi Napló címmel idénylatot alapított, melyet 1862-től saját nyomdájában állított elő. Később nyomdászként, tanárként kereste kenyerét, végül Abádszalókon telepedett le, ahol leánynevelő intézetet alapított. VARGA 2014. 378. – Műkedvelő alkalmazása arra utal, hogy ifj. Balogh társulata kicsi és gyenge volt.

³⁴ Ifj. Balogné színésznő életrajzát nem ismerjük. SZÉKELY 1994. 52–53.

³⁵ BOÉR JÁNOS (Erzsébetváros, 1815 – Kolozsvár, 1885. január 24.) színész. 1839-től ismertek fellépései, fiatalom szerelmes szerepkörben aratott sikereket. 1839–1842 között Fekete Gábor színtársulatának tagja, Balognál átmenetileg játszhatott. Pápai szereplése új adat. SZÉKELY 1994. 102.

³⁶ Jutalmára: Balogné jutalomjátéka; a jutalomjáték esetén a bevétel nagy része az ünnepelt színészt illette.

miatt teljes hatással nem adathatott. Baiog (Zajtay) iparkodott. Gazsi (Miklósi),³⁷ Tóti Dorka (Miklósiné),³⁸ Sándor (Boer). — 16-kán „a’ fiatal házások” vígj.[áték] ismételtetett sokkal nagyobb sikerrel.

18-án „Antony” Boer jutalmára. A’ czímszerepben Boer kitűnőleg. E’ fiatal színész, ismeretei, characterek helyes felfogása, szavalásában ügyesség, erő és kivitel, ajánló külsője által megnyerte a’ közönség figyelmét. —

Mind e’ mellett is, bár színészeink sok darabot a’ középszerűn jóval feljebb, alább pedig csak igen keveset adtak, azon részvétlenség okát, melylyel városunk lakosai a’ színészet iránt viseltetnek, ki nem magyarázhatom. Magyarok vagyunk; szeretjük magunkat művelteknek mondani, és mondatni; s ím! mi rútul hazudtoljuk-meg illy módon minmagunkat. Szomorú és leverő bizonyosság ez, milly kevés nálunk a’ szellemi műveltség utáni vágy. Azonban tisztelet a’ jobbaknak! — Boer, mint hírlík, nyárelő 15-kén Füredre, Erdős³⁹ társaságához menend. E’ nap alkalmasint színészeink oszlása leend; mert, a’ mire eddig haladott is a’ társaság, az jobbára Boer ösztönzéseinek ’s buzgalmának köszönhető.

H....h E...

FORRÁS: *Magyar játékszín. Pápa. = Honművész 9 (1841) 42. sz. (május 27.) 333.*

8.

1841. május 27.

Híradás a pápai főiskolai Képzőtársulat megalakulásáról és pályázati kiírásáról

Pápa, tavaszutó 20. Főiskolai ifjúságunk néhányai a’ haladás és honszeretett nemtőjéről ihletve, önképző társaságot alapítottak. E’ társaság célja az írói pályán és szónoklásbani öntökéletesítés. Folyó hó lokén tartá első nyilvános ülését t.[ekintetes] *Tarczy* Lajos oktató úr elnöksége alatt, ’s az iskolai szék meg-

³⁷ Miklósi színész életrajza nem ismert. SCHÖPFLIN III. 1930. 254–257., SZÉKELY 1994. 511–513.

³⁸ Miklósiné színésznő életrajza nem ismert. SCHÖPFLIN III. 254–257., SZÉKELY 1994. 511–513.

³⁹ ERDŐS JÁNOS (Pécs, 1812 – Székesfehérvár, 1842. január 21.) színész, rendező, színigazgató. 1841 nyarán Fekete Gábor nagy létszámú társaságával jelent meg Balatonfüreden, de látva a viszonyokat, társulatát két részre osztotta. Feleségét Erdős rendezősége mellett Komáromba küldte, ahol a nyári színpadon léptek fel. A társulat másik része Fekete vezényletével Füreden játszott, de egy időre Pápa is ellátogatott. Az október 10-én újra egyesített társulat ősztől év végéig Győrben játszott. Vö. HUDI 2008. 77.

nyert engedelme előtt magányosan hozott, 's ez által is jóvá hagyott törvényeit hatásba léptetvén, munkálkodását meg is kezdette.

Elsőben is három jutalom kérdést tett, nyárutó 1jét tűzvén ki határ napul. E' kérdések:

1) A' tanuló ifjúság közt helyenkint alapult magyar képző társaságok hatásai adassanak elő. 2) Készíttessék egy novella. 3) Írassék egy lyrai költemény. Mindegyik kérdésre külön külön két darab arany díj létesített, melly összeg a' társaság egyénei adakozásából gyűlt, e' díjért csak a' tagok vívhatván. Az ifjúságnak ezen valóban nemes intézete, általában az ügy iránti buzgalma, e' tekintetben hozott üdvös rendelményei, 's különösen tisztelt elnök úrnak eddig is kitűnt páratlan ipara élénksége 's ügyszeretete, reményt élesztnek, sőt biztósítanak bennünket, hogy e' társaság előbbi magányos köréből, gyenge állásából nyilvános életre lépvén, szép és erős növénné magasuland. — Mi továbbra is ipart és szilárd munkásságot ajánlunk e' társaság lelkes alkotó tagjainak.

H...

FORRÁS: Pápa, tavaszutó 20. = Hirnök 5 (1841) 42. sz. (május 27.) [2.]

9.

1841. június 15.

**Schedel Ferenc ismerteti a Pápán és Pesten megjelent
szépirodalmi műveket**

Literaturai mozgalmak.

Szépliteratura. — 1. Pápán, a' ref. főiskola' bet.[űivel] 's költségein megjelentek: Kovács Pál⁴⁰ *Munkái*. Első kötet. E' külön címmel is: *Beszélyfüzér*, írta Kovács Pál. Első kötet: N 12r. 432 lap, díszes kiadás postapap.[íron] fűzve 1 ft 12 kr.[ajcár] Tartalom: Kicsinyből mi lesz ? Éjjeli rémalak; Farsangi kalandok két részben; Mindenütt jó, de legjobb otthon; Fejér cipők; Nem az volt, kit gondoltam; Hívatlan orvos; Koránjárások; Hű Misa, Szegénynek szerencséje is szegény. — Második kötet, vagy is a' *Beszélyfüzér* 2-d.[ik] kötete, 415 lap, illy tartalommal: A' polgárleány; Nagybácsi és nagynéni; A' lúdczomb; Jaj bejő fi

⁴⁰ KOVÁCS PÁL (Dég, 1808. július 1. – Győr, 1886. augusztus 13.) orvosdoktor, író, lapszerkesztő, homeopata orvos. 1835-től Győrben élt, meghatározó alakja volt a város kulturális életének. Bíráként részt vett a pápai Képzőtársulat munkájában is. GRÁBICS–HORVÁTH–KUCSKA 2003. 183.

vagyok én! Ki hitte volna? Román és nem román; Szív és rang. Ezen kötet' ára is csak ft 12 kr[ajcár] cp. [conventios pengőben]: *példás olcsóság*, ha a' kiadás' csinosságát, a' kötetek' nagyságát, tömörségét 's népszerű gazdag tartalmakat tekintjük. A' harmadik kötet is elbeszéléseket fog hozni. — 2. Pesten, Beimérenél, szinte a' szerző' költségein: *Kuthy' Munkái*, első és második kötet, e' külön címmel is: *Novellák*, Kuthy Lajostól.⁴¹ Első kötet, 8r. 104 lap, második 148. vastag velinen, fűzve 2 ft 40 kr[ajcár] e.[züst] p.[énzben] Találtaik bennük tizenegy beszély, különösen: Cleopatra, Egy éj a' fővárosban, A' szerelemföltő, A' színésznő, Nő és férjszeszély, Cilleyi Borbála, Mátkaáldozat, Toulouse' Sapphója, Végrendelet, A' száműzött, Vetélytárs. — 3. *Ál Endre*, eredeti dráma négy szakaszban. Írta *Szigligeti*.⁴² 137 lap, 1 ft e.[üst] p.[énzben] — 4. *Nagy Ignác' Színműtárának* 20-dik füzete, illy tartalommal: *Két Julia*, ered.[eti] vígj.[áték] 3 felv.[onásban], írta Gaal József⁴³, és: *Fiatal keresztanya*, vígj.[áték] 1 felv.[onásban] Scribe után francziából ford.[ította] *Jakab István*.⁴⁴ Ára e' kettős füzetnek 40 kr e[züst]p.[énzben]

S. F.

FORRÁS: S. F. [Schedel Ferenc]: *Literaturai mozgalmak. Szépliteratura.* = *Athenaeum* 5 (1841) 71. sz. (június 15.) 1136.

⁴¹ KUTHY LAJOS (Érmihályfalva, 1813. január 9. – Nagyvárad, 1864. augusztus 27.) regény- és drámaíró, a Magyar Tudományos Akadémia levelező, a Kisfaludy Társaság rendes tagja, a reformkor népszerű írója.

⁴² SZIGLIGETI EDE (Nagyvárad, 1814. március 8. – Budapest, 1878. január 19.) drámaíró, színpadi rendező, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja.

⁴³ GAAL JÓZSEF (Nagykároly, 1811. december 12. – Pest, 1866. február 28.) író, költő, a Magyar Tudományos Akadémia levelező (1837), a Kisfaludy Társaság rendes (1841) tagja. Székely eredetű családból származott, Pesten bölcsészetet és jogot tanult, báró Eötvös József és Szalay László baráti köréhez tartozott, részt vett az ellenzéki mozgalmakban, majd a szabadságharcban. Annak bukása után hat évre Aradra internálták. Ezután a gr. Csekonics családnál szolgált, mint titkár és nevelő. Alföldi tárgyú novelláival és életképeivel Petőfi költészetének egyik előkészítője volt. Nevét népszerűvé tette Szirmay Ilona c. történelmi regénye (1836) és az 1838-ban bemutatott A peleskei nótárius c. bohózata, amelyben Gvadányi népszerű művének anyagát használja fel.

⁴⁴ JAKAB ISTVÁN (Mezőkeresztes, 1798. október 29. – Budapest, 1876. október 18.) író, műfordító, költő, zeneszerző, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja (1833). Mintegy 40 külföldi színművet fordított magyarra, köztük Voltaire Alzire-ját (1833). Szerkesztette az Eredeti és Külföldi Játékszín c. sorozatokat. Tőle való az első hazai vígopera, a Csel (1838) szövege, melynek zenéjét Bartay András szerezte. A Falusi lakodalom (Buda, 1834) c. vígjátéka és a Zsarnok apa (Buda, 1836) c. tragédiája akadémiai jutalmat nyert. 1848-ban ő írta a budai nemzetőrség indulóját.

10.

1841. augusztus 4.

Híradás a pápai kollégium jótevőiről

Vidéki levéltárca.

Pápa. Tettek, melyeket nemes irányú honfiúi lélek hozott létre, bár külsőleg nem nagy jelentőséggel bírónak láttassanak is, méltánylatot érdemelnek, mert általuk a ' célzott magasztos terv valósulása eszközöltetik. Ha az álladalom föl-emelkedésének — mondhatni — egyedüli biztosítója, a' nemzeti jólétnek múl-hatlan föltétele a' műveltségben, tudományosságban rejtező szellemi erő, akkor valóban azok, kik — nemzetük lelki életét kifejlesztendő, és népjellemet tanú-sító műveltséget létesítendő — czélszerű eszközöket nyújtanak övéik kezeibe, számot tarthatnak a' méltányosság illő jutalmára. —

E' szent buzgalomnak 's jótékony iránynak újabban kedves mutatóványát adák: gr. *Batthyány Kázmér* ömtga [őméltósága] és t.[ekintetes] *Nagy Károly* úr a' magyar ég- és földteke létesítői. Ők honunkat, ennek kitűnőbb intézeteit egy még eddig nem bírt, nevezetes szellemi élményt⁴⁵ nyújtó kincscsel gazda-gították. — E', nemzetünknek szentelt becses adományért az olly számos hálanyilatkozatok között a' dunántúli reform.[átus] egyházkör pápai főiskolá-jának igazgatósága is tiszteletteljes köszönetét nyilvánítja; 's mivel mind azon virágok, melyekből koszorút fűzhetne az érdemesek homlokára, hervatagok, a' jutalmazó tiszta öntudattal föl nem érők, 's nem közelítik meg azon érdem-világok dicsőségét, melyek hazafiai fényes tetteik által nyíltak ki, azért jutalmul csak hálás elismeréssel és örökös méltánylással kíván kedveskedni.

FORRÁS: N. N.: *Vidéki levéltárca. Pápa.* = *Pesti Hírlap* 1 (1841) 62. sz. (augusztus 4.) 519.

11.

1841. augusztus 30.

**Híradás a pápai főiskolai Képzőtársulat díjnyertes pályázatairól és
Fekete Gábor szintársulatának fellépéséről**

Pápa, auguszt. 25. A' reformátusok szakonkint magyar társaságokat alakíta-nak főiskoláikban, melyeknek kitűzött iránya a' nemzeti nyelv simítása, ész-fejlődés, 's az abból sarjazó művelődés vala, 's melyeknek jótékony hatását

⁴⁵ értsd: élményt

örömmel tapasztalánk. Az idő legbiztosb vezetője az életnek. Ki szavát nem követi, vét ellene, 's vagy hátrább bukik, vagy előbb halad, mint kellene. A' pápai collegium figyelt a' művelődés szakára, követé ösztönző sugallatát 's rokonjainak példáitól lelkesülve az idén „Képző Társaságot” alakita növendékiből, melly folyó hó 21-én tartá első örömmünnepét, T.[ekintetes] Tarczy Lajos úr, helybeli tanító 's magyar academiai tag elnökle alatt, mellyre az ifjúság szíves meghívásából én is szerencsés valék megjelenni.

— Mind két nemből nagy számmal voltak a' vendégek, kiket fen[n]tisztelt elnök úr szelíd szavakkal idvezelvén, egyszersmind a' zsenge egyesület alap- és irányelveiről értesítvén, a' jegyző szabatos rövidséggel előadá a' társaság eddigi munkálatit, 's elsorozá a' beküldött jutalmat és dicséretet nyert műveket, mellyeket nagy részről szerzőik által hallottunk felolvastatni. Lelkesedés szikrái lobbadoztak fel csaknem mindenik mű szavain, mellyekből szabad legyen a' következőket kiemelni: „Agg könnyűi” jutalmat „Statarium” dicséretet nyert dal Demjén Ferencztől⁴⁶. Mutatvány „A' magyarhoni iskolákban helyenkint alakult magyar képző társaságok hatásáról” című értekezésből és „Ferenczy”hez dicséretet nyert Óda, Tatay Páltól⁴⁷. „Kis lány dala”, „A' teremtés reggele” Kalmár Józseftől⁴⁸.

⁴⁶ Demjén (Dömjén) Ferenc Pápán tanult, teológiát végzett, református lelkész lett. Versei a Képzőtársaság *Tavaszi* c. zsebkönyvében (Pápa, 1845.) jelentek meg. SZINNYEI II. 1893. 1053.

⁴⁷ Tatay Pál verse és értekezése: DREL Érdemkönyv I. 41–44., 55–70. Nemes Tatay Pál 1820 körül született a Tolna vármegyei Hidegkúton (a mai Keszőhidegkúton). 1837–1839 között Sopronban tanult, a Soproni Magyar Társaságnak a tagja volt. 1840-ben, 20 évesen iratkozott be a pápai református főiskola jogi tagozatára. Ekkor édesapja, Tatay Imre Némediben volt evangélikus lelkész. 1841-ben a Pápai Képzőtársulat alapító tagja volt. A társulat távozása után tiszteletbeli taggá választotta. 1845-ben a *Tavaszi* c. társulati zsebkönyv egy versét közölte. Tanulmányai befejeztével ügyvédi vizsgát tett, ügyvédi diplomát szerzett. 1849. május elejétől június végéig a Pesten felállított rögtönítélő bíróságnál volt jegyző és ülnök. 1849. október 30-án a pesti Újépületbe szállították. 1851. november 8-án kötél általi halálra és vagyyonelkobzásra ítélték. 1852. április 10-én az uralkodó kegyelméből az ítéletét a vizsgálati fogság beszámításával 4 évi várfogságra enyhítették, de a vagyonelkobzást fenntartották. Az 1860-as években ismert pesti ügyvéd volt, emellett a Bányai Evangélikus Egyházkerület világi főjegyzői tisztségét is ellátta. 1861-ben Pest vármegyei táblabírónak nevezték ki. 1871-ben megőrült. Ekkor barátai a családja megsegítésére gyűjtést indítottak. KÖSZEGHY 1899. 392., BODOLAY 1963. 718., 742., 746., KÖBLÖS 2006. 878., BIHARI 2012. 180–181., *Mi ujság?* = Vasárnapi Ujság 18 (1871) 45. sz. (november 5.) 566.

⁴⁸ KOLMÁR JÓZSEF (Magyaródpusztá., Somogy vm. 1820. április 3. – Pozsony, 1917. június 21.) tanár, újságíró, lapszerkesztő, teológus. Kolmár Márton ispán és Banay Sára református szülők házasságából született, nagy nehézségek árán, nélkülözések közepette szerzett diplomát. A csurgói református gimnáziumban tanult, 1838-tól Pápán filozófiát és jogot hallgatott, 1849–1851 között jogot tanított. 1852-ben pappá szentelték, de 1853-ban Pápán áttért a katolikus vallásra. A bajai (1854–1861), majd 1861-től az 1880-as évek végéig a pozsonyi katolikus főgimnáziumban tanított. Nyugdíjas éveit Pozsonyban töltötte. Tarczy Lajos professzor támogatottjaként a pápai Képzőtársulat egyik alapítója, Petőfi barátja volt. Petőfi „Kolmár József emlékkönyvébe” c. versét Pápán

Mutatvány Finta Károly⁴⁹ „Halmos Endre” novellájából.

A' szavalatok darabossága miatt jövőre hathatós eszközül folytonos gyakorlatot, műértő felügyelőt, ki egyszersmind bíráljon, óhajtának a' társaság gyűléseiben alkalmaztatni. Azonban nem feledem, hogy ez csak kezdet volt, de hol ipar van, ott a' nehézségek, lassankint lesimulnak. Végzetül D.[emjén] F.[erenc] szerényen megköszöné a' részvétet tanúsító hallgatók jelenlétét 's én azon édes óhajtással hagyám a' termet, vajha buzdítólag hatna e' példa reánk catholicus felekezetű deákokra, 's a' helyett, hogy üres óráinkat, henyélve, vagy ép[p]en jelen korunk haladó szellemével ellenkező káros vigalmakat vadászva tékozoljuk, inkább észtehetségeink szorgalmas kiképzésére szentelnénk, megemlékezvén hazánk egyik derék fiának e' szavairól: „Romlott szív és romlott elme, kit hazája hő szerelme szép tettekre nem hevít.”⁵⁰

Pápán jelenleg Fekete Gábor igazgatása alatti, 's Győr, Komárom és Fehérváron honosult színésztársaság adja estenkint mutatványait. Fekete Gábor úr társasága mintegy 30–35 egyénből szerkezett, 's két félre oszolva, fele Komáromban mulattat. Pápán ismert tagjai közül kitűnők: Feketéné assz.[ony]⁵¹, Erdős⁵², Békesy⁵³, Egedi⁵⁴, Boer⁵⁵ és Pázmán⁵⁶ urak.

írta 1842. április 12-én. Kolmár Noszlopy Gáspár alakulatában részt vett a szabadságharcban. – Halálózások. = Vasárnapi Ujság 64 (1917) 26. sz. (július 1.) 426., SZINNYEI VI. 1899. 778–784.

⁴⁹ Finta Károly, várfalvai; 1841. augusztus 11-én Pápán 21 évesen írta alá a kollégiumi törvényeket. Gyaluban (Kolozs vm.) született, a nagyenyedi református kollégiumból jött Pápára. Édesanyja, Zsigmond Karolina közbirtokos nevelte, aki Kalotaszentkirályon lakott. Versei a korabeli lapokban, zsebkönyvekben jelentek meg, A néger c. színművét 1846-ban a pesti Nemzeti Színház is bemutatta. Victor Hugo Hernani c. színművét ő fordította magyarra. SZINNYEI III. 1894. 508., KÖBLÖS 2006. 879.

⁵⁰ Bajza József verseskötete „Haza. Élet. Emlékezés.” ciklusának első verse, mottója. Vö. Bajza versei. Negyedik, teljesb kiadás. Kiadja Hechenast Gusztáv. Pest. 1857. 105. A teljes vers: „Szen-teld, oh magyar, hazádnak / Kebled szebb érzelmeit: / Romlott szív és romlott elme, / Kit hazája hő szerelme, / Szép tettekre nem hevít.”

⁵¹ Fekete Gábor színész, színigazgató felesége Mórocza Mária. HUDI 2011. 149. – A színművészeti lexikon nem említi. SZÉKELY 1994. 210., 525.

⁵² ERDŐS JÁNOS (Pécs, 1812. – Székesfehérvár, 1842. január 21.) színész, rendező, színigazgató. Komikus és intrikus szerepekben aratott sikereket. SZÉKELY 1994. 191.

⁵³ BÉKESY (BÉKESI) IMRE színész, 1841-ben Fekete Gábor 36 tagú színtársulatának tagja. HUDI 2011. 149. – Életrajzát nem ismerjük. Vö. SZÉKELY 1994. 76.

⁵⁴ Egedi Károly színész; 1841-ben Fekete Gábor 36 tagú színtársulatának tagja. HUDI 2011. 149. – Életrajzát nem ismerjük. Vö. SZÉKELY 1994. 178.

⁵⁵ Boer János, lásd a 35. jegyzetet!

⁵⁶ PÁZMÁN MIHÁLY (? – Miskolc, 1873. március 2.) színész, színigazgató. 1838 körül lépett színpadra, 1870 őszén vonult vissza. Ezután Miskolcon városi tanácsnokként dolgozott. Jól szervezett másodvonalbeli társulatával Szegeden, Egerben, Rimaszombatban és sok más helyen játszott az 1850-es években. (Halálózások.) = Vasárnapi Ujság 20 (1873) 11. sz. (március 16.) 134., SZÉKELY 1994. 602–603.

Deesi⁵⁷ úr és Munkácsiné assz.[ony]⁵⁸ Komáromból váratnak. Díszítményök csinossága szembetűnő's kicsinben a' pestivel vetélkedik. Megjegyzem, hogy 20 előadásra 500 pengő forintokkal biztosítvák.⁵⁹ *Spetykó Gáspár*.⁶⁰

FORRÁS: *Pápa, augst. 25. = Hirnök 5 (1841) 70. sz. (augusztus 30.) [1.]*

12.

1841. szeptember 6.

Tudósítás a pápai terméseredményekről

Pápa, aug. 17. A' termés e' vidéken is a' silányabbak közé tartozik mind szemre, mind szalmára nézve; a' kukoriczák különösen hibásak; széna és sarjú, ámbár itt mégis kis esőnk volt, gyéren termett, a' hosszabb szárazság miatt sok helyen a' szarvasmarhák és sertések lábfájósak voltak; némelly helyen a' baromfiak is vesztek; a' borból nem annyira bő, mint jó miségű⁶¹ termést reménylenek a' somlyói és körül lévő boros gazdák.

(M. G.)

FORRÁS: *Pápa, aug. 17. = Hirnök 5 (1841) 72. sz. (szeptember 6.) [2.]*

⁵⁷ DEÉZSI (szül. KÁDÁR) ZSIGMOND (Dés, 1809–Győr, 1874. február 24.) színész. A jogi pályát otthagya, 1832-ben állt színésznek, a vidéki társulatok egyik erőssége volt. Drámai hősöket, jellemeket, apaszerepet nagy felkészültséggel, természetes modorban alakított. 1840–1842 között Fekete Gábor társulatában játszott. SZÉKELY 1994. 154.

⁵⁸ Munkácsiné Mészáros Anna színésznő. Munkácsi (eredetileg Gaidler) Pál (Munkács, 1813. szeptember 12. – Pest, 1846. május 10.) teológusból lett színész 1836-ban Esztergomban vette feleségül Mészáros Anna színésznőt. Lányuk, Munkácsy Flóra a Nemzeti Színház vezető színésznője lett. SZÉKELY 1994. 527.

⁵⁹ Fekete Gábor színtársulatának támogatói főleg a református értelmiségből, protestáns és katolikus vármegyei tisztikarból, művelt köznemességéből kerültek ki. A datálatlan pápai listát azonosította: HUDI 2010. 306–321.

⁶⁰ SPETYKÓ GÁSPÁR (Gyöngyös, 1816. január 5. – Gyöngyös, 1865. október 15.) exferences vándorszínész Vidéki néven Balla, majd Balog (Kis) János társulatában. Egerben tanult jogot, 1845-ben Pesten ügyvédi oklevelet szerzett. 1846-tól Gyöngyösön törvényszéki jegyző, 1848-tól városi ügyész. 1852–1860 között az osztrák kormány eltiltotta az ügyvédi tevékenységtől. 1860-ban ismét megnyithatta ügyvédi irodáját. 1841-ben Pápán és Arácson tartózkodott. SZINNYEI XII. 1908. 1349–1362.

⁶¹ értsd: minőségű

13.

1841. szeptember 18.

Híradás az utcán dohányzó pápai fiatalember megbüntetéséről

P á p á n egy fiatal ember sétálásról a' folyó⁶² melletti közön, melly a' városba vezet, hazatérendő, annak szegletéig dohányozgatott, mit a' főbíró⁶³ úr meglátván, őt a' megyeházba hívatta, 's ezen utczai dohányzás ismétlése esetére bezáratással fenyegeté. Az utczai dohányzás megtiltása ott, hol alacsony és gyúló anyaggal fedett házak miatt a' „superflua cautela”⁶⁴ nem csak nem árt, de nagyon is szükséges, igen üdvös rendszabály, mellynek fen[n]tartására még a' kényszerítés sem felesleges; de ha már dohányozni nem szabad, talán még kevesbbé megengedhető azon sokkal veszedelmesebb szokás, miszerint azon bizonyos közben az isten szabad ege alatt pecsenye süttetik, a' nélkül, hogy eszébe jutna valakinek, annak megszüntetése iránt lépést tenni.

FORRÁS: N. N.: *Különféle. Pápán...* = *Pesti Hírlap* 1 (1841) 75. sz. (szeptember 18.) 519.

14.

1841. október 23.

Tudósítás Sziffert János pápai kézműves elleni csődeljárásról

85. sz. (1)

(118) Sziffert János

elleni csődp.[er] H[a]t[ár]nap Pápa dec. 1. 1841.

36593. 1841.⁶⁵ Veszprém vármegye jelentése szerint: szabados Pápa városa tanácsa által pápai polgár⁶⁶ és kolompárus mester⁶⁷ Sziffert János ellen vagyó-

⁶² a Tapolca patak

⁶³ Veszprém vármegye pápai járásának 1840–1848 között Szakonyi Lajos volt a főszolgabírája. MNL VeVL IV. 1.a. 2710/1840 (okt. 12.), 2957/1843 (okt. 17.), 1606/1847 (júl. 1–2.) közgy. jkv. sz., HUDI 2001. 42., 79.

⁶⁴ superflua cautela (latin) = felesleges óvatosság

⁶⁵ A 36593. 1841. szám nem a vármegyei határozat száma, hanem a Magyar Királyi Helytartótanács rendeletének száma, amellyel a csődeljárást országosan elrendelte.

⁶⁶ Pápai polgár: polgárjogot nyert pápai lakos. A polgárjogot 1842-ig a Belsőváros tanácsa, 1842 (az Alsóváros, a Belsőváros és Felsőváros egyesülése) után Pápa mezőváros tanácsa adta az arra érdemes lakosnak. Csak a polgárjogot nyert személy élhetett a város privilégiumaival (választójoggal, hivatalviselési joggal, harmincadvám-mentességgel, stb.).

⁶⁷ Kézműves iparos, aki vas- és rézlemezről edényeket, különféle eszközöket készít.

nában hivatalos összeírás alkalmával kifejlődött fogyatkozás miatt csődület rendeltetvén, a' hitelezőknek törvényszéke előtt. 1841. évi dec. hó 15ő napja megjelenési határidőül kitűzetett — miről is az illető hitelezők jogaikra leendő törvényes felügyelés végett honszertei híreszteléssel értesíttetni kegyesen rendeltetnek.

FORRÁS: Hivatalos tudósítás. = Pesti Hírlap 1 (1841) 85. sz. (október 23.) 719.

15.

1841. november 15.

Tudósítás Tarczy Lajos főiskolai tanár pályamunkájának elismeréséről

Népkönyvkiadó egyesület.

A' múlt országgyűlési ifjúság' képkiadó társulatából keletkezett népkönyvkiadó egyesület f.[olyó] h.[ó] 14-én tartá első közgyűlését, az írók és művészek' *Körében*, választmányi elnök báró Jósika Miklós úr távolléte miatt báró Eötvös József úr' előlülése⁶⁸ alatt; melly gyűlésnek hivatalos jelentéseiből örömmel lehetett tapasztalni, hogy a' lelkes ifjúság' buzgó hazafiúi törekvését's vállalatának messze kihatható célját, meglepő süker koszorúzá. Ugyanis a' múlt évben kihirdetett ezen pálya-főladatra: *„Készíttessék a' köznép' számára egy természettani (physicai) kézikönyv, különös tekintettel a' földművelésre, 's a' nép közt uralkodó babonás balhiedelmek' kiirtására, — a' kitűzött határideig négy rendszeres munka érkezett, mellyek közül a' bírálók' többségének ajánlatára, az 50 arany jutalom ezen jelmondatának íteltetett: J'entends que l'écolier invente. Rousseau*⁶⁹; minthogy szerző mind általán a' tudomány, mind különösen a' feladat' kívánatinak megfelelő, könnyen érthető, népszerű előadással bir, a' mezei gazdaságra nagy tekintettel van, 's a' babonák' kútfejeit világosan mutogatja, 's ellenök czélszerűen kél ki. — Ehhez becsre közel állónak, 's így különös dicséretre méltónak, taláztatott az illy jelmondatú pályamű: A' tanmódtól sok, ha akarod minden függ', melly szinte annyi jeles tulajdonnal bir, hogy az egyesület csak sajnálatát jelentheti ki a' fölött, miszerint pénzhiánya miatt, e' műnek tiszteletdíj melletti kiadását nem eszközölheti. Egy harmadik munka illy jelmondattal: *„A' természet istennek roppant temploma'*, hasonlag minden bíráló' figyelmét magára voná. — Felbontatván az illető jeligés levelek, kitetszett, hogy a' jutalmazott pályamű' szerzője: *Tarczy Lajos*, a' pápai

⁶⁸ értsd: elnöklete

⁶⁹ Nem szó szerinti idézet Rousseau: Émile c. regényéből: *Úgy vélem, az iskolások föllentenek.*

ref.[ormátus] főiskolában természeti tudományok' tanára, 's a' m.[agyar] t.[udós] társaság'⁷⁰ rendes tagja; a' másodrangú, dicsérettel megkülönböztetett munkái pedig: *Warga János*⁷¹, professor, m.[agyar] t.[udós] társasági levelező tag és táblabíró. — A' jutalmazott mű nem sokára sajtó alá kerülend, 's a' következő pálya-főladat szinte kis idő múlva fog közhírré tétetni. — Elvégre, ugyanezen gyűlés' folytában egyik, fővárosunkból elköltözött választmányi tag Balassa András úr' helyébe, Kacs Kovics Lajos⁷² úr, a' gazdasági egyesület' titoknoka, 's m.[agyar] t.[udós] társasági levelező tag közakarattal választatott meg.

Költ Pesten, november' 15-én 1841. *B. Eötvös József*⁷³ mint helyettes elnök.

*Vachot Imre*⁷⁴ jegyző.

FORRÁS: *Népkönyvkiadó egyesület. = Athenaeum* 5 (1841) 63. sz. (november 23.) 1006. (A *Pesti Hírlap* november 15-i híradása alapján.)

16.

1841. december 6.

Sebestyén Gábor vitacikke Luther magyarországi levelezéséről

Figyelmeztetés.

Miután az idei Hírnök 87. számában, D-s úr által illy cím alatt közölt cikkre: „Dr. Luther Márton egyetlen egy Magyarországra irt levele”⁷⁵ senki az ágostai vallástételt követők közül, noha a t.[isztelendő] lelkész urakat e' dolog

⁷⁰ Magyar Tudós Társaság (későbbi nevén a Magyar Tudományos Akadémia).

⁷¹ WARGA JÁNOS (Kovácsvágás, 1804. január 8. – Nagykőrös, 1875. április 25.) református főgimnáziumi tanár, igazgató. Sárospatakon, a berlini egyetemen tanult, 1833-tól a nagykőrösi líceum természet- és mennyiségtan tanára volt. 1835-ben választották meg akadémiai levelező taggá, 1838-ban tisztelte meg Abaúj vármegyei táblabírói címmel. A dunamelléki egyházkerület 1836-ban, a dunántúli 1838-ban választotta meg tanácsbírájának. Számos népiskolai, középiskolai tankönyvet írt, bölcséleti és oktatás-módszertani kézikönyveit is széles körben használták. Vonatkozó műve: *Természettan*. Felső reál- és gymnasiumi iskolák számára. Pest, 1842. Életrajza: SZINNYEI XIV. 1914. 1427–1431.

⁷² KACSKOVICS LAJOS (Mohora, 1806. május 29. – Sőj, 1891. december 9.) ügyvéd, bíró, publicista, szerkesztő, országgyűlési követ, 1837-től az Akadémia levelező tagja; a Magyar Gazdasági Egyesület titkárává választotta. Sokat tett a kisdédóvó-ügy társadalmi elismertetéséért. 1874-től birtokán gazdálkodott.

⁷³ Báró Eötvös József (Buda, 1813. szeptember 3. – Pest, 1871. február 2.) író, költő, reformpolitikus, államférfi, a magyar realista regényírás első nagy mestere.

⁷⁴ VACHOT (VAHOT, VACHOTT) IMRE (Gyöngyös, 1820. február 25 – Budaújlak, 1879. február 11.) író, lapszerkesztő, színműíró, Vachott Sándor öccse.

⁷⁵ Dr. Luther Márton egyetlenegy, Magyarországra irt levele. Közli D-s. = Hírnök 5 (1841) 87. sz. (október 28.) [4.]

közelebről illethette, mindekkoráig sem szólalt fel, nehogy e' tévedés minden észrevétel nélkül hangozzék el, 's a' hallgatás helyeslésnek magyaráztassék, történeti tekintetből is, szükségesnek tartom megjegyezni, hogy Dr. Luther Márton nemcsak egyetlenegy, hanem több levelet is írt Magyarországra és a' közlött levelet talán épen nem is Szmrecsányi Péternek írta.

Dr. Luther Márton igen nagy levelezést vitt: és minden iránt, ki őt felszólítja, nagy gonddal volt. Írt ő boldognak, boldogtalannak, úrnak, szegénynek, fejedelemnek és pedig férfi s nő nemen levőknek. Különösen a' magyarok iránt szíves részvétellel volt: jelesen (...) ⁷⁶

e) Azon levelet is, melyet D-s úr az idei Hírnök 87dik számában közöl, Luther írta és pedig ide Magyarországra írta. Hanem a' mi észrevételemnek és figyelmeztetésemnek másik fő tárgya, nem Szmrecsányi Péternek — mint a' közlő állítja — hanem Révay Ferencznek, Turóc v[ár]megye főispányának írta és küldötte. Révay Ferencz ugyanis — ki maga is igen tanult ember — és a' reformationnak hatalmas pártfogója volt, habozván az úrvacsorája felőli tudományban, ön megnyugtathatása végett, Luther Mártonnak, a' zwinglianusok okaira vonatkozólag írt, hogy világosítsa és erősítse meg őtet ez érdemben és ekkor írta Luther Révaynak szóról szóra azon D-s úr által közlött levelet, mely Ribini említett munkájának ⁷⁷ 43. és 44ik lapjain hibátlanul (mert D-s úr másolata néhol még is hibás és hiányos) feltalálható. Ez van nemcsak Ribini, hanem Buday Ezsaiás is históriájának 96. és 134ik lapjain. Már most melyik nemzeti-ség levéltárában van az eredeti? Azt csak senki sem állítja, hogy ez Luthernek, az úrvacsorája feletti encyclicája és így többekhez szóló körlevele lett volna; de azt sem állítja, hogy Luthernek, mind Révay Ferencz mind Szmrecsányi Péter azon egy időben 's érdemben írtak és Luther mindegyiknek ép[p]en azon egy napon 's ép[p]en azon szavakkal felelt volna. Itt alkalmasint valami kis plagiaritási csínnek ⁷⁸ kell lappangani.

Miután tehát én — mindazon állításom megmutatásával, hogy dr. Luther Márton nemcsak egyetlenegy, hanem több levelet is írt Magyarországra, mindazzal, hogy azon levelet dr. Luther Márton talán nem is Szmrecsányi Péternek, hanem talán Révay Ferencznek, Trencsény főispánjának (ki utóbb 1542-

⁷⁶ A következő részben Kollár Ferenc, Ribini János és Budai Ézsaiás munkái alapján (idézetekkel) bizonyította, hogy Luther többeknek írt: írt levelet II. Lajos özvegyének, Mária királynénak; Erdélyi Antal kassai lelkésznek (1530), Stöckel Lénárt volt wittenbergi diák bártfai lelkész állása érdekében a bártfaiaknak (1539), valamint a felsőmagyarországi zwingliánus Dévay Mátyás úrvacsora-értelmezése ügyében (1544).

⁷⁷ *Memorabilia Ecclesiae Augustanae confessionis in regno Hungariae. Posonii, 1787.*

⁷⁸ plagizálási csínynek, plágiumnak, vagyis szellemi termék eltulajdonításának

ki országgyűlésen nádori helytartóvá (Locumtenens Palatinalis) lett, 's ki – mint már mondva vala – a' reformationnak hatalmas pártfogója 's buzgó terjesztője volt) írta; egy kis figyelmet ébresztettem: már most tessék azoknak, kik közelebbről érdekeltetnek, a' dologhoz nyomosabban szólani, 's minden kétséget a' lehetőségig eloszlatni.⁷⁹

Pápán nov. 25-én 1841.

Sebestyén Gábor,
t.[ekintetes] n[eme]s. Veszprém vármegye
tisztii főügyviselője.⁸⁰

FORRÁS: *Pápa, aug. 17. = Hirnök 5 (1841) 98. sz. (december 6.) [4.]*

17.

1842. január 12.

Zsoldos Ignác felhívása közigazgatási kézikönyvének előfizetésére

Előfizetési árleszállítás.

„A' *szolgabírói hivatal*” című munkámat⁸¹ – utóbb gondolva – nem velinen⁸², de azért tiszta jó papirosra, és sokkal apróbb betűvel, és nagyobb alakban adván ki, mint előlegesen szándékoztam, hogy az annál könnyebben legyen

⁷⁹ Sebestyén felszólítására többen reagáltak, de a szerkesztő, Balásfalvi Orosz József – a kérdést jelentéktelennek és eldöntöttnek tartva – ezeket már nem közölte. Véleményét a következőképpen indokolta: „Dr. Luther Mártonnak Magyarországra írt egy vagy két leveléről többféle disquisitiónak érkezvén hozzánk, megvallani kénytelenítetünk, hogy a tárgyat sokkal csekélyebb érdekűnek tartjuk, hogysem a felőle már lapjainkban elmondottak után még hosszabb csak mindig ugyanazon tengely körül forgó polémiaának helyt adhatnánk, bocsánatot kérjünk tehát a tisztelt beklüldöktől a fel nem vehetés miatt.” – Hivatalos levelezés. = *Hirnök* 1842. 4. sz. (január 13.) [4.].

⁸⁰ értsd: tisztii főügyésze

⁸¹ ZSOLDOS Ignác: *A' szolgabírói hivatal*. I. Törvénykezési rész. II. Közrendtartási rész. II. Pápa, 1842. – A vármegyei járási szolgabírónak szánt gyakorlati közigazgatási kézikönyv a magyar közigazgatástudomány alapvető műve, több évtizeden át használatban volt. ZSOLDOS IGNÁC (Pápa, 1803. július 24. – Veszprém, 1885. szeptember 24.) ügyvéd, közigazgatási szakíró. Pápán, Pozsonyban, Bécsben tanult. 1826-tól Veszprém vármegyei tisztségviselője (1826-tól tiszteletbeli aljegyző, 1827-től pápai járási szolgabíró, 1832-től főszolgabíró, 1844-től vármegyei főjegyző). 1845-től a Pesti Váltótörvényszék bírója, 1848-ban alelnöke. 1850-től a bécsi legfelsőbb semmisítőszéki tanácsos, 1867 után a Hétszemélyes Tábla, majd a Kúria tanácselnöke. Szolgálataiért 1874-ben a Szent István-rend kiskeresztjét is megkapta. 1875-ben vonult nyugalomba, utolsó éveit Veszprémben töltötte. A veszprémi Alsóvárosi temetőben nyugszik. – Zsoldos Ignác. = *Veszprémi Független Hírlap* 5 (1885) szeptember 26.) [2–3]. SZINNYEI XIV. 1914. 1352., VARGA 2009. 952–953.

⁸² velinpapír: a pergamenhez hasonló sima, finom selymes tapintású papír, amelyet az igényesebb könyvekhez szoktak használni. Zsoldos korábbi munkái közül is több velinen készült.

megszerezhető, ez által képes lettem azt, mit úgy sem nyereszkeskedésből írtam, olcsóbban, vagyis *előfizetés*’ utján 1 for[int], 30 kr[ajcár]on adhatni pengőben. Így kívánom hát a’ kérelmemre eddig tett gyűjtéseket, ’s ezekiránti értesítéseket is – melyeket szívesen köszönök – módosíttatni. Bolti ára azonban e munkának főlebb fog emeltetni.

Zsoldos Ignác.

FORRÁS: Zsoldos Ignác: *Előfizetési árleszállítás. = Tárogató [A Regélő Pesti Divatlap mellék-lapja.]* 1 (1842) 2. sz. (január 12.) [2.]

18.

1842. január 31.

A magyarországi irgalmasrendi kórházak adatai

A magyarországi, Ausztriával egybekapcsolt irgalmas szerzet provinciájához tartozik 29 kórház, melyekben a nyomorúsággal kü[s]zködő számtalanok, szegény betegek vallás különbsége nélkül ingyen ápolást nyertek e közelebb lefolyt 1841ik évben, következő helyeken: Bécsben: 4182 ápoltatott, megholt 324, felgyógyult 3858. (...) Pápai kórházban 692 ápoltatott, 40 megholt, 652 felgyógyult. ápoltatott, 20 megholt, 383 felgyógyult. (...) — Így tehát az egész egyesült irgalmas provincia 29 kórházában ápoltatott 21.619, a 2 reconvallescens-intézetben 1044, meghalt 1655, felgyógyult 19.064. — Ezen kórházak közül Magyarországon virágzó állapotban létezik 13, úgymint: Pozsonyban, Egerben, Szepesváralján, Temesvárott, Pápán, Kis-Martonban, Nagyváradon, Vácson, Pécssett, Szakolczán, Zágrábban, Budán és Szathmáron.

Ezek közül 8 kórház létezését örökre köszönni [tartozik] a magyarországi papi rendnek, úgymint a pozsonyit alapító 1669 ben Szelepcsényi György prímás és esztergomi érsek. Egrit 1727. Erdődy Gábor gróf, egri püspök. Pápaít 1757. Eszterházy Károly gróf, egri püspök. Nagyváradit 1760. Gyöngyösy György, nagyvárad kanonok. Vácit 1778. Migazzi Kristóf gr. bíbornok és váci püspök. Szakolczait 1608. Szelepcsényi György, prímás és esztergomi érsek. Zágrábit 1804. Werhovác Miksa, zágrábi püspök. Szathmárit 1834. Hám János szatmári püspök.

— A temesvárin k[ív]ül, melly VI. Károly római császár és magyar király bőkezűségéből áll fen[n], a többi négyet, úgymint szepesváraljait 1650. Lubomierszky Stanislaw herczeg; a kismartonit 1760. Eszterházy Antal herczeg,

a pécsit 1796. Krautsek György János pécsi polgár és tímármester; a budait 1815. puchói Marczibányi István, — alapították.

FORRÁS: *A magyarországi...* = *Hirnök* 6 (1842) 9. sz. (január 31.) [2.]

19.

1842. február 3.

Az 1842. évi bencés rendi névkönyv adatai

Sz. Benedek szerzete. Ezen, hazánkban legrégebb, s lelkipásztorkodásban szintúgy mint az ifjúság tanításában nagy haszonnal fáradozó szerzet 1842-diki névkönyve szerint 196 egyedet számlál, kik közül 5 a hittudomány, 1 az egyházi jog, 21 a philosophia tanárja. Az ifjúság tanításával foglalatoskodik 83, lelkipásztorkodik 52. Növendékei közül theológiát tanul 16, philosophiát 18, novitius 7. Tudományos nevelést nyer az ifjúság két academiájában: Pozsonyban és Győrött, és 8 gymnasiumban: Pozsonyban, Győrött, N.[agy] Szombatban, Kőszegen, Esztergomban, Komáromban, Sopronban és Pápán.

FORRÁS: *Sz. Benedek szerzete.* = *Hirnök* 6 (1842) 10. sz. (február 3.) [2.]

20.

1842. február 5.

Zsoldos Ignác felhívása a nőnevelés pártolása, nőnevelőképző-intézetek, asszony-egyesületek létrehozása érdekében

Szózat a nőnevelésünk' ügyében.

„Nevelés”-s ismét csak „népnevelés” ezek azon szavak, melylyeket untalan kell hallanunk jelenkorunkban. 'S ez szintolly természetes, mint házégésnél a' sok: „vizet, csak vizet!” kiáltás; és még — mint a' víznek is kellő mennyiségben kell lenni, különben az égést' elősegíti; úgy — kétséget nem szenved, hogy fél, vagy inkább félszeg nevelésnél nincs veszedelmesb.

Hazánk nem égő ház; és így e' hasonlatosság sem tökéletes. De anynyi bizonyos, hogy nekünk is olly jóra van legnagyobb szükségünk, a' mi legnagyobb jó, és még sem bírunk vele; — 's ez a' népnek neveltetése.

Milly szomorító állapotban pang nálunk a' nagy számnak, a' népnek neve-
lése, ha soha senki sem mondotta volna is, mondja, sőt füleinkbe — vagy úgy-
szólván — szívünkbe kiáltja a' tapasztalás. Ennek megértéséhez csak józan ész,
a' rajtasegítéshez csupán jó szív kívántatik. — De hagyjuk most az egészt, 's
szóljunk csak egy — lehetne mondani dicső részéről — a' nőnevelésről.

Ha szigorú igazán akarunk — pedig így kell, mindig és örökké, máshoz is,
de kivált magunkhoz — szólni: nem mondhatnók, hogy a' köznépi nőnevelés
honunkban hiányos volna. Épen nem. De hát jó az? Teljességgel nem. Mi hát?
Még csak nem is hiányos, hanem egészen hiányzó; azaz semmi. Vagyis nálunk
a' köznép' leánygyermekai, a' leendő anyák, és jövődöbeli nevelők többnyire
ép[p]en nem neveltetnek. 'S ezen — a' nagy részre nézve szomorítólag való —
szerencsétlenség az, min segíteni halaszthatlan⁸³ szükség; ennek teljesítése nem
csak mások, de, magunk' iránti kötelesség is. És az, hogy másutt is csak így —
vagy megengedjük, még ro[s]szabbul — van ez ügy: nem mentség a' halasz-
tásra. Elég szomorú másoknak a' magok' nyomorúsága; mi azért, hogy más
ölt, soha nem fogunk a' bűnre szabadságot vehetni.

Mint kelljen a' nőnembei nevendéket nevelni? olly kérdés, mellyről köny-
veket lehet írni. Legyen elég itt erre csak annyit felelni, mikép[p]en a' leány-
gyermeket is úgy kell nevelni, hogy rendeltetésének minéljobban meg tudjon
felelni. E' rendeltetés: tökéletes *asszony*; vagyis: *vallásos ember*, a' hazának *hű*
leánya, boldogító *feleség*, *jó nevelő anyja*, 's *okos gazdasszony* lenni. Minden
nőnevelés, melly ez öt tekintetre együttevve, és egyenlőn nincs irányozva, cél-
iránytalan; ha ellene intéztetik valamellyiknek, még célelles is. Jelesen meg-
lehet benne minden más, de ha nem nemzetiség a' fő szempont, hiányos min-
dig, 's ha nemzetiség elleni, mikép[pen] Dessewfy Aurél gr. is az Árvizkönyv-
ben⁸⁴ jelesen megmutatja, veszedelmes is. — Igen, magyarnak kell honunk'
minden leányának lenni. Nemzetiség a' talpkő; erre lehet csak azután — habár
külföldi stílb en elrendezve — csinos, szép, kényelmes épületet bármilly ma-
gasra biztosan építeni.

⁸³ értsd: halaszthatatlan

⁸⁴ Az 1838-as dunai árvíz március 13. és március 18. között okozott súlyos pusztítást, különö-
sen Pesten. A *Budapesti árvizkönyv* (Heckenast, Pest, 1839) jótékonyági célból adták ki; bevéte-
lét a károk enyhítésére és a házak újjáépítésére fordították. Dessewfy értekezése *A magyar nyelv*
és előkelőink nevelési rendszere címmel jelent meg. Ebben bírálta a főúri nevelés nemzetietlen
jellegét. DESSEWFFY AURÉL (Nagymihály, 1808. július 27. – Pest, 1842. február 9.) konzervatív
politikus, publicista, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja volt, fiatalon hunyt el.

Azonban, ki a' nőnevelésről általában többet akarna tudni: olvassa meg ,Telemaque' halhatatlan szerzőjének, Szalai b.[áró] Barkóczi L.[ászló] székesfehérvári püspök magyarra fordította ,Nőnevelés' című, nagy becsű munkáját⁸⁵; 's meg fogja tanulni egy részről, hogy a' nőnem' magas és dicső rendeltetésének elhanyagolása, az emberiség ellen elkövetett vétek lévén: miképen kell abból célirányos nevelésadás által kiszabadulnunk? de örömmel fogja azt is tapasztalni, hogy: bármily magas helyzetbelinek soha méltóságosb — és így hozza méltóbb — foglalatossága nem lehet, mint embertársai' javáról, oly hű kebellem, oly tiszta szándékkal, 's oly példátlan példás buzgalommal, mint ezt a' most tiszteltem méltóságos püspök úr tevé, törekedni. Üdv és köszönet minden jók' nevében, minden illy nemes célra törekvő nemes kebleknek!

Ha kik pedig különösen honunk' körülményeihez irányszandó nőnevelésről akarnának — lehetne mondani — minden tudnivalókkal megismerkedni: az emberiség' hű barátjának Fáy Andrásunknak „Nőnevelés, és Leánynevelő-intézetekről” című fölötté becses munkáját⁸⁶ szintolly örömmel fogják olvasni, mint — szabad legyen hinnünk — a' javasoltakat elfogadni; és ezeket — mi fő dolog — *teljesíteni* is — a' haza' nevében kérjük — ne mulasztssák el.

De gondoskodják a' népnevelésről — és így a' leánygyermeknek' neveléséről is — az ország; vagyis alkotandó törvény által köteleztessék minden község, hogy kebelében — az illető megyék' felügyelése alatt — a' helybeli birtokosok' és lakosok' aránylagos költségén — célirányos leányoskolát is állítson minden felekezet' számára, mellyben természetesen a' két nembeli gyermekek együvé nem járhatnak; — 's ha valamelyik község ezt elmulasztaná, arra, az érdeketeken ismét birtokarány szerint okvetetlen megveendő pénzbüntetés alatt is szoríttassék. Állíttassanak fel nemzeti költségén leány-oskola-tanítókat képező intézetek. Gondoskodják a' tanítók' jól fizetéséről a' nemzet, mint érdemteltjes tisztviselőiről; és kényszerít[t]essék minden szülő, 's gyám, ha magánosan nem

⁸⁵ Nőnevelés. Fénélon után. Ford. Szalai B.[áró] Barkóczi László. Trattner-Károlyi Ny., Pest, 1842. BÁRÓ BARKÓCZY LÁSZLÓ (Imreg, 1791. január 9. – Pozsony, 1847. december 13.) plébános, 1829-től egri kanonok, 1837-től haláláig székesfehérvári püspök. François Fénelon (1651–1715) francia gróf, Cambrai érseke, neves teológus és író a lányok neveléséről szóló értekezését fordította le szabadon magyarra. A mű későbbi fordítása: A leányok neveléséről. Ford., bev. Sebes Gyula. Katolikus Középiskolai Tanáregyesület, Bp., 1936

⁸⁶ FÁY András: Nőnevelés és nőnevelő-intézetek hazánkban, különös tekintettel nemesek', főbb polgárok' és tisztos karuak' lyánkáira. Trattner – Károlyi, Pest, 1841. FÁY ANDRÁS (Kohány, 1786. május 30. – Pest, 1864. július 26.) ügyvédi végzettségű földbirtokos, író, a magyar nőnevelés és takarékpénztár-létesítés úttörője. Pesti háza irodalmi szalonként működött. Életrajza: SZINYI NYEI III. 1894. 206–216.

tanít[at]ja nevendégeit, bizonyos időkig járatni azokat iskolába. — Igen, tegye ezeket 's mik még kívántatnak, törvényhozás' útján az ország; addig pedig a' női szelíd érzelmeknek, gyönyörű mező áll nyitva, nemökbeli sok százakkal — sőt az egész emberiséggel — jót tenni az által, hogy: *a' valóban szegények' leánygyermekének iskolába járhatását, holmi kis ruhaneműek', lábbeli és az illető egyházi előjáróság által bevett tanulókönyvek' 's írószerek' kiosztásával, a' kitűnőleg jól tanulóknak pedig buzditólag jutalmazásával, áldást tenyésztve, 's így áldatást érdemelve, elősegítsék.*

— E' dicső út nyitva áll minden egyes hölgyeknek; és így mások' részvétlenségével senki nem mentheti saját keblének, emberiség iránti hidegségét. — De ha az egyes erőt hatályosabbá tenni, vagyis nevelni akarjuk: mi gátolja hogy minden egy egy helybeli nők illy nemes célból összeálljanak? — Sőt ha még illyesekhez megynként e' célra alakulandó *aszszony-egyesületek* járulnának, és a' magyar égen örökké tündöklendő lelkes hölgyek' csillagnevei' előlfénylése alatt „*Nőnevelést elősegítő társaságokat*” tisztelni — ha csak néhány helyen is — szerencsések lehetnénk; megérné a' szegény magyar is, hogy: míg az önző férfiak, minden angyalokat saját nemökbeliének híresztelnek, 's e' mellett izmos karjaik' egész erejével gyakran másokon sebeket vágna; addig a' csak szelídségben erős nőnem, dicső rendeltetését megértve, nálunk is, mint a' föld' minden mívelt népe közt, a' mások okozták sebek' gyógyulását — földi angyalkint — balkezekkel fogja elősegíteni.

Mit hogy a' jó isten adjon, arra azt minden jónak kérni kötelessége. 'S hogy megadja: jóságában, 's az általunk ismert, és így tisztelt magyar hölgyek' igazán női erényeiben, helyezett tökéletes bizodalunk engedi reményleni.

Zsoldos Ignác.

FORRÁS: Zsoldos Ignác: Szózat nőnevelésünk' ügyében. A' *Regélő' tárczája*. = *Regélő Pesti Divatlap* 1 (1842) 11. sz. (február 5.) 81-83.

21.

1842. február 5.

**A veszprémi tudósító levele a farsangi eseményekről,
az áprilisi pápai óvodai bálról**

Veszprém, jan. 25-kén. A' veszprémi élet' mozgalmairól kívántál tőlem tudósítást utolsó leveledben, hogy legyen, mint írod, mi beteg ágyadban egy kis szórakozottságot szerezzen; ha testibaj gyötör, add nekem, — kedves jó barát, részét a' fájdalomnak, melly gyöngye szívedet nyomja; ha a' múltnak keserű emléke lobog előtted, mellyben, önvallomásod szerint minden boldogságod, minden vágyad csak egy vis[s]zhangja volt egykori kedvesed' boldogságának, ha a' megcsalt szerelem' fellegei tornyosultak ismét beborult egedre, oh hadd átszállani fellegeidnek felét egemre, hogy fölötted világosabb legyen! –Te hittél az égi vonások' ártatlanságának, és mint sok mások *csalatkoztál!* azonban lelked tiszta, ez legyen paizs, mellynek védelme alatt bátran tekinthetsz a' jövődbe.

Hogy részletes kérdéseidre válaszolhassak, társalgási életünkről egy megjegyzést kell tennem. — Hiányzik nálunk az összetartó közszellem; korunk' nagy eszméje, az egyesületek' eszméje nálunk felekezetekeket szült! így születtek kis városunkban az urak-casinója⁸⁷ után a' polgári casino⁸⁸, 's legújabbban az olvasó-társaság⁸⁹; 's az utolsó, jóllehet csak nem rég keletkezett, mégis minden rendű, és rangú becses osztályból legtöbb taggal bir, 's köztük megyénk' magas állású főispánjával⁹⁰ is dicsekszik; nőink is több cotteriákra⁹¹ oszolvák, azonban örömmel értesülék, hogy az elkülönítő falak már már omladoznak! — Közvigalmak' gyönyöreiben ritkán részesülünk; színészek már egy pár év óta nem fordultak meg nálunk.⁹² Azonban 23-ban a' Bagneres de Bigorre nevű⁹³ 40 francia hegyi, és pásztori dalosokat hallottuk; de biz azok nekünk sem tetszetek; meglehet, mert mi is csonkán hallottuk őket. 24-kén volt első tánczvigalmunk, a' polgári casinoban, hol Veszprémnek jobbára minden szépei jelen voltak, sőt a' vidékről is többen megjelentek, csak a' felfogadott balhási cigá-

⁸⁷ A köznemeseket, vármegyei tisztségviselőket, értelmiségieket tömörítő Nemzeti Kaszinó 1833-ban már működött. Nyomatott évkönyvei fennmaradtak, iratai elkallódtak. HUDI 2009b. 198.

⁸⁸ A Veszprémi Polgári Kaszinót 1842-ben alapították. (Szervezését már korábban megkezdhatték.) Iratai nem maradtak fenn. HUDI 1987. 456.

⁸⁹ A Veszprémi Olvasótársaság 1841–1844 között működött megyei hatókörrel, a nőket is felvette tagjai sorába. Történetéről, könyvtáráról, tagságáról: HUDI 2009b. 182–236.

⁹⁰ 1832–1845 között gróf Zichy István (1780–1853) volt Veszprém vármegye főispánja. FALLENBÜCHL 1994. 110. Beiktatásáról, életéről: HUDI 2002.

⁹¹ coterie (francia) = zárt társaság

⁹² A hivatásos színészek 1820-tól keresték fel Veszprémet. A város XVIII–XIX. századi színi életéről lásd: HUDI 2009a., az első hivatásos színtársulatról: 30–32.

⁹³ Bagnères-de-Bigorre kisváros Franciaországban, Hautes-Pyrénées megyében, Adour mellett, a Campan-völgy bejáratánál; a dalosok a településről vették nevüket.

nyok⁹⁴ maradtak el; képzelheted milly zavart okozott ez, a' rendező urak nyak-
rafőre futkoztak, míg a' templom' karmuzsikusai⁹⁵ közöl néhányat összeszed-
hettek, kiktől igen szép volt, hogy megjelentek, mivel a' felfogadott, de meg
nem jelent cigányok miatt mellőztettek el; — a' terem elég csinosan volt
fölékítve, mi a' rendező uraknak becsületére válik; — talán senki sem mond-
hatja a' jelenlévők közöl, hogy még bálban jobban nem mulatott, azonban áta-
lában mégis meglelégedéssel hagytuk el a' teremtet; a' francais⁹⁶ nálunk még
nem megy, próbálta négy pár, azonban nehéz meghatározni a' muzsika volt-e
ro[s]szabb, vagy a' táncz?! nem csodálom, hogy egy Pesten tartózkodó franczia
kikelt a' táncz' korcsosítása ellen a' napokban, nálunk is ezt lehetett észrevenni
a' szép polkával. Elborzadnál, ha láttad volna egy párnak a' női gyöngédség és
illedelem' korlátai közöl kitörő ugráló ficzánkolását és szökdécselését! A' nem-
zetit is eljárták egypárszor frakkban, — nőink általában igen csinosan voltak
öltözve, de egypárnál ro[s]szul jött ki az igen is virágos fő; — a' badacsonyi
szüret alkalmával szépeink' egyik seraphjáról⁹⁷ tett ítéletedet, most már én is
egészen aláírom, közelebb állsz hozzá, mint én, súgd meg neki, ha majd még
egyszer szüret lesz, hogy nincs az a' szépség, melly affectatio⁹⁸ által sokat ne
vesztene, és pedig virágainak legszebbikéből; a' szívhez csak természetes és
nem mesterkéltnél szól, a' mi nem természetes, az erőtetett, az erőtetés pedig szív-
nek leghalálosb ellensége; én úgy hiszem, hogy mindig a' hiúskodásnak kinö-
vése az a' nőben, midőn férfias modorú társalgásban tetszik magának, és egy
nőnek nem csak tiszta női gyöngédséggel bírni — de azzal az egész világ előtt
bírní *láttatni* is kell.

Társalgási nyelvünk egyedül magyar volt, de talán te fölöslegesnek is tartod
ezt Veszprémről megemlíteni, — oh ép[p]en nem! hiszen kisebb körökben igen
gyakran főszerepet játsza a' német nyelv⁹⁹; pedig jól mondja a' lelkes Fáy

⁹⁴ t. i. a szilasbalhási cigányzenekar; a cigányzenészek valószínűleg a rossz téli időjárási vi-
szonyok miatt maradtak otthon.

⁹⁵ Az 1840-es években a vezető veszprémi székesegyházi zenészek közé tartozott Behm József
(1815–1885), Havlicsek Ferenc (1797–1876), Herrnberger (Úrhegyi) Alajos (1791–1871), Ludwig Fe-
renc (megh. 1866), Schmid György (1805–1875), Sommer Péter, Schosthal Eduard, karmester 1841–
1844 között, Theindl Izidor (1807–1871). Vö. M. TÓTH 1998. 26., 2007. 18–20.

⁹⁶ français (francia) = francia; francaise = négyes tánc

⁹⁷ seraph, szeráf (héber-latin) = a zsidó és keresztény vallásban az angyalok legfelsőbbrendű
karának hatszárnyú angyala; itt a szép nők mesterkéltnél viselkedését bírálja.

⁹⁸ affectatio (latin) = színlelés, kényeskedés

⁹⁹ A német polgárság és a német (jiddis) kultúrájú zsidóság nyelvhasználatában is elkülönült
a magyarságtól, amit a magyarosítás képviselői nem néztek jó szemmel. 1847-ben a 13846 lakosú
Veszprém mezővárosban 10972 magyar mellett 1974 német, 862 „héber”, 24 tót (szlovák) és 14 rác

„hogy a’ nyelv az, mellynek pártolásával, és beszélésével nőink egész nemzeti-ségünk’ kulcsát kezökben hordják, ’s míg társalgási nyelvünk nem magyar, addig tulajdonképen magyarok nem vagyunk”, szép ha tudják nőink a’ túl hazai nyelveket, sőt akarjuk, hogy barátkozzanak annak műveltségével, de az istenért ne nemzetiségünk’ rovására tegyék ezt!

Szünóra után csak hamar egy kis botrány is történt: — kisvárosi tánczvigalom’ alkalmával nem lehet ugyan kívánni okosan azon nagyvárosi divat’ szoros megtartását, mellynél fogva a’ nagyvárosi noble piquenique-be¹⁰⁰ csak illy színű frakkban, vagy mellényben ’s a’ t.[öbbi] illik megjelenni, azonban mi kisvárosiak sem akarjuk tűrni azt, hogy valaki egy ingre vetkőzve amúgy betyárosan jelenjék meg, mintha Sobri¹⁰¹ bandájának valamely érdemes tagja ütne a’ társaságra; reméljük, hogy a’ rendező urak’ gondoskodása illy botrányos jelenettől a’ jövő bál’ alkalmával meg fogja kímélni a’ publikumot.

Lámpa bálatokról¹⁰² is emlékeztél utolsó leveledben, nálunk az utcakivilágításról szó sincs, ’s majd nyakát töri az ember gyakori ködös, és téli estélyeink’ alkalmával a’ ro[s]sz kövezetű, ’s kellő felügyelés’ hiánya miatt tisztátalan’s majd örökké sáros, hegyes völgyes utcáinkon, azonban az utcavilágosításra már több adakozások tetettek, ’s az újévi köszöntések’ megváltásából is szép összeg jött be évenként, van is egypár lámpánk kifüggesztve, de soha meg nem gyújtatnak; — igen kívánatos, sőt nem csak kívánatos, hanem a’ becsület parancsolja, hogy azok, kik ezen közpénz’ kezelésére befolyással voltak, világossítsák föl a’ publikumot mennyit vettek be? hová, és mennyit fordítottak a’ bejött összegből? ezzel tartoznak önmagok, és a’ publikum iránt; ’s nem kétlem, ha majd tisztába lesz hozva a’ dolog, találkozandnak, kik ez ügyet lelkesebben felfogják, de addig a’ bizodalmatlanság¹⁰³ mindenki erszényét zárva tartja, megbocsáthatlan a’ városnak ez ügybeni eddigi hanyagsága.¹⁰⁴

(szerb) élt. ROSOS 1848., BOROSS 2018. 208–209. A veszprémi zsidóság gazdaság- és társadalomtörténetéről: JAKAB-KÁKONYI 2020.

¹⁰⁰ noble pique-nique (francia) = nemesi bál

¹⁰¹ SOBRI (született PAP) JÓSKA (Erdőd major, 1810 – Lápafő, 1837. február 17.) híres dunántúli betyárvezér, aki — miután csapatát Lápafőnél körülzárták — öngyilkos lett, hogy elkerülje a rög-tönítelő széket (statáriális bíróságot) és a bitófát.

¹⁰² értsd: bálatokról

¹⁰³ értsd: bizadalmatlanság

¹⁰⁴ A terek és utcák rendben tartása, csinosítása a városi tanács hatáskörébe tartozott. A reformkorban a főbb utcák kikövezése, csatornázása fontosabb volt, mint a közvilágítás fejlesztése. Az utcákról lásd: VÉGHELY 1886. 264–321.

Hallik, hogy egyik gyűlésünk' alkalmával indítvány fog tétetni az iránt, mi legújabbán a' genfi constituante¹⁰⁵ gyűlésben határozhatott, hogy t. i. a' dámák' számára is készít[t]essék egy kis emeletes hely, 's így azok is jelen lehessenek a' gyűléseken, én sem kétlem, hogy ha itt is 52 szó nyilatkozik az indítvány mellett, és 52 ellene, lelkes elnökünk, ki öszfűrtök alatt is fiatal keblet visel, a' genfi constituante gyűlés' elnökeinek példájára, szavazatával a' hölgyeknek kedvezend.¹⁰⁶

Végre azt írhatom, hogy hölgyeink kézi munkák' készítésével vannak elfoglalva most egészen a' tervezett kisdedovó intézetünk' javára; remélem ápril. 17-kén Pápán a' kisdedovó bálban együtt leszünk, addig is isten veled, barátod

aa. 11

FORRÁS: aa. ll.: Levél VL...s Antalhoz. Veszprém, jan. 25-kén. = Regélő Pesti Divatlap 1 (1842) 11. sz. (február 5.) 86–88.

22.

1842. április 3.

Kolossváry József írása a pápai óvodai jótékonysági bál előkészületeiről

Veszprém, mart. 23. Veszprémvármegyének Pápa mezővárosában állítandó kisdedovó-intézet' javára az e' tárgyban munkálkodó megyei választmány' határozata következtében f.[olyó] é.[vi] ápril. 17-kén, a nemzet' szellemi fölvirulását szíven viselő szép nem által ezen üdvös intézet' létesítésére, mellynek eszméjét a' külföldről édes hazánkba először is gyöngéd női kezek ültették át¹⁰⁷, nagylelkűleg ajándékozott kéziművek, és egyéb tárgyaknak sorshúzás' útján eszközözlendő kijátszásával összekötendő tánczvigalom fog tartatni. — Nem célja ezen soroknak azon üdvös eredmények' elősorolása, mellyeket a' kisdedovó-intézetek a' szülei házra, iskolára, hazára, és egész emberiségre nézve szülnek, mert azt hisszük, nem kell már hazánkban is többé szót vesztegetni a' kisdedovás' üdvös hatása felett, csak azt említjük itt, hogy szüntelen foglalkozás által az ovóintézetekben szokják meg a' kisdedek a' munkát és

¹⁰⁵ constituante (francia) = alkotmányozó

¹⁰⁶ A nők részvétele hallgatóként a gyűléseken az első lépés volt a politikai-jogi emancipációjuk (a jogi egyenlőség elismerése, a választójog elnyerése) útján.

¹⁰⁷ Az első magyarországi óvoda (Angyalkert) Brunsvik Teréz grófnő kezdeményezésére 1828. június 1-jén nyílt meg Budán, a Mikó utcában. Vö. BENDA 1983. 638.

szorgalmat, fő őret az erénynek, fő rugóit a' világi boldogságnak. A' cél elég erővel bir a' kisdedová's barátit e' tánczvigalmi részvételre fölhívni. A' szívhez szólunk, és pedig a' kisdedek' nevében!, bizton is reméljük, hogy igénytelen felszólításunkra megzendülnek különösen a' női keblekben az érzelmek' szelíd húrjai, hiszen ők játszva többet tehetnek itt, mint küzdve mi!!

Kolossváry József, választ.[mányi] jegyző.¹⁰⁸

FORRÁS: Kolossváry József: *Haza. Veszprém, mart. 25. = Regélő Pesti Divatlap 1 (1842) 27. sz. (április 3.) 215.*

23.

1842. április 14.

**Hirdetés a somlóvásárhelyi uradalom pápai raktárkészletének
kiárusításáról**

(69)

Gabona-eladás.

(1)

Pápa mezővárosában a somlyó-vásárhelyi alapítványi uradalomhoz tartozó úgynevezett császári majornál lévő magtárban folyó évi május hó 9kén dél-előtti órákban 295 pozs.[onyi] mérő¹⁰⁹ rozs, 429 pozs.[onyi] mérő árpa, 26 pozs.[onyi] mérő kukoricza és 10 pozs.[onyi] mérő köles árverés útján el fog-nak adatni, azon megjegyzéssel, hogy ha ezen gabonafajokért a legjobb piaci ár megígértetik, azok készpénz fizetés mellett mindjárt, ellenkező esetben pedig csak a fensőbbi helybenhagyás megérkeztével adatnak által.

(3)

FORRÁS: *Gabona-eladás. = Hirnök 6 (1842) 29. sz. (április 14.) [4.]*

¹⁰⁸ KOLOSSVÁRY JÓZSEF (Külsővat, 1817. október 8. – Budapest, 1890. augusztus 2.) ügyvéd, katolikus földbirtokos. A Kerepesi úti temetőben nyugszik. Veszprém vármegye nemesi közgyűlésének tagjaként választották meg a vármegyei kisdedová választmány jegyzőjének. 1840-ben becsületbeli vármegyei aljegyző, 1848-ban enyingi uradalom ügyvédje, 1848–1849-ben Veszprém Vármegye Állandó Bizottmányának tagja, az 1848. szeptember 15-én a felállított vármegyei honvédelmi állandó bizottmány tagja. Később évtizedeken át a veszprémi székeskáptalan jogtanácsosa volt. Fiai közül József (1851–1926) Veszprém vármegye főjegyzője, alispánja, főispánja; Dezső (1854–1919) lovassági tábornok, honvédelmi miniszter; Ödön (1857–1921) vízépítő mérnök; Endre (1858–1939) a m. kir. posta- és távirda vezérigazgató-helyettese lett. FEJÉR-MARCZELL 2003. 11., HUDI 2004. 172., 199., 219–220.

¹⁰⁹ pozsonyi mérő: úrmérték, egy p. m. = 62 liter. KOVACSICS 1957. 421

24.

1842. április 28.

Tudósítások a pápai református főiskola helyzetéről

A pápai református főiskola történetében második székhelyharcnak nevezik azt a mozgalmat, amely a főiskola Pápáról más városba való áthelyezését célozta. Az 1839-ben kezdődő küzdelemben Pápa mellett Révkomárom, Székesfehérvár, Veszprém, Győr egyházközsége szeretne volna a székhely-változtatást. A versenyben maradó Révkomárom 1844-ben, a negyedik szavazáskor 150, Pápa 136, Székesfehérvár 61 szavazatot kapott, a fellebbezés során azonban a királyi rendelet (1847) több nyomós oknál fogva Pápán hagyta a főiskolát.¹¹⁰

Dunántúli ref. főiskola.

I.

A' dunántúli 's Pápán létező főiskola' érdekében kinevezett választmány' munkálata' eredményeit, több ülése' jegyzőkönyveivel, egyéb szükséges kapcsolékival együtt beadván superintendens¹¹¹ elnök úr; egyszersmind a' kilencz esperesség a' bennök kebelezett gyülekezeteknek, az egyházkerületi főiskola' kérdéses ügyében, a' kellő irományok' velők közlése után tett szavazataik be- küldetvén: az egyházkerületi közgyűlés' figyelme, az ezek iránti további rendelkezésre kéretett ki. Az előzmények' komoly megfontolása után eddig lett lépések' nyomain haladni kívánván, igazsággal, a' fen[n]forgó ügy' természetével 's a' célra juthatás' kívánataival megegyezően oda nyilatkozott a' közgyűlés: hogy a' közvélemény' irányzata' kitudásának nézetiből is, a' beadott szavazatok nyilvános ülésben további halogatás nélkül felnyittassanak.

Itt melleleg szabad legyen megemlíteni, hogy a' felbontott szavazatokból némi jóslatok is valának olvashatók, jelesen, e beparancsolt szavazatoknak siker nélkül leendő elenyésztekről.

Mi előtt azonban felnyittatásuk elkezdetnék: előzőleg megállapított végzéssé lőn, a' szavazatok' nevezetes többségének adni a' főiskola' holléte iránti elhatározó erőt; következően, ha a' versenypályára fellépett három gyülekezet közül egyik sem nyerne ez úttal általános többséget: ennek kitüntetése' céljával új szavazásra, ajánlattételre szólítani fel az egyházkerületben kebelezett anyagyülekezeteket, — és pedig olly utasítással, hogy mind a' három versenyző

¹¹⁰ A székhelyharcról: KIS 1896., 224–245., LAMPÉRTH 1931. 53–56.

¹¹¹ superintendens (latin) = püspök; Tóth Ferenc püspök (1827–1844) volt a választmány elnöke.

gyülekezet újlag¹¹² szavazás' tárgya leend; de a' szavazatok' mindjárt következendő felbontásukkor számkisebbségben maradandóval tartó gyülekezetek, adandó szavazatukban nyilván kijelentsék, hogy azon esetben, ha ismét el-esendnének a' többségtől, a' többséget nyerendő két gyülekezet közül melyikhez kívánnak állani.

Így törni pálcát a' feltétlenül parancsolt szavazatok felett, néhány egyedek a' logica', az igazság' törvényeibe ütköznek vélték. Holott ezen új szavazás annál szükségesebbnek ítéltetett, minél inkább közfigyelmet meglepőleg bizonyos, hogy mikor a' közelebb múlt évben az egyházkerületi főiskola' ügye szavazás alá bocsát[t]atott, a' Pesten felállítandó középponti főiskola' eszméje még nem vala annyira, mint jelenleg, kifejtve; — e' mellett a' pápai ref.[ormátus] egyház' közönsége' magányos értéke sincs, a' választmány' hivatalos jelentésében előadott akadályok miatt, az egyházkerületi főiskola' javaitól elkülönözve¹¹³. Melly körülmények pedig, kivált az egyházkerületi főiskola' vagyonának köztudomásra jutandása, igen természetesen más nézetet, szavazási irányt adandnak a' szavazó gyülekezeteknek. Azért, hogy az elkülönzés valóban létesülhessen: a' már e' tárgyban munkálkodó választmány újlag megbíztatik megkezdett munkájának bevégzésére 's a fen[n]forgó nehézségeknek, ha lehet, békés úton leendő kiegyenlítésére, — a' minek eredménye, a' következő új szavazás' megnyitásakor, minden gyülekezettel fog közölni superintendent elnök úr által, az illető egyházmegyei kormány'¹¹⁴ útján.

Illy előzmények után, mind a' kilencz esperesség' gyülekezeteinek szavazati, közgyűlésben egyenként felnyitattak, feljegyeztettek, és úgy találtatott: hogy a' pápai gyülekezet 67, a' révkomáromi 93, a' székesfehérvári 116 szavazatot nyert, — 's így általános többséget egyik sem víhatott¹¹⁵ magának; következően, a' felebbi határozat' értelmében, mind a' három versenyző egyház új szavazás alá jövend; a' többi pedig akkor, mikor elnök úr által szavazásra felszólít[t]atnak, oda lesz utasítandó, hogy ez alkalommal láthatóan számkisebbségben maradt egyházra is újlag szavazhatnak, de szavazatukban nyilvánítsák azt is, hogy ha talán ismét kisebb számban leendnek, a' többséget nyert két gyülekezet közül mellyik részre adják egyenként szavazatukat, — ezt azon

¹¹² értsd: újlag

¹¹³ értsd: elkülönítve, szétválasztva; erre csak 1843-ban került sor. DREL I. 1.a. Egyházkerületi jegyzőkönyvek. Az egyházkerület által kijelölt vagyonmegosztó bizottság jegyzőkönyve, 1843. augusztus 15.

¹¹⁴ Vagyis az esperesek által.

¹¹⁵ értsd: vívhatott

alakban, mely a választmány szerke[s]ztetése után nyomtatásból fog velők közöltetni, mulhat[at]lanul elkészítsék, idejében elküldjék az illető egyházmegye előjárójához, hogy ez azokat a közelebb következő évi közgyűlésre elvihesse.

Azonban, a szavazatok felbontása alkalmával világosságra jöven, miként a versenyző egyházak egyike, a választmánynak benyújtott ajánlatai összegében nemcsak egyes jötevők, hanem gyülekezetek ajánlatait is beszámította, holott ezek ajánlatai csak a szavazás idejére valának egyházkerületi határozat értelmében fen[n]tartva; sőt az ajánlatok illy összekeverése könnyen tévedésbe hozhatja a szavazó gyülekezetek figyelmét: a már érintett választmány megbízatása leendő versenyző egyházak saját ajánlatait – melyek a választmány egyik, vagy másik elnökéhez írásban beküldendő – a gyülekezetek ajánlataitól egészen megkülönböztetve, úgy jegyezni fel, hogy mind egyik versenyző egyház saját ajánlatainak mennyisége nyilván kitűnjék, s ez legyen az alap, mire a szavazó egyházak ajánlataikat építsék. Egyébiránt, szerintem, a ki szavaz: maga keres szavazatának alaposságot. Önállású egyed, saját szilárd elveitől istápoltatik.

Vesszős.¹¹⁶

II.

Köztudomású, miszerint a dunántúli reform.[átus] egyházkerület pápai főiskolája helyváltoztatási ügyében megrendelt s elkészülve beküldött szavazatösszeg¹¹⁷ felett azon okból töretett leginkább pálcza, mivel mind a főiskola, mind az azt kebelező pápai reform.[átus] egyház különértékét sötét homály leplezte. A javak elkülönzésére választmány neveztetett, mely is üléseit megtartani óhajtván, hivatalos meghívás után is, egyedei közül, négynél többen nem jelentek meg. Ezen választmány szabatos és célirányos lépéseket teendő, mindeneknek előtte utasítását kellő figyelemmel felfogván, leglényegesebb feladatát abban találta: hogy a pápai reform.[átus] egyház közönsége saját vagyónát, az egyházkerületi főiskola javaitól elkülönözze, olly czéllal, hogy az elkülönözés eredménye a főiskola ezutáni helyére leendő új szavazás megnyitásakor minden gyülekezettel az illető egyházmegyei kormányok útján közöltessék. A választmány tehát, az elkülönözés eddigi homályát eloszlatván, a kulcsot átadja; de szabatos és teljesen kifejlett eredményét – több nehézségek, mik rögtön legyőzhetők nem valának, gördülven elébe – be nem mutathatta.

¹¹⁶ A Vesszős írói álnév, ugyanis ilyen nevű hallgató nem tanult Pápán. Vö. KRÁNITZ 2012.

¹¹⁷ értsd: szavazatösszeg; szavazatok összessége

Egy az, mivel nem¹¹⁸ igen lehetett elválasztó határvonalt biztosan húzni, mellyen belől a' főiskola csak a' pápai egyház' közönsége', kívül pedig egyedül az egyházkerület' tulajdonának mondathatnék, vagy önerejéből fen[n]állónak címezethetnék, — midőn szinte kezdet óta, de bizonyosan már 1797. év előtt, és így elébb, mintsem a' főiskola egyházkerületünk' védgondoskodása alá lőn a' pápai gyülekezet' részéről ajánlva 's adva, — tetteleg nyújta az egyházkerület segédkezeket, 's maga a' főiskola' pénztára szép erőt fejt ki, mindaz épületek' felállítására, mind a' létrehozott nevelő-intézet' fen[n]tartására; — a' pápai gyülekezet viszont 1797 óta sem vonta meg részint folytonos, részint koronkénti nevezetes adományait a' főiskolától, mellynek tagadhatlanul nem más, mint ő vala dicséretes buzgalmú, eredeti alapítója¹¹⁹; — más az, hogy megosztott 's egységre nem volt vihető a' választmány' kevés tagjának véleménye az iránt, vajjon a' mi az alapítványleveleken általános kifejezéssel, minden feltét 's módosítás nélkül 'pápai collegium' vagy 'iskola' részére van egyik vagy másik alapító által hagyva, szabad költözködésű-e, vagy inkább helyhez kötött alapítvány? Annyival inkább, mivel egyházkerületünk, 1805:8. szám alatt, így nyilatkozik: „ha a' collegium fundatióival 's beneficiumaival együtt¹²⁰, mellyek hozzá vannak kötve, továbbra is előbbeni helyén meghagyatik.”¹²¹ — Illy körülmények között, midőn szinte elakadt a választmány első alaplépése, nem volt sem tanácsosabb, sem kivihetőbb 's célirányosabb, mint abban állapotni meg, hogy az oklevelekkel felvilágosított 's hitelesített állása világos rajzban előadva 's az alapítványok' ajánlata, jellemző saját kifejezésében, feljegyezve az egyházkerületi közönség 's főleg a' közgyűlés' elhatározó ítélete alá bocsát[t]assék.

Mindeneknek előtte tehát, f.[olyó] e.[esztendő] május' 20. kezdődő egyházkerületi gyűlés' előző figyelmét 's komoly megfontolását kívánják az alapítványok; mert, ha mutatkoznak köztök első tekintettel elkülönözhetőek, de mindnyájan egyenlő mértékben nem csak egyesdiségre nem vonhatók, sőt kettősdiség alá sem rendelhetőek; míg az egyházkerületi gyűlés bizonyos elvet nem

¹¹⁸ A hibás szedés miatt a *nem* szó kétszer egymás után olvasható.

¹¹⁹ A református kollégiumot alapításától kezdve 1797-ig a pápai gyülekezet, 1797-től az egyházkerület tartotta fenn, de a kollégium vagyonát 1797 után sem különítették el az egyházközségétől. A vagyonekülönítésre az 1843/44. tanévtől került sor. LAMPÉRT 1931. 56.

¹²⁰ alapítványaival és jótéteményeivel együtt

¹²¹ Téves hivatkozás. Az idézett szöveg az egyházkerület 1805. május 21–22-én Csepen (Komárom vm.) tartott közgyűlésének 6. számú napirendi pontjában olvasható, amely az 1804. október 15-én Kömlődön (Komárom vm.) tartott kisgyűlési határozatait hagyta jóvá. A pápai kollégium helyén hagyását a 4. pont mondta ki. (Ekkor Révkomárom szeretett volna főiskolai székhely lenni.) DREL I. 1.a. 1805. május 21–21. közgy. jkv. Nr. 6/4.

állítand meg, mellyhez szabályozandó legyen az elkülönzés; — főleg a' ,pápai collegiumnak' ,anyaiskolának' átalános kifejezéssel rendelt alapítványok' illetőségi joga forog kérdésben 's várja az elhatározó ítéletet; azonban a' többi alapítványok is nagy részben, jelesen a' feltétellel 's módosítással ellátottak lépésről lépésre mindent felfogó figyelemre híják fel az egyházkerületi testületet, mert némelyek, a' pápai főiskola' megszűnendése' esetében, más főiskola' javára, vagy valami istenes célra fordítandóknak, mások az alapítók' családjára visszaszállandóknak jelentetvék ki; — azért minden oldalról megvizsgálás után, nélkülözhetlennek ítéli a' választmány, hogy a' kívánt elkülönzést megelőzze az egyházkerületi tanácsszéknek bizonyos elvet felállító határozata. Egyébiránt, ezeket a' választmány' jegyzőkönyvéből így értvén, szerintem, a' ,pápai collegium', ,pápai iskola', kivált ,anyaiskola' vagy az ,egyházkerületi iskola' mind azonos jelentményű¹²² szavak; és valamint ha mondom „debreczeni vagy pataki főiskola”, a' tiszántúli 's inneni egyházkerület' iskoláit értem: úgy itt is.

Ha a' dunántúli egyházkerület' Pápán létező iskolája Komáromba vagy Sz.[ékes] Fehérvárra tétetik által, viszi az magával minden appertinentiait¹²³ is, — vagy világosabban szólva, ép[p]en az appertinentiák tételnek által. A' buzgó hajlamú alapítókat mi jó szellem varázsolta Pápához 's nem kit-kit saját szülőtte- vagy lakhelyébene iskolához? bizonyosan egy fő eszme, a' közönséges iskola. Sőt, mind azon alapítványleveleken, mihelyt, iskoláról' van emlékezet, és nem a' ,pápai egyházzól, magáról az ekklezsiáról', akkor helyhez kötötnnek az alapítványt nem mondanám. Azonban annyi ezernek lenni birtokában, azt a' legelső alapkővön kezdve anyagi 's szellemi fáradsalmakkal, hő buzgalommal gyarapítani, alkalmas okoknál fogva miénknek hitt intézettől 's alapítványai' nagy részétől, elűtetni: nem kis feladat.

Vári Szabó S.¹²⁴ csóri ref. lelkész.

FORRÁS: *Dunántúli ref. főiskola. I–II. = Protestáns Egyházi és Iskolai Lap 1 (1842) 4. sz. (április 28.) 42–45.*

¹²² értsd: jelentésű

¹²³ appertinentia (latin) = tartozék

¹²⁴ VÁRI SZABÓ SÁMUEL (Felsőörs, 1813. augusztus 26. – Tiszaöldvár, 1894. január 15.) református lelkész, növénynevelő. Szabó Sámuel lelkész és Imreh Zsófia házasságából született. Teológiát Pápán tanult, 1837-ben végzett, tanulmányait Bécsben folytatta. 1839-től előbb Csóron, később Hajmáskéren volt, majd Tiszavárkonyban volt lelkész; 1845-től Tiszaöldváron lelkészkedett. Növénynevelőként, egyházi íróként egyaránt ismert. Kiadta Pap István és Kolmár József tudós református lelkészek hátrahagyott kéziratok műveinek egy részét.

25.

1842. június 12.

Színi tudósítás a pápai előadásokról

Pápa. A' Győrrött biztosított színésztársaság *Komáromi*¹²⁵ 's *Szákfi*¹²⁶ *vezérlete alatt* múlt hó' végén nyitá meg nálunk Thalia' kápolnáját.¹²⁷ Nem akarván a' tisztelt olvasókat hosszas sorolással untatni, csak a' sikerültebb előadásokat fogjuk kiemelni, millyen volt „Egy pohár víz”. Mindenek előtt említést érdemel Szathmáriné¹²⁸; játéka a' fondor hercegnő'¹²⁹ szerepében teljesen kielégítő volt. Szathmárinét méltán üdvözljük azon kevesek' sorában, kiket honunkban a' Músa anyaiabb karokkal ölelt. Mindazáltal szavalásában néha nemi egyhangúság's ha hevesebb indulatokat akar kifejezni: a' szavak' elhadarása vehető észre. Szathmáriné „Malboroughné, Burgundi Margit's Thisbe” szerepében szigorúbb bírálókat is kielégített volna.¹³⁰

Komáromi „Bolingbrock¹³¹, Buridan's Medicis Cosmo” szerepében megmutatá, hogy a' természet tehetséggel áldá meg. Hangja gyönyörű, kézmozgatása helyes, de rajta is feltűnik az iskolahiány, gyakran hangja torkában vesz el, majd illetlenül kiabál, 's víg szerepekben a' túlságba esik. — Szákfy „Lázár pástort, Saint George” lovagot köztetszésre adá; studiuma fedezi a' természet' mostohaságát, hangja néha kiállhatlan, de ezt ő ritkán hallatja. A' bérlet május'

¹²⁵ KOMÁROMI SÁMUEL (? – Miskolc mellett, 1848. december) színész, színigazgató. 1833-ban lépett pályára, 1840–1841-ben a Nemzeti Színház tagja volt. Szenvedélyes hősöket és intrikusokat alakított, a szabadságharcban tűzmesterként harcolt, hősi halált halt. SZÉKELY 1994. 398.

¹²⁶ SZÁKFY JÓZSEF (? , 1798 – Debrecen, 1886. június 3.) színész, színigazgató. 1821-ben Ceglédre lett színész, a kassai, székesfehérvári, debreceni társulatokban játszott. 1841-ben fellépett a Nemzeti Színházban, amelynek 1843–1848 között tagja volt. Élete utolsó évtizedeit Debrecenben töltötte. Fiatalon hősszerelmeseket, később idősebb hősöket alakított, de énekes szerepeket is vállalt. SZÉKELY 1994. 720–721.

¹²⁷ A társulat ősszel visszatért Győrbe, ahol 1842. október 1-től december 31-ig játszott. Műsorrendjét közli: BANA–MÁRFI 2007. 131–132.

¹²⁸ SZATHMÁRYNÉ FARKAS LUJZA (Rimaszombat, 1818. június 21. – Budapest, 1893. október 28.) színésznő, 1834-ben ment férjhez Szathmáry Dánielhez. 1842–1844-ben Győrött játszott. 1857–1891 között a Nemzeti Színház tagja volt. Naivákat, hősnőket, később anyaszerepeket játszott. Az 1850-es évektől a legjobb női színészek között tartották számon. SZÉKELY 1994. 204.

¹²⁹ azaz Malborough hercegnő

¹³⁰ A Szathmáryné méltatását Orlay Petrich Soma szerint Petőfi Sándor írta a színikritikába, de barátja, a cikkíró Kozma valószínűleg „lefaragta” Petőfi szövegének magasztaló kifejezéseit. MARTINKÓ 1967. 537. — A művésznőt Kozma Sándor és Petőfi fel akarta keresni, de társnőjével veszekedve találták és nem merték megszólítani. Ebből az élményből született Petőfi *Szín és való* c. költeménye. NÁDASDY 1981. 26.

¹³¹ helyesen: Bolingbrooke

elején kezdődött, 's ennek köszönhetjük tán, hogy egész Pünkösdig igen silány darabokat láttunk. — Boer¹³², a' társaság' új tagja, „Vazulban” az előadás' megmentője volt. Tourwel bárót könnyűséggel adá. Ezen ifjú színészben szorgalom és tehetség nem hiányzik, de ro[s]sz szokásai is tömérdek, mit többnyire kisebb szerepekben vehetni észre. — Hevesi¹³³ avatlan kontár kezei közt érte el a' Nemesis a' szerencsétlen „Antoniót”; — declamatiója¹³⁴ szenvedhetlen; 's ha holmi játékszínre varázslótt pajta földszínéről tapsvihar üdvözölte is harsány kurjongásait, biztosítom, hogy illy készület¹³⁵ Pápán csak tetszést sem fog kivívhatni.¹³⁶ — Berzeviczy¹³⁷ „Keanban” sűgő nélkül — kielégíté várakozásunkat, bár némelly helyeken több tüzet óhajtottunk. — Hevesiné¹³⁸, Berzevicziné¹³⁹, Szilvási Eszter¹⁴⁰ haszonvehető tagjai a' társaságnak, valamint Futó¹⁴¹ másodrendű öreg szerepekben.

Színészeinket jobb oldalukról érintem, de ha valaki a' mondottakból következtetné, hogy tán előadásaikkal meg vagyunk elégedve, felette csalatkoznék, mert tán zora menő előadásaikat általános hanyagság jellemző. Meddig maradnak itt? nem tudjuk, hihetőn nem sokára vándorolni készti őket a' közönség' részvétlensége. Ezen publikum várva várta e' társaságot, 's most, midőn itt

¹³² Boér János, lásd a 35. jegyzetet!

¹³³ Hevesi nevű színészt nem ismer a lexikon a reformkorból. SCHÖPFLIN 1929–1931. II., SZÉKELY 1994. 302., Az „avatlan kontár” valószínűleg még időben felhagyott a színészmesterséggel.

¹³⁴ declamatio (latin) = szavalás, hanghordozás

¹³⁵ értsd: felkészültség

¹³⁶ A színikritika megjelenésekor már Egressy Gábor is Pápán volt. 1842. június 11–19. között 7 alkalommal lépett fel a Griff fogadó színháztermében; 18-án a *Lear király* volt a jutalomjátéka. A társulat pápai előadásairól lásd: NÁDASDY 1981. 24–26.

¹³⁷ BERZEVICZY OTTÓ (? , 1812 – Kolozsvár, 1848. augusztus 17.) színész. A Sáros vármegyei esküdti állását hagyta ott a színészet kedvéért. 1836-tól kisebb vidéki vándortársulatokban lépett fel. 1846-ban színpadi táncmester volt Szabadkán. 1848-ban honvédnek állt, hősi halált halt. Idősebb karaktereket testesített meg. SZÉKELY 1994. 89.

¹³⁸ Hevesiné színésznő életrajzát nem ismerjük. SCHÖPFLIN 1929–1931. II., SZÉKELY 1994.

¹³⁹ BERZEVICZINÉ ERNYES (ZAKAR) ELIZA (? , – Szabadka, 1881. március 25.) színésznő. 1835-től volt a pályán, naivaként aratott sikereket. Az 1840-es években kisebb társulatok primadonnája volt. 1846 májusában Hevesi Imre társulatában játszott, Veszprémben is fellépett. SZÉKELY 1994. 89., HUDI 2009a. 56.

¹⁴⁰ SZILVÁSI ESZTER (? , 1818 – Pest, 1880. március 7.) színésznő. Pályájáról 1840–1873 között vannak adataink. Nagyvárad, Győr, Debrecen, Pozsony, Pécs, Arad, Szombathely voltak főbb állomásai. 1847-től Komáromy Sámuel színész felesége, 1848-tól özvegye. Kezdetben naiva, majd hősnő, végül anyaszerepet játszott. Az 1850-es években már csak idősebb és kisebb női karakter szerepeket alakított. SZÉKELY 1994. 398.

¹⁴¹ Futó Lajos színész 1825-től játszott, 1838–1840-ben Kolozsváron, 1844–1845-ben Győrben találjuk, agg szerepekben aratott sikereket. Benkő Kálmán szerint „Jó színész, jeles utánzó és nagy bűvész volt.” SCHÖPFLIN 1919–1931. II. 73.

van egy kártya társaság, melly többnyire nőkből áll, 's egy bérletszünet képes a' színházat üressé tenni, úgy annyira, hogy 25-kén az előadás is elhalasztatott. Mit szóljunk mindezekre, nem igen tudjuk, – de mondjunk inkább szives szerencsés utat Thalia' árva papjainak.

Leveldi Sándor.¹⁴²

FORRÁS: LEVELDI Sándor: *Vidéki szintárcza. Pápa.* = *Regélő Pesti Divatlap* 1 (1842) 47. sz. (június 12.) 372–373.

26.

1842. július 4.

**A Századunk vezércikke a magyar főváros és Fiume közti vasútvonal
tervéről, melynek egyik állomása Pápa lett volna**

A magyarországi külkereskedelemben fontos szerepet játszott Fiume, a Magyar Tenger mellék kikötővárosa, amelynek fejlesztését a reformkor politikusai is szorgalmazták. 1825–1841 között a hajóforgalom hatszorosára, az áruszállítás háromszorosára nőtt. A kikötő biztonságossá tétele mellett a vasútvonal megépítése is országgyűlési napirendi ponttá vált. A Századunk vezércikkének a bevezetőjét és Pápara vonatkozó utolsó három bekezdését közöljük. (A Budapest–Fiume vasúti összeköttetés a Károlyváros–Fiume vonal megnyitásával, 1873. október 23-án valósult meg — de nem a reformkori elgondolás alapján.)

Néhány éve csak, hogy hazánkban a szellemi mozgalmak az anyagi jólétre törekvést tűzték ki egyik szükséges célul a közhaza boldogságára, s már a hon minden vidékein hatalmasan mutatkozik a józan szellem, tanusítván, hogy hazánk testületének tagjai egészségesek; az ipar és szorgalom be kezd jutni honunk olly elhanyagolt vidékeibe is, hol, köztudomás szerint csak kevés évtizedek előtt is méltán el lehet mondani nagy reformátorunkkal: „mindenben hátra vagyunk”. (...)

A fiumei kapitányság folyamodásában a vasútvonal[a]t a topographicus helyzethez képest következőkép gondolja irányzandónak, t.[udni] i.[llik]

¹⁴² Leveldi Sándor = leveldi KOZMA SÁNDOR (Kőröshegy, 1825. szeptember 2. – Budapest, 1897. augusztus 5.) ügyvéd, főügyész. 1861-ben országgyűlési képviselő, 1869-től a legfőbb ítélőszék bírója, 1872–1896 között az ország első királyi főügyésze. Pápan Petőfi iskolatársa és egyik legjobb barátja volt, a *Tavas* c. képzőtársulati zsebkönyvben három verse jelent meg. Bocsor István pápai professzornak a sógora lett, aki Kozma nővérét vette feleségül. TRÓCSÁNYI 1981. 195., 229–230., VARGA 2014. 591.

Pestről, Fejérváron, Veszprémen, Pápán, Keszthelyen, Nagy-Kanizsán, Varasdon, Zágrábon, Károlyvároson keresztül Fiuméig; e szerint több népes s már jelenleg is nem csekély kereskedést űző városok egyesítenének. De mennyire kelljen eme vagy más vasútvonal[a]t megállapítani? S a jelen szükségekhez képest s a pénzbeli segédforrásokat tekintve jelenleg elég volna-e most érintett vonalnak csak egy részét elkészíteni? vagy tán ideiglen elég volna-e — költségkímélés végett — a vasutat Eszékről vagy Vukovárról Fiuméba vezetni? mint-hogy az áruk és termékek a most megjegyzett helyekre az esztendő legtöbb részeiben vízen szállít[t]athatnak; végre mi módon és mi pénzbeli segédeszközökkel vélik a KK. és RR.¹⁴³ Ő Felsége hozzájárultával ezen költségeket fedezni? ezek kérdések, melyek országgyűlési tanácskozások alá tartoznak.

Hogy azonban Fiume kívánságának sikeres fogamatját bizton reménylhesse, a kapitányság érintettük folyamodásában legmélyebb alázatossággal kéri Ő Felségét, méltóztassék műértő egyedek kiküldetését elrendelni, kik az előleges munkákat a fen[n]érintett vonalmentében t.[udni] i.[l]lik Pestről, Fejérváron, Veszprémen sat.[öb]bi keresztül, valamint szinte Eszékről, vagy Vukovárról Fiuméig elkészítsék, s kiszámítsák az e végre kívántató költségeket, felosztván az egész munkát különféle kisebb vonalakra, mint Károlyvárostól Fiumeig, Vukovártól vagy Eszéktől Károlyvárosig, Kanizsától Károlyvárosig, Pestről Kanizsáig, hogy azon esetre, ha az egész vonal[a]t illető költségeket egyszerre fedezni lehetetlen volna, illy nagyszerű munka legalább részlegesen elkezdethessék, végre hogy a műértők tervet készítsenek a vonalnak adandó iránya felett, melyet az ország topographicus fekvéséhez képest, véleményük szerint legalkalmasabbnak találандnak.

Ha a kapitánysági folyamodásban kifejtett okoknál fogva a központi tenger-melléki vasút csakugyan létre jó, ha a nemzet közóhajtása teljesülend, akkor kereskedésünk elfoglalandja Európa kereskedésében ama tekintélyes helyet, melyet neki a természet kitűzött; s ha az akadályok, melyeket a körülmények előnkbe gördítettek elhárítván s az ipar és szorgalom illatozóbb nyílt virággá fejlődik ki bimbajából, akkor hazánk által rövidebb idő alatt emelkedhetik azon polczra, mellyen most olly nemzeteket lát, melyek magok szorgalma, ipara és kereskedése által jutottak főpolczra, mellyen ragyognak, míg mi a természettől hatalmas kezekkel segítettve bár, alant botorkálunk.

FORRÁS: N. N.: *Tengerpartunk*. = *Századunk* 5 (1842) 52. sz. (július 4.) 418.

¹⁴³ karok és rendek (az országgyűlésen)

27.

1842. július 10

Veszprémi tudósítás a színi előadásokról, a Pápáról érkező Egressy Gábor szerepléséről

Múlt hó' elején Baky¹⁴⁴ vezérlete alatt városunkat egy sereg ember és aszszony szállá meg, mellyből egy hangos sűgön kívül csak egy szép idomokkal bíró, 's jól indult fiatal színészt kívánunk kiemelni. Ezen fiatal, még csak egy éves színész, Szigeti¹⁴⁵, Zolkyt a' vén diákokot olly híven ábrázolá, hogy közkívánatra ismételtetett, Saint Georges lovagot éles tapintattal, mi őt kiválólá a' színészeti avatottjának tanúsítja, Toldyt (Rózsában) olly jellemzőleg adá, hogy a' — színészeti jövendőjére nézve olly szegény — pesti nemzeti színpadon Barthának¹⁴⁶ egyedüli utódja csak ő lehetend, ha az erőt, melly lelkében rejlik, mostoha sorsa nem akadályozandja fejlődésében. 'S e' tekintetből ajánljuk őt a' nemzeti színház' rendezőjének, hova nem sokára menni készül. Ez jeles tehetségekkel bíró ifjú színész e' várta, mostani bírójának egykor kedves, nagy reményű fia, kit a' műszeret iránt lelkében égő vágyak, hajlamok színészsze ütének, 's kit a' vándorok' sorsa épen ide hozza, szülő földére, ismerői körébe, de nem egyszersmind szülői' karjai közé is... Előadásaikról, valamint a' többi színész urakról nincs szavunk, mert mind bírálaton alóliak.

¹⁴⁴ BAKY GÁBOR színész, színiigazgató, 1827–1870 között kisebb vándortársulatok élén játszott. Első felesége Bakyné Kovács Anna volt, akinek játékát modorosság jellemezte. SZÉKELY 1994. 43. A társulat veszprémi fellépéséről: HUDI 2009a. 52.

¹⁴⁵ SZIGETI (eredetileg TRIPAMMER, TRIPÁMER) JÓZSEF (Veszprém, 1822. május 11. – Budapest, 1902. február 26.) színész, színműíró, színi akadémiai tanár, 1882-től a Magyar Tudományos Akadémia tagja. Jogi tanulmányait félbehagyva állt színésznek, kezdetben Baky Gábor társulatában játszott. Az 1850-es években főleg drámaival aratott sikereket. Pályája csúcsát mint színész és drámaíró 1867–1887 között érte el. Imre öccse (1831–1902) is színész lett, 1855-ben lépett színpadra. SZÉKELY 1994. 748–749. Pályájáról: SZIGETI József: *Egy színész naplója*. Pest, 1856.

¹⁴⁶ BARTHA (eredetileg MAGYAR) JÁNOS (Eger, 1799. február 2. – Pest, 1852. augusztus 21.) színházi szabóból lett vándorszínész, kitűnő fizikai adottságokkal és operai basszushanggal rendelkezett, kezdetben hősi szerepeket játszott, később a nyers és bohózati figurákat alakított. 1837-ben a Pesti Magyar, majd a Nemzeti Színház tagja. Felesége, Bartháné Meszlényi Anna (szül. 1813) ének- és táncművészt naiva- és anyaszerepekben kamatoztatta. 1837–1860 között ő is a Pesti Magyar, majd Nemzeti Színház tagja volt. SZÉKELY 1994. 66–67.

Volt szerencsénk, 's valóban szerencsénk Egressy Gábor¹⁴⁷ úrhoz is, ki szíves volt Pápáról részünkre hozzánk jöni, 's Kean, Fialat férj, Párisi adós, 's Egy pohár vízbeni vendég játékaival által nekünk örökre felejthetetlen örömrákat szerezni.¹⁴⁸ Mi a' színművészet törvényeit nem tanulván, annak elméleti műszabályait nem ismervén, 's így a' színészetet elemzeni gyenge tollal nem bátorodván, Egressyt nem bíráljuk, 's általában csak azt mondhatjuk róla — hogy őt mi nem tudtuk illendően fogadni, mert eh[h]ez nem szoktunk, de hiszszük megbocsát, mert tudja, hogy eleget pirulunk érte magunk előtt is; köszönet azon kevés jóknak, ki őt szívesen láták. Jutalmazni sem tudtuk egyébbel, mint jutalomjátéka' alkalmával egy verssel:¹⁴⁹

„Üdv neked e' körben, művész! hova szellemerőddel
Rögött száz alaku balhitet ölni jövől.
Nagy fát kezdettél gyökerestől irtni örökre,
Bár követendje siker, ritka tökélyeidet!
Itt a' művészetnek becse gyöngült, csarnoka árvult,
'S vándor sorsosidat mostoha kar fogadá.
Oh ha kiírtvák a' balhit' burjányi, 's ezentul
Méltányos, figyelem kél a' színészet iránt.
Büszke örömhargon fogjuk harsogni utánad
Győzött a' jó ügy, 's bajnoka Egressy volt.

Ne csodálkozzál, jó olvasó a' vers' szellemén, mert biz az igaz, nem tagadhatjuk, de miként is tagadhatnánk, mikor még tens urak is vannak nálunk, kik

¹⁴⁷ EGRESSY (eredetileg GALAMBOS) GÁBOR (Lászlófalva, 1808. november 3. – Pest, 1866. július 30.) színész, rendező, szakíró, színésszpedagógus. Szülei református papnak szánták, de 1826-ban színésznek állt. Kassán, Kolozsváron, a budai Várszínházban, majd 1837-től haláláig megszakításokkal a Pesti Magyar, majd Nemzeti Színházban játszott. A szabadságharc alatt szegedi kormánybiztos, szabadcsapat-vezér volt, ami miatt Törökországba emigrált, ahonnan informátori szolgálatért cserébe térhetett haza. A magyar romantika legtudatosabb színésze volt, aki drámai szerepekben a lélektani átlényegülést alakította. A színészet elméleti és gyakorlati kérdéseivel is foglalkozott. 1865–1866-ban a Színi Tanodában tanított. 1831-ben vette feleségül Szentpétery Zsuzsannát (1816–1888), Szentpétery Zsigmond színész húgát, aki elsősorban szépségével hódított a színpadon. SZÉKELY 1994. 179.

¹⁴⁸ Egressy Gábor Pápán a következő színművekben játszott: *Egy pohár víz* (június 11., gróf Bolingbrooke szerepében), *Fialat férj* (június 12.), *Hamlet* (június 14.), *Nevelő ezer baj közt – legjobb az egyenes út* (június 15.), *Garrick Bristolban* (június 16.), *Lear király* (június 18., jutalomjátéka), *Szerettetni vagy meghalni* és *Párisi adós* (június 19.) NÁDASDY 1981. 25. – Veszprém-ben július 2-án játszhatott utoljára, mert július 3-án már elhagyta a várost. HUDI 2009a. 54.

¹⁴⁹ A színikritikát felhasználta, a verset közölte: HUDI 2009a. 54.

a' színész és komédiás közt nem tudnak vagy nem akarnak különböztetni, 's a' jó színész is szerintök mi volna, mint üm hm egy „rekomendált echt komédiás.”¹⁵⁰

— A' kedves vendég e' hó 3-kán hagyja el bennünket, isten áldja őt utában, vagy ha már haza ért, isten áldja meg ott.

Bodor.

FORRÁS: Bodor: *Vidéki színtárcza. Veszprém, július 4.* = *Regélő Pesti Divatlap* 1 (1842) 55. sz. (július 10.) 461–462.

28.

1842. július 25.

Pályázati hirdetés a pápai zeneiskola tanári állására

(159) Zeneiskola-tanító kerestetik. (1)

Szabadalmas Pápa városa újon[n]an alakult Zene iskolája egy general bas-sót értő, jól éneklő, zongorát, hegedűt kitűnőleg játszó, egyéb hangszerekben jártos¹⁵¹, de a magyar nyelvet is beszélő iskolatanítót 300 p.[engő] f[or]r[in]t. évenkénti fizetéssel és szabad szállással keres.

A csőd folyó 1842. évi aug. 24-én lesz Pápán, hova a hivatalt elnyerni akarók magok viseletről ajánló leveleikkel ellátva tisztelettel meghívotnak, magokat Hajdu Gábor¹⁵² hangászati intézet felügyelőjénél jelentendők.

(*3*)

FORRÁS: *Zeneiskola-tanító kerestetik.* = *Hirnök* 1842. 58. sz. (július 25.) [4.]

¹⁵⁰ ajánlott igazi komédiás (latin-német); régen a vásári mutatványost nevezték komédiásnak; a vándorszínészt Petőfi Sándor édesapja is „hitvány komédiásnak” tekintette. Petőfi az *Egy estém otthon* c. versének (1844) ötödik versszakában írta: „No csak hitvány egy élet / Az a komédia!” / *Fülemnek ily dicsérést / Kellett hallgatnia.* – A színészetnek meg kellett vívnia a maga szabadságharcát, hogy az elismert művészeti ágak közé kerülhessen. A vándorszínészet ennek a szabadságküzdelemnek a hősi korszaka volt.

¹⁵¹ értsd: jártas

¹⁵² Hajdu Gábor 1848-ban 42 éves pápai tanár, házbirtokos volt, politikai választójoggal rendelkezett, részt vehetett az első népképviselői országgyűlési követ megválasztásán. HUDI 2001. 142.

29.

Pápa, 1842. július 28.

Tarczy Lajos tudósítása a pápai napfogyatkozásról

Pápai napfogyatkozás.

A' Pesti Hírlapban ezt olvassuk Pápáról:¹⁵³ „Csak nem minden magyar nap-tárainkban a' fogyatkozás nem reggeli, hanem délutáni 6–8 órára volt téve. A' kassai német naptárban, melly a' mi városunkban nagy számmal van, reggelre, tehát igaz idejére volt téve. Ebből sok vita, sok fogadás történt, meglássuk — mondának sokan — a' német okosabb-e vagy a' magyar? 's *utoljára is a' német lett okosabb.* — Nálunk is, mint csaknem minden városban hazánkban, kétféle egyenruhás polgárok vannak, u. m. [úgy mint] magyarok és németek.¹⁵⁴ A' reggeli fogyatkozás' látásakor ezt mondák magyar polgáraink: „ez a' német fogyatkozás, délután meg mienk leend, a' magyaroké.” Adja isten, hogy a' millyen lett a' napnak e' várt magyar fogyatkozása, olly fogyatkozása legyen jövődjöje a' magyarnak értelemben, ismeretben és jó akaratban!

Tarczy Lajos.”¹⁵⁵

FORRÁS: TARCZY Lajos: *Pápai napfogyatkozás.* = *Regélő Pesti Divatlap* 1 (1842) 60. sz. (július 28.) 541–542.

30.

1842. augusztus 30.

Tudósítás Zsoldos Ignác jogi tankönyvének megjelenéséről

¹⁵³ TARCZY Lajos: Napfogyatkozás. = *Pesti Hírlap* 2 (1842) 162. sz. (július 21.) 516–517. – A tanulmány az *Értekező* c. rovatban jelent meg, a *Regélő*ben rövidítve, csak a végét közölték. Tarczy értekezésében a fizikaoktatás gyengeségével magyarázta, hogy még a művelt emberek sem tudják, mi a napfogyatkozás, melyet ő műszerekkel mért meg és szakszerűen írt le.

¹⁵⁴ A szabad királyi városokban és a kiváltsággal bíró mezővárosokban – így Pápán is – a polgárjogot szerzett lakosoknak fegyveres szolgálatot is el kellett látniuk, ezért felszerelésükről (egyenruha készítése, fegyver vásárlása) maguknak kellett gondoskodni. A polgárok nyelvileg-etnikailag elkülönültek, más-más alakulatba tartoztak a magyar, illetve a német polgárok.

¹⁵⁵ TARCZY LAJOS (Hetény, 1807. december 6. – Bécs, 1881. március 20.) író, természettudós, 1833-tól a pápai református kollégium tanára, a „derék Tarczy” Petőfi egyik fő támogatója volt. 1841–1844 között a kollégiumi Képzőtársulat tanár-elnökeként segítette az ifjú tehetségek kibontakozását. VARGA 2014. 1002.

A' mezei rendőrség' főbb szabályai. Az 1840. IX. törvénycikkely' nyomán irta Zsoldos Ignác. Pápa, 1842 16r. 48. l. Ára kötve 4 p. kr.¹⁵⁶ 50 példány kötetlen 2 ft 30 kr.

A' törvény' nem tudása, ezt mondjuk, senkit nem ment ki, ezért olvastatjuk föl, 's nyomatjuk ki időnként az új törvényeket, mellyeket megtartatni, 's mellyeknek megsértését a' sértőnek beszámíttatni kívánjuk. Mind helyes és elegendő mód ez ott, hol a' nép eléggé művelt arra, hogy az új törvényeket olvashassa 's megérthesse, vagy hol a' törvény elég egyszerű a' kihirdetés általi megismertetésre. De *nálunk*, 's különösen e' *rendőrségi törvényeket illetőleg*, lehetetlen meg nem vallanom, hogy sem a' kihirdetés, sem a' kinyomatás célra nem vezetnek. Nekünk e' törvényeket már népiskoláinkban taníttatnunk kell, ha óhajtjuk, hogy a' m.[ezei] rendőrségi kihágások teljes igazzal beszámíthatók legyenek, ha óhajtjuk, hogy e' rendőrségi törvények megtartassanak, ha óhajtjuk, hogy népünkben a' mások' vagyona vagy joga iránti szent érzelem célszerűen fejtsék ki.

Azért ismertető örömmel lepetett meg e' könyvecske' látására, mert csak így tartja lehetőnek, hogy e' fontos törvények igazán a' nép' életébe is átmenjenek. Örömmel lepetett meg, látván, hogy abban a' m.[ezei] rendőrség' főbb szabályai nem pusztán a' törvény' szavaival, hanem mindenütt példákkal világosítatva, adatnak elő. Végre még teljesebb örömmel lepetett meg neveléstani pontból, látván, hogy az nem kérdésekben 's feleletekben van szerkesztve, mint elég ros[s]zul csak nem minden népkönyvünk, hanem a' kérdések, leginkább tanítók' kedvéért a' munka' végére függesztvék, miáltal az értetlen tanulás¹⁵⁷ lehetőleg akadályozva van.

Azért, minden tekintetben igen alkalmas e' könyv arra, hogy minden nemű falusi iskoláink által örömmel fogadtassák, 's az illetők által ennek köztanítása megrendeltessék. Különben is annak ára elég csekély arra, hogy szegény népünk által megszerezethessék, szabályszerű stylje, 's a' nyomtatás' csinosága pedig elég alkalmasok, hogy gyermekeinkre a' tartalom' sajátításán kívül még egyéb oldalról is jótékonyan hassanak. Üdvözet a' derék szerzőnek minden jóktól!

U.

FORRÁS: U.: *Irodalom.* = *Athenaeum* 6 (1842) 26. sz. (augusztus 30.) 204–205.

¹⁵⁶ pengő krajcár

¹⁵⁷ A megértés nélküli tanulás, a „biflázás”.

31.

1842. szeptember 9.

Tudósítás pápai kiadványok megjelenéséről

Literaturai mozgalmak.

Pápan, a' ref. főiskola' bet.[űivel] megjelentek:

1. *Természettan*, írta *Tarczy Lajos*, a' pápai r.[eformátus] főiskolában természeti tudományok' tanára's m.[agyar] acad.[émiai] r.[endes] tag. Második, teljesen újra dolgozott's javított kiadás. Az egész mintegy hat füzetben jö[v]end ki, mindenkinek ára, 40 kr.[ajcár], átvételkor tétetik le, csak az utolsó fizettetik ki előre. Eddig két füzet jelent meg, legnagyobb 8rétben tömötten's igen szépen, szép velinre nyomtatva 1-160 1.[ap] –

2. *A' mezei rendőrség' főbb szabályai*. Az 1840: IX. törvényczik kely' nyomán írta *Zsoldos Ignác*. 16r. 48 lap, fűzve 4 kr. (ismertetését 1.[ásd] az *Ath.[enaeum]* 20. sz.). –

3. *Lelki énekek*, Albertini után. 12r. XX és 435 1.[ap] Ára? Ezen, Mária Dorottya főh[erce]g asszonynak ajánl[o]t[t] énekek, újabb ízlésben, a' költészet' felsőbb kívánalmait is szem előtt tartva, készültek. Sajnáljuk, hogy szerzőt, vagy mint magát szerényen nevezi, fordítót nem ismerjük, hogy nevéhez kapcsolhassuk annyira parlag egyházi költészetünk' nevében köszönetünket lelkes próbatételéért, az egyházi éneket költői ihlettel's nemesebb hangon szólaltatni meg. A' gyönyörű kiállítás (előttünk velin példány van) megfelel a' belső becsnek. –

4. *Halotti énekek*. Készítették és kinyomattak a' helv.[ét] v[allás]t. köv.[ető] dunántúli főtitst.[eletű] egyházkerület' rendelkezéséből, hogy ezekkel a' kebelbeli ref.[ormátus] egyházak halottaik' eltemetésében éljenek. 12r. VIII és 100 1.[ap] Az énekek többek által készítve, nem egyforma becsüek; de az egészen mégis meglátszik az előszóban említett törekvés, azt a' nyelv és ízlés' jelen kívánataival öszhangzásba hozni. Az elég tömötten's közbe iktatott kótákkal nyomtatott könyv' ára kötetlenül nem több mint 18 váltó kr. –

5. *Keresztyén kiskatekhismus*. Készítettett a' helv.[ét] v[allás]t. köv.[ető] túl a' dunai superintendencia' főtitst.[eletű] consistoriuma' rendelkezéséből az alsóbb iskolák' számára *Tóth Ferencz*, a' pápai ref.[ormátus] ekkl.[ézsia] pred.[ikátora] és superintendens által. Nyolczadik kiadás. 8r. 72 1.[ap] kötetlenül 4 kr.

cp.¹⁵⁸ Szerző két részre osztja kátéját. az elsőben a' keresztyén hittudományt, a' másodikban a' ker.[ersztyén] erkölcstudományt adja elő.

FORRÁS: S. F. [Schedel Ferenc]: *Literaturai mozgalmak. Pápán...* = *Athenaeum* 6 (1842) 30. sz. (szeptember 9.) 237-239.

32.

1842. szeptember 14., 21.

**Élménybeszámoló a pesti iparműkiállításon és a pápai kőedénygyárban
tett látogatásról**

Egy pillantat a' pápai kőedénygyárra. [I.]

Nem kis meglepetés volt rám nézve, midőn itt, Pesten, múlt hó 23. délután egy rég óta nem látott barátommal találkoztam, ki is viszont üdvözlések után jelenté, hogy a' honi műipar kiállításra megy, ott szinte némelly cikket beadandó. Ez újság gyanánt csengett fülembe, 's vele együtt oda sietek. A' mint a' fölvételi szobába mentünk 's onnan a' kiállító terembe, meg voltam lepetve azon látványoktul, mellyek magyar hazánk a' gyár és közművek előteremtés-beni haladását olly élénken tükrözik; részletesen megvizsgálgattam a' kiállított műveket, 's részrehajlatlanul jelenthetem a' részrehajlatlan világnép előtt, hogy azon művek mint honunk teremtményi, 's még azon külhoni gyár- és kézművekkel is versenyezhetnek, mellyek minden hírlap által, sőt még tudományos könyvek által is hirdettetnek a' divat világának; és tán kevésbbé is mutathatnak háttért egyik a' másikának, csak hogy a' külhoni gyártmány már hírbe jött, mint jó ügyvéd, és míg a' közvéleményben honi gyárműveink becse is helyre nem áll, addig mindig csak a' külhoniért vágyódik divat-éhező kedélyünk. —

A' látott gyárművek közül azonban különösen magokra vonták figyelme-met a' pápai kő-edénygyárbeli cikkek, erről kívánok bővebb észrevételt tenni. Ezen gyár ugyanis, mint tudjuk és sajnosan kell tapasztalnunk, ez előtt néhány évvel egy a' gyár fogalmához nem is értő tulajdonos kezén veszteglett¹⁵⁹, a' ki csak edényt és sokat kívánt gerencseltetni, mitsem ügyelvén annak kellett jó-ságára; — kívánata teljesült ugyan, de maga sem gyanítá, mikor annak ro[s]sz

¹⁵⁸ krajcár konvensionalis pénzben, vagyis pengő krajcárban; 60 pengőkrajcár tett ki egy pengőforintot.

¹⁵⁹ Winter Mátyás gyártulajdonos 1834-ben, özvegye, Könczöl Klára 1839. július 6-án, 66 évesen hunyt el. Mayer György 1839 elején vásárolta meg a gyárat. MIHALIK 1965. 224.

oldalát egy, tán nemzeti nyelvünkön legelőször napfényt pillantott „Természet-tan” a’ világnak kikürtölni el nem mulasztá, róla az I. kötet 57. lapja derekán az utolsó előtti pontban így nyilatkozván:¹⁶⁰ az angol és bécsi kőedények leghíresebbek; a’ pápai úgynevezett kőedény nem egyéb fajansznál, mely ép[p]en ezért a’ meleg hirtelen változatira¹⁶¹ megrepedez, máza lepattog ’stb. Hogy az angol és bécsi kőedények leghíresebbek, azt kereken senki nem tagadja; de hogy legjobbak is, az a’ hírességből, vakon — minthogy a’ hír is különféle — nem következtethető; de ám legyenek leghíresebbek és legjobbak is: de bezzeg azoknak megszerezhetése is híresebb erszénytöltelekben kerül ám, mint millyennel honunk majd minden rendű lakói vannak ellátva; azért hát csak ne szégyeneljünk pápai kőedényről is — ámbár az legkevésbé sem híres — enni; mert valójában arról is igen jó ízűen elköltjük ételünket, csak az, és egészség híjával ne kü[s]zkdjünk, és úgy majd erszényünk is telibb marad, mintha mindig csak angolra és bécsire vágyunk.

Azt pedig, hogy a’ pápai kőedényt a’ főbbi munka kiadója elég szorgos volt vegytani udvariasságával kigúnyolni, csak onnan gyanítom származni, hogy a’ gyár jólelkű és fáradhatlan birtokosa, családos atya lévén a’ tiszta haszon vagyis inkább nyereség gyermekeire is elkelt ’stb. ’s szerző urat gyáranak szülöttjeiből egy nyalábbal megajándékozni elmulasztá, ezt már „elmulasztani” egy eh[h]ez jól értő zsidó gyáros — köztünk legyen mondva — tízparancsolat elleni véteknek tartaná, mint erre legközelebb az Ungar német lapban a’ herendi gyáros¹⁶² által egy jeles példát olvashattunk, — a’ ki még azért is ajándékozott, hogy az ő gyára készítményét a’ középső asztalra, mint legelsőt állítsák. — De semmitsem tesz ez, ez igen jó fogás, veszik ennek hasznát az illy gyárosak¹⁶³, mert a’ tódulás kiáltószava által csak az ő áruikhoz vonzódik a’ csábítható nép, és azokét, nem is gyanítva csalatást, két áron¹⁶⁴ is megveszik; és ennek következtében az illyen megajándékozást elmulasztó gyárosok, a’ vevők tódulási hiánya miatt küszöbeik előtt szorgalmuk jutalmául, csak a’ zsidók átkát látják zöldelleni. J. F.

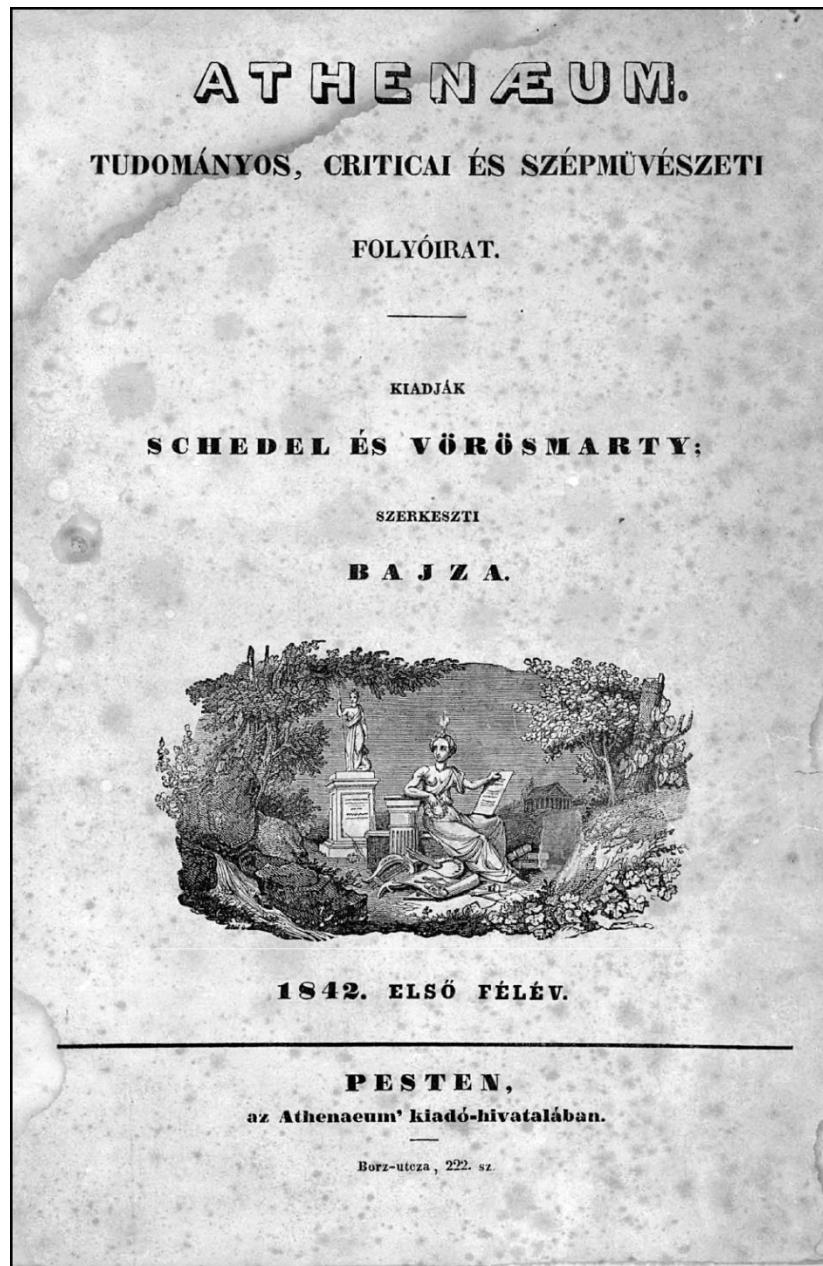
¹⁶⁰ TARCZY Lajos: Természet-tan. Pápa, 1838. 57. A „Kőedény” címszó alatt a vonatkozó rész: „Az Angol ’s bécsi kőedények leghíresebbek; a’ pápai úgy nevezett kőedény nem egyéb fajansznál, mely épen ezért a’ meleg hirtelen változataira megrepedez, máza lepattog, stb.”

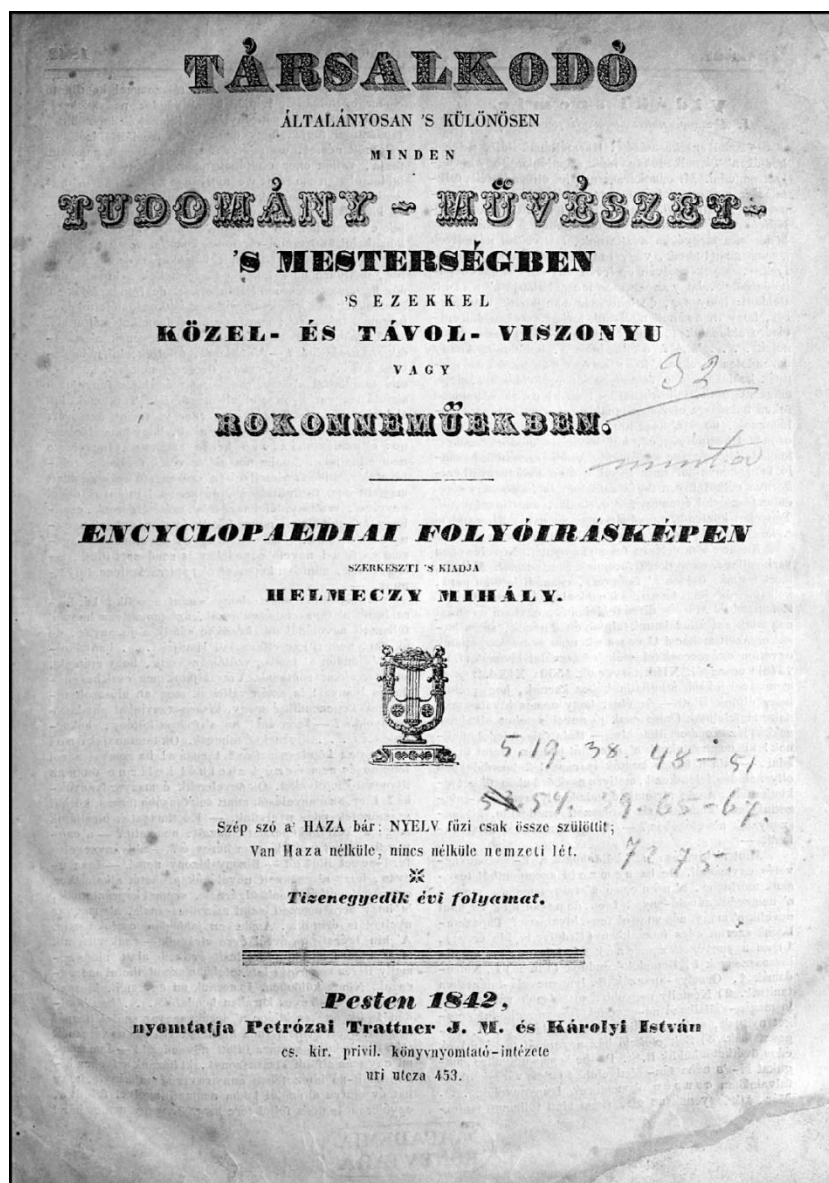
¹⁶¹ értsd: változásaira

¹⁶² FISCHER MÓR (1799–1900) herendi porcelángyárosra, annak korrumpáló magatartására utal.

¹⁶³ értsd: gyárosok

¹⁶⁴ értsd: kétszeres áron

[II.]

Legyen bár úgy, hogy a' külhoni gyártványok¹⁶⁵ — melyek eléggé be vannak vésve a' divat-táblába — leghíresbek és legjobbak is, mint már fön[n]ebb kimondottam: de csakugyan szégyenünkre válnék azt mondanunk, hogy honi gyáraink ollyat és ah[h]oz közelítőleg hasonlót nem tudnak előteremteni, csak hogy nem kell minden kihíresztelést annyira szívünkre venni, hogy még erszé-nyünk állagát is azért vakon feláldozzuk; nem különben szégyenünkre válnék azt is meg nem ismernünk, és más mindenkivel megismertetni nem töreked-nünk nem tartván azokkal, kik azt mondják „αυτος εφα”¹⁶⁶ hogy jelennen már, nemcsak a' külhoni gyár- és kézművek jók és híresek, de még a' közvélemény-ben annyira megrótt pápai kőedény is, mióta az I. G. Máyer¹⁶⁷ tulajdonos által gyártatik, a' köztetszésre méltán érdemes, a' külföldi és belhoni akármelly gyár szülöttjével daczoló erősségü, jól égetett, mázolt, festett és a' tökéletessé- get mindenben megközelítő; és így nem fajansz, mint ezt az idéztem könyv kiadója állítani elég kegyes. — Hogy ha pedig, erszényünk érdekét veszszük an-nak megszerezhetésénél tekintetbe, azok lényegesen olcsóbbak is mint akármelly más bel- vagy külhoni gyárok készítményi¹⁶⁸. — Nem kell hát csak mindenben a' belhonit megvetve gyaláznunk, ha legalább azt nem akarjuk is megszerezni, vagy a' megszerzésre érdemtelennek tartjuk is — hisz a' jó szülő elég kevés — legro[s]szabb gyermekét is legjobbnak tartani. —

Azonban egy év tűnt már le, mióta a' pápai kőedénygyár, nemcsak kő- de porcellánedényeket is teremt elő, mit a' iparműkiállításnál is láthattunk. Ezen itt látható porcellán reményilem, nem sokkal érdemel kevesebb figyelmet, mint bármelly egyéb, vagy mint a' herendi gyáros, ovál tála, mellyel, mintegy jó erő által varázsolhatónak hirdet az *U n g a r* lap. — Nem tekintve azt, hogy a' többször említett Máyer úr, számtalan, éhség által nyomorúnak ad, több rendbeli dolgoztató műhelyében foglalkozást, és ez által a' különben henye ke-zeket munkára serkenti, azoknak fáradságát keresztyénileg fizetvén: méltá-nyolni kell és illik is ennek a' külföldi gyártásokkal versenyző és a' köztetszést megnyerni vágyó törekvését, annyival is inkább, minthogy ezen, az egyesek

¹⁶⁵ értsd: gyártmányok

¹⁶⁶ Autosz efa (autos epha), görög szólás, a. m. „ő maga mondta”.

¹⁶⁷ J. G. Máyer = Johann Georg Mayer, magyarosan: Mayer György János

¹⁶⁸ értsd: készítményei

életére irányzó jótékony hatásán kívül, még országunk számosabb fővárosiban létező raktáraiba eszközlött szállításai által, a kereskedés virágzására nem csekély befolyást gyakorol, úgy hogy ezen annyi felé tartott raktárai már magok czáfolják azon ellene harczoló ro[s]sz véleményyt, hogy edényei ro[s]szak, holott az ország egyik részétől a' másikig mindenfelé eléggé használják a' pápai kő- és porcellán-edényt, és minden rendű háznál; úgy hát a' ki azt fajansznak keresztelte sem szégyenelheti használni, mit meg is tesz.

De még egy érdemes megjegyzésre szolgáltat ezen pápai kő- és porcellán-edény-gyár tulajdonosa, alkalmat, azon találmányával, miszerint ő, gyárában egyszersmind tökéletes, jól égetett meszet teremt elő. — Legszebb és gyanúmentes példa; ajánlható a' megnézésre az Pápán keresztül utazóknak, annál is inkább, minthogy ép[p]en mellette kell elmenni a' város nyugati vég részén. Ezen mészégetésnél nélküli ő azon fát, melyet egyébkint¹⁶⁹ arra, hogy jó meszet kapjon, fordítania kellene, úgy t.[udni] i.[illik,] hogy azon kemenczéjébe, hol a' mázat égeti, a' mellett hogy a' máz-tömegnek elég hely marad egyszersmind mészkövet is rakat és azt, ugyanazon fűtéssel, mivel a' mázat használhatóvá égeti, tökéletes jól égetett mészsze varázsolja: mondom legszebb példája a' takarékoságnak, mert a' fa úgy is drága, de meg legalább elkerülheti a' mészvásáros az ugodi es kapi köves meszet drága pénzért megvenni, ha pápai meszet vesz. A' hihetetlen Tamásoknak, utasításul adom, hogy nézzék meg azt azon építésnél, melyet Máyer úr, reményilem onnan elutazásom óta már szerencsésen bevégeztetett; ott meglátják, hogy nem kisuj[j]ombul szoptam az írtakat ez érdemben is, hanem saját tapasztalásomból, és akkor elmondhatják: boldogak a' kik látnak és hisznek, de még boldogabbak a' kik nem látnak és még is hisznek. J. F.

FORRÁS: J. F. [= Józsa Ferenc¹⁷⁰]: *Egy pillanat a' pápai kőedénygyárra.* = *Társalkodó* 11 (1842) 74. sz. (szeptember 14.) 295–296., 76. sz. (szeptember 21.) 303.

33.

1842. szeptember 15.

Tudósítás a zeneiskolai tanító megválasztásáról

¹⁶⁹ értsd: egyébként

¹⁷⁰ Csikszentkirályi Józsa (Józsa) Ferenc pesti ügyvéd, újságíró, lapszerkesztő volt. 1842-ben a *Regélő* Pesti Divatlapba is dolgozott, 1848-ban a rövid életű *Közügyvéd* c. néplapot szerkesztette. SZINNYEI V. 1897. 641.

Pápa, őszelő 4. Magános körökben s egyesek ép agyában rejlik azon eszme, melly napfényre jöven, ha a társaságtól el fogadtatik, arról gondosan ápoltatik, milliókra löveli jótékony áldását s a jelenben észrevehetetlenül termő kis bimbó rövid évek után csakhamar édes gyümölcsöt hozó óriás növényt képez. Így vala Pápán, némelly polgárok a korszellemmel párosult művelődés magos¹⁷¹ lépcsőjétől maradni nem akarván, a város javát melegen tápláló keblekben a zeneiskola hiányát mélyen érezvén, annak mi módon leendő alakítását tervezgetik, míg H.[ajdu] G.[ábor] a városi tanácshoz e tárgyban folyamodást nyújt, attól elfogadtatik, rögtön számos aláírók teremnek, hangászati gyűlés határoztatik, hol elnök, felügyelő, titoknok, 12 tagú választmány, pénztárnok, levéltárnok, bejelentő választatnak, alapszabályok alkottatnak, gr. Esterházy Károly¹⁷² ő mlga [méltósága], Pápának földesura, mint a szépnek, üdvösnek mindenkori pártolója, pártfogónak megkéretik, ez nagylelkű ajánlatival elfogadja, gyűlést tart, hol a hangász-iskola minél előbbi létesülhetésére czélszerű intézkedések tételnek, Kisasszony-hava¹⁷³ 24 én hangászati tanító választatván, e napon a polgári casinóban örömlakoma tartatott, hol királyunk Ő Felsége egészségéért¹⁷⁴, kinek dicső országlása alatt békés haladással karöltve jár a fejlődésünk üdvös anygala, úgy a pártfogóért s többekért poharak ürítették, s a hangász iskola f.[olyó] e.[sztendő] őszutó¹⁷⁵ ijén megnyíttatni határoztatott.

Szabadalmas Pápa városa ennél üdvösebbet jelenleg létre nem hozhatott volna, mert az alsóbb osztályúaknak is, kik egyébiránt tehetetlenek, pedig sokszor az alacson[y] kunyhóban rejlik a nagy tetteket művelő ész, mező nyílik a művészet ez ágabani művelődésre, sokaknak jeles tehetsége, mi egyébkint temetve volna, paragon nem marad. Óhajtható, hogy ez intézet idővel a mostaninál biztosabb alapra rakassék, nehogy szalmatűzkint ellobbanván, ismét hamar az örök enyészet áldozatjává legyen.

M.....y J....z.

FORRÁS: Pápa, őszelő 4. = *Hirnök* 6 (1842) 73. sz. (szeptember 15.) [2.]

¹⁷¹ értsd: magas

¹⁷² GRÓF ESTERHÁZY KÁROLY (1799–1856) Pápa liberális gondolkodású földesura minden, a város fejlődését szolgáló kezdeményezést buzgón támogatott. Vö. HUDI 1995. 26–27.

¹⁷³ Kisasszony hava = nyárutó hava = augusztus

¹⁷⁴ helyesen: egészségéért

¹⁷⁵ Őszutó hava = Szent András hava = november

34.

1842. szeptember 21.

Tudósítás a pápai zeneiskolai tanító megválasztásáról

Veszprémből. Pápán zeneiskola keletkezett, mellynek pártfogója Pápának földesura gr. *Eszterházy Kár.*[oly]; a kormány elnök, fölügyelő, titoknok és 12 választm.[ányi] tagból áll. Aug. 24-én hangászati tanító választatott. H...k.¹⁷⁶

FORRÁS: *Veszprémből.* = *Nemzeti Ujság* 37 (1842) 76. sz. (szeptember 21.) 203.

35.

1842. szeptember 29.

A pápai halottaskönyv ismertetése

*Halotti énekek. Készítették és kinyomattak a' helvécziai vallástételt követő dunántúli főtiszteletű egyházkerület rendelkezéséből, hogy ezekkel a' kebelebeli reformált egyházak hatottaik' eltemetésében éljenek. Ára kötetlen 18 krajczár v. cz.*¹⁷⁷ Pápán a' ref. főiskola' betűivel, 1842. VII. 100 lap. — Ki a' magyar reformátusok' eddigi halottas könyveit („Temetési Énekek” című erdélyi halottas könyvet ide nem értvén) ismeri: méltányolni fogja a' dunántúli egyházkerület' azon rendelkezését, melly szerint új, 's a' nyelv' hatalmas haladásának, az ízlés' terjedésének 's a' tisztult értelem' kívánatinak megfelelő halottas könyvet készít[t]etni's kiadatni parancsolt. Nem csak nyelve hibás azon régi halottas könyvnek, hanem a' mi fő baj, énekei annyira prósaiak, hogy ne mondjam esetlenek, hogy közöttök egy pár költői emelkedéssel 's ihletettséggel írott hymnust alig találhatni.

Ez előttünk fekvő könyvben csinos 's csaknem hibátlan nyelven, gondos ízléssel 's mély érzelemmel írt énekeket találunk, különösen 12, 13, 19, 26, 33, 37, 45, 46, 49, 55, 62, 78, 86. szám alattiak olyanok, hogy létező legjobb hymnusaink közé méltán sorolhatók. Kár, hogy ezek' szerzőinek nevei, csak a' superintendencia¹⁷⁸ levéltárába (mint az élőbeszédben mondva van) tétetni rendeltettek, 's itt az előszóban megnevezve nincsenek.¹⁷⁹

¹⁷⁶ Hirnök. – Utalás arra, hogy a híreket a Hirnök szeptember 15-i számából vették át.

¹⁷⁷ váltó cédulában

¹⁷⁸ superintendencia (latin) = egyházkerület

¹⁷⁹ A mérsékeltén újítónak tartott halottaskönyv keletkezéséről, szerzőiről: CSOMASZ TÓTH 1984. 3–16.

Az eseteket illetőleg, melyekre készít[t]ettek az énekek, e' munka' tartalma elég dúzs¹⁸⁰. Vannak ebben: csecsemő, gyermekek, ifjak, közép idejűek, öregek, egyházi főigazgató, lélekpásztor, iskolai tanító, hasznos tisztviselő, iskolás gyermek, ifjú házások, szülésben kimúlt anya, több árvái magok után hagyott szülők, kis gyermekével együtt kimúlt anya, kettős halottak, himlő vagy más ragadó nyavalyában kimúltak, idegen utazók felett, a' holt test' kivitelek az úton, végre a' sírnál mondandó énekek. Kár, hogy ezeknek csak egyes mutató táblája van, melly az egyes énekek' kezdő betűjétől vett *abc*-e rendben utasít azon lapokra, mellyeken azok megtalálhatók. Véleményem szerint még ennél szükségesebb volna egy másik tábla, melly az esetek' különbféleségét, 's az azokra irt énekek' helyét mutatná ki.

Van egy nevezetes új oldala e' halottas könyvnek, melly nép' számára írt énekes könyveinkben első, úgy szólva utat törő példa hazánkban, 's ez abból áll, hogy az egyes énekek' melódiái nem azon régi tökéletlen Marótféle, hanem zenészeti kóttakkal vagynak nyomtatva. Miután a' dunántúli egyházkerület' főiskolájában létező iskola-mesteri seminariumban e' zenészeti kólák már több évek óta tanít[t]atnak: ez állal e' kóttáknak az egész egyházkerület' iskoláival megismertetése könnyen lehető; ezért a' főtiszt.[eletű] egyházkerület' ezen javítása méltánylást, és az illetők' részéről követést érdemel. — A' papiros fehér, a' nyomtatás csinos.

Leheletlen, hogy meg ne nevezzem itt azon nagy férfiút, kinek egyházi, iskolai, irodalmi tekintetben tett számos érdemei közönségesen elismervék, főtiszt.[eletű] superintendens *Tóth Ferencz* urat, mint olyant, kinek köszönheti lételet e' szóban levő halottas könyv is. Ő az, ki e' tárgyat az egyházkerületi közgyűlésen indítványozta, ő az, ki ez énekek' írására az egyházkerület' keblében levő, költői tehetséggel bíró t.[isztelt] cz.[imzett] urakat felszólította; ő az, ki a' bejött munkák' fáradságos szerkesztését önként vitte, 's az egészet egy becses előbeszéddel megajándékozta, mellyben minden a' reformatiótól fogva készített magyar halottas könyveinknek történeti lehozása foglaltatik.

Újfalvy.

FORRÁS: *Újfalvy: Könyvismertetések. = Protestáns Egyházi és Iskolai Lap 1 (1842) 26. sz. (szeptember 29.) 312–313.*

¹⁸⁰ értsd: dúz

36.
1842. október 1.
Tudósítás a pápai posztógyárról

Pápán is van posztógyár.

Juliánna napkor lesz két éve hogy a' pápai posztógyár felépült 's ugyanakkor fölszenteltetett. Ezen ünnepély összevarázsolta ezen gyártulajdonos emberszerető családjának egyenes és oldal-rokonit¹⁸¹, de annál több tanuló ifjat, kik harsogó „éljen a' gyár-tulajdonos“! kiáltások közt üritették felváltva a' pezsgős billikomokat. —

A' rákövetkezett héten a' posztógyárhoz kívántató minden készület t.[udni] i.[illik] gyapottépő hengeres mozgonyok, fonógépek, matolák¹⁸² és szövő-székek beállítottak, mi alatt a' festőház is elkészülvén, egy ah[h]oz jól értő festész által tervezve, mind a' festés mind a' gyártás elkezdetett. Most már mindennap élénkebb és virágzóbb ezen posztógyár, mert újólág megint egy hijánya pótoltatott, egy nyíró-gépely újon[n]an történt beállításával, melly sokkal szaporább és tisztább fényű nyírást eszközöl és csak egy ah[h]oz betanított egyed vezetése mellett. —

Mindezekre mondhatná valaki, hát mi oka, hogy J. G. Mayer ezen két rendbeli gyárait csak a' homály fedí? Erre könnyedén csak azt válaszolnám: azért földi homály, mivel ezen gyárak tulajdonosa tolakodólag magát ajánlatni és hírlapokru hírlapokra híreszteltetni nem akarja, a' miért az ő munkás hatása a' műipar világában csak a' figyelmet kevésbbé magokra vonók osztályához vonult hátra, és hihető ennek gyárai is kibarkulnának a' homályból, ha nekik mint a' P.[esti] H.[írlap] 174. számú vezér-cikkje¹⁸³ mondja, a' hol így sóhajt fel: „Istenem! minő lökést adhatna a' honi műiparnak, ha csak két-három száz hölgy határozná is magát olyanra, mint Tolna 139 férfia.” — a' honi műipar ügyét szívükön hordozó egyedek erős elhatározása által egy hatalmas lökés adatnék, és ha mindenben csak a' honit pártolva ezen posztó-gyár művét

¹⁸¹ értsd: rokonait

¹⁸² értsd: motollák

¹⁸³ [Kossuth Lajos:] Vezércikk. (Iparműkiállítás.) = Pesti Hírlap 2 (1842) 174. sz. (szeptember 1.) 621–622. – Józsa hibásan idézte a 621. oldali szövegrészt, javítottuk. Kossuth iparpártoló mozgalmának hatására a Pápai Kaszinó is alapított honi ipart pártoló egyesületet. 1844-ben Pápán Bermüller [József] fűszerkereskedő volt az országos Iparegyesület képviselője és ügyvezetője, ő szedte be a tagdíjakat. Csanády [Ferenc]: Iparegyesület. = Pesti Hírlap 13 (1844) 64. sz. (augusztus 11.) 258–259.

öltönyökül viselni nem pirulnánk, akkor bizonyára egy évtized alatt nemcsak hogy az iparműkiállítási teremben egypár nap alatt 1200 személynél több néző varázsoltatnék¹⁸⁴, de bizonyára ezen gyárnak virágzása is a' mostaninál sokkal élénkebben terjedne. Józsa F.

FORRÁS: Józsa F.: *Pápán is van posztógyár.* = *Társalkodó* 11 (1842) 79. sz. (október 1.) 316.

37.

1842. október 6.

**Tóth Ferenc dunántúli református püspök kiskatekizmusának
könyvismertetése**

Keresztyén kis katekismus. Készítetett a' helvécziai vallástételt követő túl a dunai superintendensia főtit. consistoriuma' rendelkezéséből az alsóbb iskolák' számára. Tóth Ferencz' a' pápai reformált ekklezsia prédikátora és superintendens által. Nyolczadik kiadás. Az ára kötetlen 4 kr. ezüstben. Pápán, a' ref. főiskola' betűivel, 1842. 72 lap.

Sokkal inkább el van terjedve az egész hazában e' katekismus, mint hogy ennek részletes ismertetésébe bocsátkozni szükségesnek találnám. Elég legyen most csak annyit említenem, hogy ennek szerzője igen le bírt szállni a' gyermekekhez e' munkában, mellyet azoknak számára írt volt. Ha a' főtit. [eletű] szerző úr e' munka' 9-ik kiadásában e' kérdéses és feleletes methodust oda változtatná, hogy a' tartalom azon rendben, formában 's szavakban, mellyekben most van, de minden kérdés nélkül egyes §§-okban adatnék elő; a' kérdések pedig a' munka' végén leginkább a' tanítók' számára állnának: akkor ref. [ormátus] meggyőződése szerint ezen kis katekismus nem csak egy lenne gyermekeink' kezébe adni szokott legjobb kézikönyveink között, hanem még a' művelt Németország' illynemű legjobb kézikönyveivel is bátran versenyt futathatna. Én minden kérdéses és feleletes könyvet, annyiban czélszerűlennék találok, hogy e' methodus az értelem nélküli tanulást igen könnyen lehetővé teszi. Lehet, hogy véleményem helytelen, 's én csalódom: annyi azonban bizonyos, hogy Németország is könyveiben e' katekhetica formát már nagy részben oda hagyta.

¹⁸⁴ Kossuth írta vezércikkében, hogy az elmúlt vasárnap (azaz 1842. augusztus 28-án) 1200 fő látogatta meg az iparműkiállítást.

— Még egyet. Az Óramutató' szelleműzs szerzője e' szóban levő kis kátét bizonyosan nem ismeri: mert ha ismerné, nem szólna olly ros[s]zalólag gyermekeink' keze közt levő vallásos könyveinkről, 's nem mondaná, hogy azokban csak dogmák tanít[at]nak, életbe vágó viszonyainkról szó sem tétetvén.

E' kátében az 51-dik laptól kezdve végig mind illy életre vitető erkölcsi kötelességek a' legnagyobb részletességben, egyszerűségben adatvák. Van itt szó a' haza, királyi felség, tisztviselők, bírák, jobbágyok, katonák' 'stb. jogairól 's kötelességeiről is, mellyek igenis életbe vágók. – Papirosa szép és jó, a' nyomtatás correct.

Újfalvy.

FORRÁS: Könyvismertetések. = *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* 1 (1842) 27. sz. (október 6.) 328.

38.

1842. október 20.

Tudósítás az egyházkerületi közgyűlésről

Utó-közlemények a' dunántúli helv. hitv. egyházkerület' közgyűléséből.

Jelen közleményeket, mellyek az egyházkerület' későbbben körlesztett¹⁸⁵ jegyzőkönyvéből jöttek tudomásomra, mivel betegeskedésem miatt két-három hónapot a' pesti vízgyógyintézetben kellett töltenem, csak most van szerencsém a' tisztelt olvasó közönséggel ismertetni. (...)

3.) A' Pápan létező ref.[ormátus] főiskola, egy oktatói székkal gyarapodott. Miután ugyan is *Kazay Gábor* és neje *Oroszy Julianna*¹⁸⁶ buzgó hajlamú alapítók, a' bölcsészeti szék után, a' szentírás' magyarázására is oktatói széket állítottak, 's már az alapítvány a' főiskola' részére gyümölcsöz: ezelőtt egy-két évvel kinevezett 's külföldről kiküldetett, jelenleg dadi lelkész *Liszka*

¹⁸⁵ értsd: körlevélben közzétett

¹⁸⁶ KAZAY GÁBOR (1763–1840) és felesége, Oroszy Julianna tótvezsényi birtokosok voltak, a főiskolát számos formában támogatták. Festett arcképeket a főiskola nagytermében 1840. október 28-án ünnepélyesen helyezték el. Az avatóbeszédet Széki Albert főiskolai igazgató tartotta. SZÉKI ALBERT: Beszéd. = *Társalkodó* 9 (1840) 104. sz. (december 30.) 413.

József¹⁸⁷ úr felszólítatni rendeltetett, hogy eddigi oktató Széki Béla¹⁸⁸ úrral, az egyházkerületi befolyás mellett osszák el tanítványaikat. —

4.) A' veszprémi egyházmegye' gyűlésén nyilvánosság indítványoztatván, e' tisztelet megye az indítvány[o]zót, indítványával együtt, egyházkerületi tanácsra feladván¹⁸⁹, határozatott: „megnyitva tartassék mindenkinek az egyházmegyei gyűlés, senkit onnan ki nem zárva, olly feltétellel¹⁹⁰ azonban, hogy a' kormányzási dolgokban felvilágosító- 's javaslólag szólhat, 's véleményét írásban is adhatja akárki, a' közpénztárt illetőkbe tetteleg is, csak hogy minden illedelemmel befolyhat, sőt a' törvényszéki tárgyaláskor is jelen lehet; de valamint a' törvényesen választott kormánytagokéval egyensúlyban álló 's elhatározó szavazatot nem igényelhet, úgy a' kormánytagok' előkészítő magános tanácskozásaiukban ítélethozáskor jelen nem lehet, — egyébiránt a feladatott indítványozó' szavai sértőknek találtattak. (...)

Végül megemlítem n.[agy] t.[iszteletű] Márton Gábor esperes¹⁹¹ úrnak, míg ezüstre emelhetné, 300 v.[áltó] forint¹⁹² alapítványát, hittant hallgató ifjúnak, — az alapítvány Pápához van kötve, mivel iskoláit itt végezte, 's ezen iskolából ő lett legelőször pappá. Éljen! — Ifj. Vári-Szabó.

¹⁸⁷ LISZKAY JÓZSEF (Balatonkisszőlős, 1809. október 18. – Budapest, 1888. május 13.) lelkész, Liszkay János lelkész fia, Tóth Ferenc püspök veje és gyűjteményének örököse. Pápán, Bécsben és Berlinben tanult. 1838-tól a pápai teológiai akadémián az exegetikai tanszék ideiglenes, 1843–1848 között rendes tanára. 1848–1855 között Pápán, 1855–1873 között Győrben, 1873–1877 között ismét Pápán lelkész. Ezt követően nyugalomba vonult és Budapesten élt rokonainál. A pápai főiskolát alapítványokkal támogatta. Megírta a győri református egyház történetét, Tóth Ferenc püspök életrajzát, rendezte a pápai egyházközség levéltárát. SZINNYEI VII. 1900. 1303–1306.

¹⁸⁸ SZÉKI BÉLA (Kölked, 1814. augusztus 29. – 1871. november 21.) református lelkész, Széki Pál lelkész fia. Pápán szerzett lelkészi oklevelet, egyházkerületi támogatással tanult külföldön, hazatérése után Pápán főiskolai hittanárrá választották. Lelkész lett Csokonyán (1852–1859), Pápán (1859–1871). A belsősomogyi, majd 1859-ben pápai egyházmegye esperesnek, az egyházkerület főjegyzőnek választotta. Alkalmi egyházi beszédei nyomtatásban is megjelentek. 1867-ben egy kötetben kiadta a komjáti kánonokat és a dunántúli egyházkerület szabályrendeleteit. Első feleségétől Kimiti Juliánától (1826–1860) született első fia, Elemér (Pápa, 1850. december 27.) szintén a lelkészi pályát választotta, 1893-tól Csokonyán szolgált. Másodszülött fiúk, Aladár (Csokonya, 1854. április 14.) szintén lelkész lett. 1871-ben 58 éves korában, agyszélhűdésben hunyt el, felesége, Ujlaki Teréz és hat gyermeke gyászolta. Gyászír. = Protestáns Egyházi és Iskolai lap 14 (1871) 49. sz. (december 3.) 1558., SZINNYEI XIII. 1909. 616–619., KRÁNITZ 2012. 200., 255.

¹⁸⁹ értsd: feljelentette; az indítványozó a tudósító, Vári Szabó Sámuel volt

¹⁹⁰ értsd: feltétellel

¹⁹¹ MÁRTON GÁBOR (1775–1848) Pápán tanult, Csurgón tanárkodott, 1810-től köveskáli (Zala vm.) református prédikátorként szolgált. 1841–1848 között a Veszprémi Református Egyházmegye esperesi tisztségét is betöltötte. SZINNYEI VIII. 1902. 729–730. ZOVÁNYI 1977. 688.

¹⁹² 300 váltóforint alaptőkének számított, ennek 6%-os évi kamatát (18 váltóforintot) tudták évente kiosztani az arra érdemes tanulónak. Egy ezüstforint (= 60 ezüstkrajcár) 2,5 váltóforintot ért.

FORRÁS: Ifj. Vári-Szabó [Sámuel]: *Utó-közlemények a' dunántúli helv. hitv. egyházkerület' közgyűléséből.* = *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* 1 (1842) 29. sz. (október 20.) 347–348.

39.

1842. december 1.

Beszámoló a pápai főiskola helyzetéről

Paedagogiai levelek.

A' Pápai főiskola.

Pápa, aug. 25. 1842.

Több ízben szólítottál fel már, barátom, hogy téged a' némethoni nép-gymnasialis és akadémiai iskolák' állapotja felől értesítenélek: de a' felelettel mindeddig adós maradtam; 's most is nem külföldi, hanem némelly honi iskolák' ismertetését tűztem célomul. Mentségemet, okaimat, halld röviden.

Midőn te tudakozódásaid' főbb rugójául azt teszed, hogy a' külföldi iskola-ügyet igen kevésbé ismerjük: akkor én a' honira nézve „*épen nem-et*” mondok, 's kérdem: mellyiknek kell elsőbbséggel bírni? Ha amazok felől valamit tudni akarunk: könyv- és programmozón elégítheti ki újságvágyunkat; ezeknek állapotja ellenben teljesen homályban van, 's mint a' János pap' országabeli tündér várakról mondhatni, csak mesés hírekben hallhatunk némi töredékes tudósításokat. Aztán, légy meggyőződve barátom, hogy ha a' külföldi iskolák' tanítási-módszerén okulni mulhatatlan szükségünk van is: azoknak egyébiránti szelleme ép[p]en nem nekünk való. Nemzeti jellem, hivattatás, constitutio 's egyéb effélék mindenhol más más nemű intézkedést kívánnak az iskolák' elrendezésében; egyedül a' nevelés' elméleti oldala — a' lélek' kifejlődési természetéből folyó paedagogiai szabályok — tekintethetnek közönséges erejűeknek. Ezért van, hogy például Franczthonban¹⁹³, mindenkor módosítás történt a' nevelési rendszeren is, midőn az igazgatás' formája változott. E' mellett ros[s]z gazda az, ki szomszédjának naplójából akar számot vetni magával; ki, mielőtt saját állását elegendőleg ismerné: gyökeres reformról mer álmadozni¹⁹⁴; pedig köztünk maradt szó legyen, mi ép[p]en illy ros[s]z gazdához hasonlítunk.

¹⁹³ értsd: Franciaországban

¹⁹⁴ értsd: álmadozni

Ha vádam terhesnek tetszik előtted: mutass nekem, bármi tökéletlen előterjesztést a' következőkről: „mennyi iskolába járható ifjaink' száma? hányan gyakorolják vagy nem — azok közül az iskolát? évenként hányan lépnek iskolába be — abból ki? minő készüllettel? melyik pályára? 's t.[öbbi] effélék. Továbbá, iskoláinkban minő tudományok? mekkora terjedelemben tanítatnak? azok minő viszonyban állanak életbéli szükségünkhez? mit lehet várni a' tanítóktól mostani képeztetésök, választások, hivatatási körükhöz képest? 'stb.”

Barátom! ha iskoláinkat ezen — 's más hasonló szempontokból kezded vizsgálgatni: minden külföldön meríthető tapasztalás nélkül is egyszerre szemedbe tűnnek hiányai. Reményilem azonban, szavaimat nem fogod a' külföld' felettünk érdemeinek kisebbitésére magyarázni, hanem inkább alattok csak ennyit értesz: „ha nevelési rendszerünket tökéletesíteni akarjuk: előbb ismernünk kell annak hiányait, hogy aztán — mások' jó példáját is tekintetbe véve — ott is úgy orvoslhassunk, mint korunk' és nemzetünk' szükségeivel leginkább megegyezik.”

E' tekintetből óhajtható, hogy nevelő-intézeteink általam vizsgálat alá vetessenek¹⁹⁵, mint ez Némethonban már rég, a' franczoknál¹⁹⁶ legközelebb történt; de a' mire mi nehezen számolhatunk mindaddig, míg statusunk¹⁹⁷ a' nevelés' ügyét magáénak nem ismerendi. Én ez úttal pápai főiskolánkat törekedem veled ismertetni; hosszadalmas levelem' olvasására szedd össze türelmedet.

1.) Az *iskola' épülete*. E' tárgyról inkább hallgatok, hogy sem valami olly-szerű ítéletet legyek kénytelen mondani, millyent például Kazinczy hoza egykor a' n.[agy] enyedi ó collegiumról, ki azt könnyelműleg lóistálónak (!) bélyegzé. Elég annyi, hogy iskolának semmi esetben sem való.¹⁹⁸ Ezt a' dunántúli t.[isztelendő] superintendia is átlátva, ugyan Pápán egy igen alkalmas telket vásárlott újon[n]an építendő iskolája számára¹⁹⁹; miből te azt következtethetnéd, hogy az továbbra is Pápán marad; pedig ládd csalódol, vagy legalább csalódhatol; mert, noha a' hely már készen van: az épületre nézve még ezután fog elhatároztatni, vajjon Pápán-e, vagy Székes-Fehérváron, Komáromban avagy Veszprémben állítassák fel?! Egyébiránt, ki ez iskola' külkinézéséből akarná

¹⁹⁵ Csillaggal jelölt lábjegyzete: Mit ér az, ha Magyarországon csak Debreczen, Pápa; Erdélyben csak N. Enyed constituálja magát, és a' többi főiskolák slendria' körmei közt hagyatnak? S.

¹⁹⁶ franciáknál

¹⁹⁷ status (latin) = itt: állam

¹⁹⁸ Az ókollégium kétemeletes épülete a Zsidó (később Szent László, ma Petőfi Sándor) utcában, a nemes Torkos család telkén 1793-ben épült. KIS 1896. 100–103.

¹⁹⁹ Az új egyemeletes főiskola, amely a Zsoldos-féle telken épült (kibővített formájában ma a Pápai Református Teológiai Akadémia székháza a Március 13–14. sz. alatt) 1857 októberében nyílt meg. KIS 1896. 277.

megítélni belső állapotját, végetlen távolságra vetné a' sulykot, mint ez, az alábbiakból meg fog tetszeni.

2.) *Osztályozás.* A' pápai növendékek 3 főosztály alá vagynak rendelve: elemi, gymnasialis, akadémiai iskola nevezet alatt. Az első négy — a' két utolsó hat-hat külön csapatokat foglal magában. Az *elemi iskola'* *czélja*: embereket képzni átalában, — tehát jövődöbeli hivatásra közelebbi tekintet nélkül; a' *gymnasiumoké*: felsőbb tudományokra előkészítés; az *akadémiaiaké*: népnevelők'²⁰⁰-, jogászok'-, lelkészek' formálása. Nem lehet tagadni, barátom, hogy a' jelen osztályozáson bizonyos, a' réginél józanabb nevelési rendszer' szelleme vonul el; de ha részletességeibe bocsátkozunk: nevezetes fogyatkozásokat vehetünk észre benne. Jelesen:

a.) Az elemi iskola' *négy* osztályai szinte csak névvel tesznek annyit, mert egyébiránt a' növendékek egyetlenegy teremben ugyanazon tanító' keze alá vagynak szorítva.²⁰¹ Már pedig, hogy egy személy négy osztályt czélszerűleg foglalatoskodtathasson: az, legalább előttem, képtelenség! Ha a' növendékek' száma nem felette nagy is? kérded talán? Barátom! egy-egy osztály — álljon bár 6 éves korú gyermekekből — napjában legalább is két órai tanítást kíván; tehát négygyel 8 óráig lenne elfoglalva a' tanító, holott tőle legfelebb is csak hatot várhatni. Hátha még ide gondoljuk az emelkedő osztályok' munkálkodhatási idejének növekedését? Részemről, Pápán, hol az elemi iskola' egyes osztályait külön tanítókkal ellátni nincs mód: jövődöbeli népnevelőket alkalmaznék gyakorlati pályakép azoknak oktatására; kik 3 év alatt tanítanának, 's a' körükbe eső tudományokat tanulnák is egyszersmind, egyedül a' paedagógiát végezvén el előlegesen 8-10 gyermeket ugyan is — mert a' 3 alsó elemi osztályok' egyik-egyikére közép szám szerint m. e. ennyi esik — nehézség nélkül oktathatnának rendes cursusban levő diákok. A' negyedik elemi osztály' kezelését végre paedagogii cursusokat végzett egyedekre bíznam. Említés nélkül is gondolhatod, hogy az alsó osztály' 1842-beli tanítója péld.[ául] 1843-ban növendékeivel együtt a' másodikba lépne által, és így tovább.

b) A' gymnasialis iskolák' szerkezetére nézve sajnálni lehet, hogy midőn a' realismeretek' kezelése tárgyitanítókra bízni határozottatott: egy úttal a' nevelési elem jobban ki nem emeltetett. Mert a' tudós és reáliskolák, ott, hol a' tárgyrendszer be van véve, egymás mellett is igen jól virágozhatnak. Van okom hinni, hogy a' pápai főiskolát újjáteremtő biztosság csak az előítéletes világ-

²⁰⁰ értsd: néptanítók

²⁰¹ Vagyis a tanítás I-IV. összevont osztály-rendszerben történik.

fiaira való tekintetből nem terjeszkedett itt szorosabb megkülönböztetésre ki. Mi magyarok²⁰², még mind abban a' hiszemben vagyunk, hogy a' ki collegiumba jár: annak szükségesképen philosophusnak kell lenni! 'S bár életbeli szükségünk nagyobbára idegenek által elégít[t]etnek ki: még sem tudunk reáliskolák' alapításáról csak álmodni is.

c) Az akadémiát in statu quo²⁰³ hagyta az 1838–39-beli javító biztosság; és így a' pápai diákság' számára továbbra is fen[n]maradott az universalismus' szomorú dicsősége. Szerencse, hogy az a' jámbor férfiú, ki akadémiáink' még mindig divatozó tervét — ez előtt Isten tudja hány évvel — készítette: abba, valami úton módon egy csizmadia cursust is be nem szúrta, mert különben ma szép tudósan tőke mellé is ültetnők diákjainkat! Csakugyan a' népnevelői pályát választott ifjakra nézve kifogást kell tennem, mert azok, hivattatási körükön kívül eső tudományok' hallgatására nem kényszerít[t]etnek.

3.) *Tanítási tárgyak, tanítók.* A tanítási tárgyak' cél- és tervszerű elrendezésében, kivált a' gymnasialis osztályoknál, mesteri kéz mutatkozik.

a.) Akadémiai tanítmányok: 1.) *Lelkészlet* egész kiterjedésben; r. o. t.²⁰⁴ Széki Béla úr. 2.) *Jog- és országtudományok*, r. o. t. Stettner György úr. 3.) *Bölcsészet*; r. o. t. Czibor Ferencz úr. 4.) *Természettan* széles értelemben; r. o. t. Tarczy Lajos úr. 5.) *Történet- és neveléstan*: r. o. t. Bocsor István úr. Nem sokára még egy 6-ik exegeseos professor is széket foglaland. Ezeken kívül a' senior és contra, segéd oktatói cím alatt, különböző tanítmányok' előadására szokott megbízatni.

b.) Gymnasiumi főtanítmányok ezek: 1.) *Vallás*, és vallástörténet. 2.) *Nyelvek*: magyar, latin, hellen, német. 3.) *Reáltudományok*: szám-, történet, természet, földleírás' s egyéb effélék. 4.) *Szépművészetek*: karének, szépírás, számolás. Miként van ezek' tanításában a' tárgy és osztályrendszer egyeztetve, — e' Prot.[estáns] Egyh.[ázi] és Iskolai lapnak f.[olyó] évi 17. sz. alatt örömmel olvashatod.²⁰⁵

c.) Az elemi iskola' tárgyait: vallás, anyai nyelv, közhasznú ismeretek, ének, írás teszik, annak céljához illő mértékben, és móddal tanít[t]atva. Mondottam már fel[j]ebb, minő akadály nehezíti az elemi iskola céljának sikerítését; valamint azt is, hogy az akadémia' szerkezete messze maradt korunk' paedagogiai

²⁰² A szövegben hibás szedéssel: *magyarokul*

²⁰³ in statu quo (latin) = jelenlegi állapotban

²⁰⁴ r. o. t. = rendes oktató tanár

²⁰⁵ SZÉKI [Béla]: Iskolai dolgok. Közlemény a' dunántúli ref. egyházkerület' nevelési választmányának gymnasialis iskolákat tárgyazó nézeteiről. = Protestáns Egyházi és Iskolai Lap 1 (1842) 17. sz. (július 28.) 201–205.

kivánatitól: ellenben a' gymnasium' alkottatását példakép gyanánt merném akárki eleibe terjeszteni. Nálunk még a' programmok, fájdalom! nincsenek di-
vatban; de nev.[endékeket] okt.[ató] t.[anár] *Bocsor* úr²⁰⁶ lelkeségétől biztos reménnyel várhatjuk, hogy: valamint gymnasiumának jobb lábra állításában, úgy a' programm' készítésének megkezdésében is követendő példát mutatand többi főiskoláinknak; 's akkor, az itt nem közölhető tanítási tervet egész kiterjedésében fogja közönségesíteni²⁰⁷.

T. Bocsor úr, tudatom szerint, egyedül a' magyar- és erdélyországi közok-
tatóink között, ki a' külföldi tanításmóddal alaposan ismeretes; nem csak, ha-
nem azt gymnasiumában napról napra czélszerűleg alkalmazni tudja és akarja
is. Kézi könyvtárában minden jelesebb nevelési munkák díszlenek; 's a' mellett,
a' jelenkor' paedagogiai mozgalmainak szemmel tarthatása' tekintetéből, saját
költségén jártatja Némethon' nevelést illető jelesebb folyóiratait. Tudatnom
kell ezeket veled, barátom, nem azért mintha a' derék férjfiú csekély szemé-
lyem' magasztalására lenne szorulva, hanem — mivel ritkán szokott megtör-
ténni, hogy közoktatóink sajátjokból áldozzanak valamit hivattatásuk' szent
céljára.

Minden gymnasiumi tanítmányokat részletesen elősorolni nem czélom;
egyet mindazáltal megemlítek, m.[int]e.[gy] a' methodikai helyes tapintat'
mustrájául, és az — az *anyanyelv*. Tanít[t]atik a' három alsó elemi osztályban:
hang-, szótag-, mondatismeret, szóképzés, szószármaztatás; a' negyedikben:
alaktan röviden; az első és második gymnasialis iskolában ugyanaz bővebben;
a' harmadikban: szórakás, mondatképzés; a' negyedikben: szónoklat, szónoki
munkák, levelek, szerződések' 'sat.[öbbi] készítése; az ötödikben: remek pro-
zaikusaink ismertetnek, azoknak válogatott darabjai könyvnélkül betanít[t]at-
nak, a' szónoklat, szónoki munkák' készítése nagyobb tökéletességre vitetik; a'
hatodikban: költészet, a' költészet' elmélete, története, jelesb költőink' jobb
műveinek könyvnélkül tanulása van napi renden, összekötve vers- 's más költői
mű írási próbákkal. Mind ezekről mi, kik az iskolát ezelőtt csak három évvel
hagyok el, még semmit sem tudtunk, pedig Jean Paul rég kikiáltá, hogy: *szüle-
tett nyelvünk nemcsak anyanyelv, hanem egyszersmind nyelvénya*.

²⁰⁶ BOCsor ISTVÁN (Enying, 1807. október 18. – Pápa, 1885. június 3.) író, főiskolai tanár, 1848–49-ben országgyűlési képviselő. Pápán tanult, teológiai és jogi képesítést szerzett. 1837-től a kollégium tanára, különösen történelemórái hatottak a diákokra. A pápai alsóvárosi temetőben nyugszik. VARGA 2014. 138.

²⁰⁷ értsd: közzétenni

Bármilly' méltánylandó azonban a' pápai gymnasialis rendszer formás²⁰⁸ tekintetben: csakugyan tartalmára nézve vagynak némi kívánni valók fen[n]hagyva. Jelesen: a' testgyakorlások merőben hiányzanak, pedig tehetségeink' harmoniás kiképzésére ezek is mulhatlanul megkívántatnak; *szép testben lakó szép lelket* kerestek egy tökéletes emberben már a' régiek. Továbbá: a' muzsikáról nincs szó, holott ez egyik főtehetségünk — az érzésnek szelíden dajkáló édes anyja. Végre az énektanításban is súlynyomólag vallásos irány uralkodik. A' realelem' tisztább kifejlődésével szoros összeköttetésben állana egy kis rajztanítás, és az akadémiai rendszer' tökéletesebb szerkezete' esetében megkívántatnék, hogy a' papságra szándékozók gymnasialis éveik' utolsó felében a' héber nyelv' elemeibe bevezetessenek.

4.) *Kézi könyvek.* Ezekkel Pápa most is meglehetősen el van látva: de kevés idő alatt még több jót reményíhetünk; mert a' tanítókar egyáltalában fiatal tagokból áll, kikről tapasztalásom után tudom, hogy czélszerű kézikönyvek' kidolgozásán fáradoznak. Mindenek felett óhajtható az elavult Heidelbergi- és kis káté', sz. história' czélszerűbb munkák általi kiszorítása; mert az első gymnasialis iskolákban többé nem kielégítő, a' két utolsó pedig kis gyermekre nézve érthetetlen compendium.

5.) *Vizsgálatok.* E' főiskolában két nemű vizsgálatok divatoznak: hetiek és félévi. Ezek közül a' diákságra nézve tagadhatatlanul mindenik céliránytalan; miért is ha mind a' kettőt egyszerre lehetetlen, legalább a' havi vizsgálatokat már valahára annyiba kellene hagyni. Nekem ez alkalommal szerencsém volt a' nyári félvi vi[z]sgálatokon jelenlenni, melyek azon régi meggyőződésemet, hogy a' tanítványok' szorgalma, előmenetele, mindenütt és mindenkor a' tanítók' lelkeségétől, ügyességétől függ, tökéletesen igazolták. A' pápai egyetemes ifjúság várakozásomat haladó készséggel állotta ki a' vizsgálatokat, 's ha egyes tárgyakat kellene kiemelni: mondhatnám, hogy a' nehezebb tudományokban mutattak nagyobb előmenetelt. Azonban, midőn az egyes feleleteket dicsérni kénytelen vagyok: a' tudomány' egyébiránti felfogására nézve tartózkodólag kell ítélnem. Pápán a' vizsgálandók kérdéseket húznak, 's § szerint felelnek; ez a' mód examenesi játéknak jó, de examennek nem való.

Elemi és gymnasialis iskolákban még megy az illyenszerű censeálás: de már diáktól dolgot, nem pedig §-t szeretnék hallani. Az én tapasztalásom szerint Pápa' diákjai inkább könyvnélkül, mint gondolkodva tanulnak, melly tévedt

²⁰⁸ értsd: formai

irányt a' heti vizsgálatok különösen táplálnak. Ha ifjainkat az iskolában nem vizsgálatra, hanem életre akarjuk készíteni: gondolkozzunk más censeáló mód felől.

6.) *Mivelődési intézetek.* Illyen a.) a' papi seminarium t.[anár] Széki úr' kormányzása alatt. Ennek célja a' növendék papokat jövődöbeli hivatalukkal gyakorlati oldalról is megismertetni. b.) Népnevelőket képző seminarium. A' pápai főiskola' szegénysége nem engedvén ez intézetnek külön tanítókali ellátását: t.[anár] Széki, Tarczy és Bocsor urak megoszlák egymás között a' népnevelők' képzésére szükséges tudományokat, 's egyébiránti terhes elfoglaltatásuk' daczára is teljes buzgalommal munkálnak rendkívüli órákon a' nemes cél' sikerítésére. A' ki magát ez intézetben illőleg ki nem képezte, 's arról az egyházkerületi előjáráságnak hiteles bizonyítványt nem mutathat: elvan zárva a' hivatalba léphetéstől. c.) Képző-társulat.²⁰⁹ Ennek célja azonkívül, mit neve általában kifejez, különösen a' honi irodalommal ismerkedés. — Hogy az ifjúság' munkássági ösztönének annál nagyobb ingere legyen: koronként jutalomkérdések szoktak kitűzteni, mellyeket az igazgatóság olly formán intéz, hogy a' kitűzött célhoz tudományos vizsgálódás' útján lehessen jutni. E szerint, a' főnyertesén kívül, minden csődülő meglesz jutalmazva komoly irányzatú munkássága' maradandó gyümölcseivel — Ugyan ezen társulat' tagjai bizonyos, hetenkénti üres órákban találkozni szoktak költészeti, prózai 'sat.[öbbi] dolgozatok' olvasása' 's bírálgatása végett; a' jobbaknak talált művek „érdemkönyvbe” íratással koszorúztatnak. d.) Physicai museum t.[anár] Tarczy úr' felügyelete alatt, nagyon jó karban, e.) *Iskolai könyvtár*, nyomorult, rendetlen, szemetes állapotban. Itt új könyveket magnak is alig találhatni a' rőf-vastagságú por alatt; de annál gazdagabb ezekkel a' képző-társulat' kézikönyvtára. Még mi nem tudjuk, mi a' könyvtár egy iskola mellett? Ha közoktatóinkat ros[s]zul fizetjük: legalább a' könyvtárokat²¹⁰ jó karban kellene tartanunk; mert rideg könyvtár mellett a' legnagyobb tudós' szárnyai is szegve vagynak.

7.) *Fenyíték.* Legfőbb iskolai hatóság a' superintendentialis gyűlés²¹¹; ez alatt állanak a' gondnokok és oktatók. Az ifjúság' peres ügyeit rendesen az oktató kar kezeli egy iskolai igazgató' elnöksége alatt. A' senior, contra, 's néhány

²⁰⁹ Szerkesztői lábjegyzet: „Tarczy Lajos úr' érdemeit nem kissé növeli a' tanuló ifjúság között eme' „képzőtársulatot” alakítatá' s elnökletével irányt ad az ifjú kebelnek. Török.”

²¹⁰ értsd: könyvtárat

²¹¹ egyházkerületi közgyűlés

esküdt rendőrségi 's bizonyos tekintetben bírói tisztet viselnek.²¹² Büntetés' szempontjából az elemi és gymnasialis iskolabeliek emancipálva vagynak a' vessző alól²¹³; diáki kihágások leggyakrabban caveat²¹⁴, vagy pénzbeli büntetést vonnak magok után: amannak nincs hatása, mert — mindennapi; ez által inkább a szülők vagynak büntetve: és így egyik sem célra vezető.

8.) *Egyveleg*. A' pápai növendékek' öszvege közép szám szerint 500-ra tehető; ebből 200 akadémiái tudományokat hallgat; 300 az elemi és gymnasialis iskolákra esik. A' múlt nyári félévben tanult 202 diák, 280 elemi és gymnasialis iskolabeli növendék; tehát összesen 482. Megjegyzendő, hogy az iskola' népesége minden évben rendkívül növekedik. Az ifjúságot barátságos kötelek kapcsolják egymáshoz, és a' köztisztelőben álló oktatókhoz. Toga, zárdai élet nem honol Pápán; e' becses antiquitások más főiskoláink' középkori kincstárai' számára vagynak testálva.

Ezer áldást, a' korára nézve gyermek — de előhaladás' tekintetéből, minden hiányai mellett is, férfi erőben virágzó kisdied iskolára.²¹⁵

Sükösd.²¹⁶

FORRÁS: Sükösd: *Paedagogiai levelek. A' pápai főiskola. = Protestáns Egyházi és Iskolai Lap 1 (1842) 35. sz. (december 1.) 417–421.*

²¹² Ez az iskolai törvényszék, az ún. sedes.

²¹³ pálcabüntetés alól ki vannak véve

²¹⁴ cavea (latin) = kalitka; elzárás, börtön

²¹⁵ Szerkesztői jegyzet: „A' nevezett iskolának mintegy alkotója néhai Márton István prof. úr; irántai gondoskodásával 's érdemeivel azóta 's jelenleg főképp Tóth Ferencz superintendens halhatatlanítja magát. Ezt 's a' fenebbi szerk. jegyzetet Vári-Szabó barátunknak a' pápai isk. intensív élete' köréről szóló cikkéből vettük, melyet legyen szabad immár nem közlenünk: különben is több kézen forogván a' pápai főiskola' 's ah[h]oz csatolt gymnasium' növendékeinek, oktatóinak 's az általok tanított tudományoknak *nyomtatásbani kimutatása*, milylyet hogy közvizsgálatok' alkalmával más iskoláink is tegyenek, felette kívánatos. Török.”

²¹⁶ Szerkesztői jegyzet: „Szíves köszönetet mondunk Közlőnek eme' figyelmeztetésekkel teljes cikkért 's bizodalmasan kérjük őt, ígéretéhez képest, a' Paedagogiai levelek' folytatására. Ne sértse őt késedelmünk a' közlésben, mellyről magunk sem tehetünk, mindenfelől ostromoltalván a' beküldött dolgozatok' minél előbbi kiadásaért. A' szerény nem tolakodik előre; ő nyugodt hátul is, csak építhessen. Török.” SÜKÖSD SÁMUEL (Sepsiszentkirály, 1816 – Uzon?, 1849) erdélyi (barátosi, lécfalvai, dévai, uzoni) református lelkész, jeles egyházi szónok, a Protestáns Egyházi és Iskolai Lapnak 1842-től a munkatársa volt. Szinnyei XIII. 1909. 132–133. — A beszámoló korábban jegyzetekkel megjelent: AP XIX (2019) 1–2. sz. (Újraolvasó), 191–202.

RÖVIDÍTÉSEK

AP	= Acta Papensia
DREL	= Dunántúli Református Egyházkerület Levéltára
jkv.	= jegyzőkönyv
MNL	= Magyar Nemzeti Levéltár
sz.	= szám(ú)
VeVL	= Veszprém Vármegyei Levéltár
VMMK	= A Veszprém Megyei Múzeumok Közleményei

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

DREL I.1.a. A Dunántúli Református Egyházkerület közgyűlésének jegyzőkönyvei (1652–1848)
Érdemkönyv I. = DREL A Pápai református Képzőtestület Érdemkönyve I. 1841–1844.
MNL VeVL IV.1.a. Veszprém vármegye nemesi köz- és kisgyűlésének jegyzőkönyvei (1639–1848)
MNL Mikrofilmtár, Felekezeti anyakönyvek mikrofilmjei

IRODALOM

BANA–MÁRFI 2007 = BANA József – MÁRFI Attila (szerk.): Források és ritkaságok a győri színjátszás történetéből a 17. század elejétől 1849-ig. I. Kiadja Győr Megyei Jogú Város Levéltára, Győr, 2007. (Városi Levéltári Füzetek, 9.)
BENDA 1983 = BENDA Kálmán (főszerk.): Magyarország történeti kronológiája. II. 1526–1848. Második kiadás. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1983.
BIHARI 2012 = BIHARI Anikó: Dessewffy Gyula Mór börtönélményei az Újépületben. = Aetas 27 (2012) 1. sz. 177–197.
BODOLAY 1963 = BODOLAY Géza: Irodalmi diáktársaságok 1785–1848. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1963.
BODOLAY 1973 = BODOLAY Géza: Petőfi diáktársaságai. Kozmosz Könyvek, Budapest, 1973.
BOROSS 2018 = BOROSS István (szerk.): Dokumentumok a MNL Veszprém Megyei Levéltárából. Magyar Nemzeti Levéltár, 2018. (Forrásaink a reformációról)
BORSOS 1901 = BORSOS István: A pápai evang. reform. főiskola könyvtárának katalógusa és rövid története. Nyomatott a Főiskolai Könyvnyomda betűivel (Kis Tivadar). Pápa, 1901.
CSOMASZ TÓTH 1984 = CSOMASZ TÓTH Kálmán: A pápai halottaskönyv. = A Ráday Gyűjtemény Évkönyve III. 1983. Budapest, 1984. 3–16.
FALLENBÜCHL 1994 = FALLENBÜCHL Zoltán: Magyarország főispánjai. Die Obergespane Ungarns 1526–1848. Argumentum Kiadó, Budapest, 1994.
FARKAS 1873 = FARKAS József: Tatai András emlékezete. = Protestáns Egyházi és Iskolai Lap 16 (1873) 20. sz. (május 15.) 614–624.
FEJÉR–MARCZELL 2003 = FEJÉR László – MARCZELL Ferenc: Kolossváry Ödön (1857–1921) kultúrmérnök, a hazai öntözések ügyének egyik úttörője. Budapest, 2003.

- GRÁBICS–HORVÁTH–KUCSKA 2003 = GRÁBICS Frigyes – dr. HORVÁTH Sándor Domonkos – KUCSKA Ferenc: Győri életrajzi lexikon. 2., átdolgozott kiadás. Galgóczi Erzsébet Városi Könyvtár, Győr, 2003.
- HUDI 1987 = HUDI József: A Veszprémi Olvasótársaság története 1841–1844. (Adalékok a Veszprém megyei reformkori egyletek történetéhez.) = VMMK 18. 1986. Szerk.: Törőcsik Zoltán – Uzsoki András. Veszprém, 1987. 451–473.
- HUDI 1995 = HUDI József: Pápa város önkormányzata a későfeudalizmus időszakában (1730–1847). Pápa, 1995. (Fejezetek Pápa város történetéből, 2.)
- HUDI 2001 = HUDI József (szerk.): Források Pápa város 1848/49. évi történetéből. Pápai Református Gyűjtemények, 2001. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai, Forrásközlések, 2.)
- HUDI 2002 = HUDI József: Gróf Zichy István főispáni beiktatása 1832-ben. = Ünnepek, kétköznapi emlékezet. Társadalom- és kultúrtörténet határmezsgyéjén. A Hajnal István Kör Társadalomtörténeti Egyesület konferenciája. Szécsény, 2000. augusztus 24–26. Szerk.: Pásztor Cecília. Salgótarján, 2002. 149–156.
- HUDI 2008 = HUDI József: A balatonfüredi színházak és színészet története (1831–1861). Balatonfüred, 2008. (Balatonfüred Városért Közalapítvány kiadványai, 42.)
- HUDI 2009a = HUDI József: A veszprémi színháztörténet kezdetei (1723–1879). Kiadja a Veszprémi Petőfi Színház, Veszprém, 2009.
- HUDI 2009b = HUDI József: Könyv és társadalom. Könyvkultúra és művelődés a XVIII–XIX. századi Veszprém megyében. Országos Széchényi Könyvtár – Gondolat Kiadó, Budapest, 2009.
- HUDI 2010 = HUDI József: A pápai színészet támogatói a reformkorban. = Megtalálható-e a múlt? Tanulmányok Gyáni Gábor 60. születésnapjára. Szerk.: Bódy Zsombor, Horváth Sándor, Valuch Tibor. Bp., 2010. 306–321.
- HUDI 2011 = HUDI József: Fekete Gábor színtársulatának működése 1841-ben. = AP 11 (2011) 3–4. sz. 145–160.
- ILA–KOVACSICS 1964 = ILA Bálint – KOVACSICS József: Veszprém megye helytörténeti lexikona. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1964. (Magyarország helytörténeti lexikona)
- JAKAB–KÁKONYI 2020 = JAKAB Réka – KÁKONYI Anna: Táguló és szűkülő terek. A veszprémi zsidóság társadalom- és gazdaságtörténete. Kiadja a Veszprémi Zsidó Hitközség. Veszprém, 2020.
- KERÉNYI 2008 = KERÉNYI Ferenc: Petőfi Sándor élete és költészete. Kritikai életrajz. Osiris Kiadó, Budapest, 2008.
- KIS 1896 = KIS Ernő: A dunántúli ev. ref. egyházkerület pápai főiskolájának története 1531–1895. A dunántúli ev. ref. egyházkerület tulajdona. Pápa, 1896.
- KOVACSICS 1957 = KOVACSICS József (szerk.): A történeti statisztika forrásai. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1957.
- KÖBLÖS 2006 = KÖBLÖS József (szerk.): A Pápai Református Kollégium diákjai 1585–1861. Pápai Református Gyűjtemények, Pápa, 2006. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai, Forrásközlések, 9.)
- KŐSZEGHI 1899 = KŐSZEGHY Sándor: Nemes családok Pest vármegyében. Budapest, 1899.

- KRÁNITZ 2012 = KRÁNITZ Zsolt (szerk.): „A késő idők emlékezetében éljenek...” A Dunántúli Református Egyházkerület lelkészi anyakönyvei 1823–1952. Pápai Református Gyűjtemények, Pápa, 2012. (A Pápai Református Gyűjtemények kiadványai, Jubileumi kötetek, 1.)
- LAMPÉRT 1931 = LAMPÉRT Géza: A pápai református főiskola története 1531–1931. A Főiskolai nyomda kiadása. Pápa, 1931.
- M. TÓTH 2007 = M. TÓTH Antal: A veszprémi székesegyház 18–19. századi zenéje. Veszprémi Érseki Könyvtár, Veszprém, 2007. (A veszprémi főegyházmegye múltjából, 19.)
- MÁRKUSNÉ VÖRÖS 2002 = MÁRKUSNÉ VÖRÖS Hajnalka: Somlóvásárhely. Szerk.: Hermann István. Kiadja a Száz magyar falu könyvesháza Kft. H. n., é. n. [Budapest, 2002.]
- MARTINKÓ 1967 = Petőfi Sándor összes prózai művei és levelezése. A kiadványt gondozta Martinkó András. Magyar Helikon, Budapest, 1967.
- MIHALIK 1965 = MIHALIK Sándor: Dunántúli keramikus családok. = VMMK 4 (1965) 221–231.
- NÁDASDY 1981 = NÁDASDY Lajos: A pápai közsínház története (1817–1931). Veszprém, 1981. (Horizont Közművelődési Kiskönyvtár, 5.)
- ROSOS 1848 = N. Veszprém megye első alispánjának Szent Király Szabadgyai Rosos Istvánnak a’ megye állapotjáról 1847-ik évre készített hivatalos jelentése. Veszprém, 1848.
- SCHÖPFLIN 1929–1931 = SCHÖPFLIN Aladár (szerk.): Színművészeti lexikon. A színjátszás és drámairodalom enciklopédiája. I–IV. Kiadja az Országos Színészegyesület és Nyugdíjintézete. Budapest, 1929–1931.
- SZÉKELY 1994 = SZÉKELY György (főszerk.): Magyar színházművészeti lexikon. Akadémia Kiadó, Budapest, 1994.
- SZINNYEI 1891–1914 = SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkái. I–XIV. Budapest, 1891–1914.
- TRÓCSÁNYI 1981 = TRÓCSÁNYI Zsolt (szerk.): A pápai kollégium története. Tankönyvkiadó, Budapest, 1981.
- VARGA 2009 = VARGA Béla: Veszprém város lexikona. Felelős kiadó Varga Béláné. Veszprém, 2009.
- VARGA 2014 = VARGA Béla: Veszprém megyei életrajzi lexikon. Kiadja az Eötvös Károly Megyei Könyvtár. Veszprém, 2014.
- VÉGHÉLY 1886 = VÉGHÉLY Dezső: Emléklapok rendezett-tanácsi Veszprém város közigazgatási életéből. (Az 1875. évi jelentés töredéke.) Veszprém, 1886.
- ZOVÁNYI 1977 = ZOVÁNYI Jenő: Magyarországi protestáns egyháztörténeti lexikon. 3. javított és bővített kiadás. Szerk.: dr. Ladányi Sándor. Kiadja a Magyarországi Református Egyház Zsinati Irodájának Sajtóosztálya. Budapest, 1977.

